

تعلیم و تربیة اسلامی
صنف هفتم
(مذهب جعفری)

سال چاپ: ۱۳۹۸ هـ. ش

تعلیم و تربیة اسلامی صنف هفتم (مذهب جعفری)

تعلیم و تربیة اسلامی صنف هفتم (مذهب جعفری)

سرود ملی

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هېواد به تل ځلیري
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تعلیم و تربیة اسلامی

صنف ہفتم

(مذہب جعفری)

سال چاپ: ۱۳۹۸ھ ش

مشخصات کتاب

مضمون: تعلیم و تربیه اسلامی

مؤلفان: گروه مؤلفان کتاب‌های درسی دیپارتمنت تعلیم و تربیه اسلامی نصاب تعلیمی

ویراستاران: اعضای دیپارتمنت ویراستاری و ایدیت زبان دری

صنف: هفتم (مذهب جعفری)

زبان متن: دری

انکشاف دهنده: ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی و تالیف کتب درسی

ناشر: ریاست ارتباط و آگاهی عامه وزارت معارف

سال چاپ: ۱۳۹۸ هجری شمسی

مکان چاپ: کابل

چاپ‌خانه:

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

حق طبع، توزیع و فروش کتاب‌های درسی برای وزارت معارف جمهوری اسلامی افغانستان محفوظ است. خرید و فروش آن در بازار ممنوع بوده و با متخلفان برخورد قانونی صورت می‌گیرد.

پیام وزیر معارف

اقراً باسم ربك

سپاس و حمد بیکران آفریدگار یکتایی را که بر ما هستی بخشید و ما را از نعمت بزرگ خواندن و نوشتن برخوردار ساخت، و درود بی پایان بر رسول خاتم - حضرت محمد مصطفی ﷺ که نخستین پیام الهی بر ایشان «خواندن» است.

چنانچه بر همه گان هویدا است، سال ۱۳۹۷ خورشیدی، به نام سال معارف مسمی گردید. بدین ملحوظ نظام تعلیم و تربیت در کشور عزیز ما شاهد تحولات و تغییرات بنیادینی در عرصه های مختلف خواهد بود؛ معلم، متعلم، کتاب، مکتب، اداره و شوراها و والدین، از عناصر شش گانه و اساسی نظام معارف افغانستان به شمار می روند که در توسعه و انکشاف آموزش و پرورش کشور نقش مهمی را ایفا می نمایند. در چنین برهه سرنوشت ساز، رهبری و خانواده بزرگ معارف افغانستان، متعهد به ایجاد تحول بنیادی در روند رشد و توسعه نظام معاصر تعلیم و تربیت کشور می باشد.

از همین رو، اصلاح و انکشاف نصاب تعلیمی از اولویت های مهم وزارت معارف پنداشته می شود. در همین راستا، توجه به کیفیت، محتوا و فرایند توزیع کتاب های درسی در مکاتب، مدارس و سایر نهادهای تعلیمی دولتی و خصوصی در صدر برنامه های وزارت معارف قرار دارد. ما باور داریم، بدون داشتن کتاب درسی با کیفیت، به اهداف پایدار تعلیمی در کشور دست نخواهیم یافت.

برای دستیابی به اهداف ذکر شده و نیل به یک نظام آموزشی کارآمد، از آموزگاران و مدرسان دلسوز و مدیران فرهیخته به عنوان تربیت کننده گان نسل آینده، در سراسر کشور احترامانه تقاضا می گردد تا در روند آموزش این کتاب درسی و انتقال محتوای آن به فرزندان عزیز ما، از هر نوع تلاشی دریغ نورزیده و در تربیت و پرورش نسل فعال و آگاه با ارزش های دینی، ملی و تفکر انتقادی بکوشند. هر روز علاوه بر تجدید تعهد و حس مسؤولیت پذیری، با این نیت تدریس را آغاز کنند، که در آینده نزدیک شاگردان عزیز، شهروندان مؤثر، متمدن و معماران افغانستان توسعه یافته و شکوفا خواهند شد.

همچنین از دانش آموزان خوب و دوست داشتنی به مثابه ارزشمندترین سرمایه های فردای کشور می خواهیم تا از فرصت ها غافل نبوده و در کمال ادب، احترام و البته کنجکاوی علمی از درس معلمان گرامی استفاده بهتر کنند و خوشه چین دانش و علم استادان گرامی خود باشند.

در پایان، از تمام کارشناسان آموزشی، دانشمندان تعلیم و تربیت و همکاران فنی بخش نصاب تعلیمی کشور که در تهیه و تدوین این کتاب درسی مجدانه شبانه روز تلاش نمودند، ابراز قدردانی کرده و از بارگاه الهی برای آن ها در این راه مقدس و انسان ساز موفقیت استدعا دارم. با آرزوی دستیابی به یک نظام معارف معیاری و توسعه یافته، و نیل به یک افغانستان آباد و مترقی دارای شهروندان آزاد، آگاه و مرفه.

دکتور محمد میرویس بلخی

وزیر معارف

فهرست مطالب

- ۱ ..... درس اول: علم عقاید
- ۳ ..... درس دوم: راه‌های خدا شناسی (۱)
- ۵ ..... درس سوم: راه‌های خدا شناسی (۲)
- ۸ ..... درس چهارم: راه‌های خدا شناسی (۳)
- ۱۱ ..... درس پنجم: پیامبران الهی علیهم‌السلام
- ۱۴ ..... درس ششم: ویژه‌گی‌های پیامبران علیهم‌السلام
- ۱۷ ..... درس هفتم: پیامبران اولوالعزم علیهم‌السلام
- ۲۰ ..... درس هشتم: امامت
- ۲۲ ..... درس نهم: امام علی علیه‌السلام
- ۲۵ ..... درس دهم: حضرت زهرا علیها‌السلام
- ۲۸ ..... درس یازدهم: معاد
- ۳۱ ..... درس دوازدهم: رابطه دنیا و آخرت
- ۳۵ ..... درس سیزدهم: فصل احکام (فواید عبادت)
- ۳۸ ..... درس چهاردهم: اهمیت نماز
- ۴۱ ..... درس پانزدهم: نماز اول وقت
- ۴۴ ..... درس شانزدهم: حضور قلب در نماز
- ۴۶ ..... درس هفدهم: تأثیر نماز در زنده‌گی فردی و اجتماعی
- ۴۹ ..... درس هجدهم: نماز جماعت
- ۵۱ ..... درس نوزدهم: احکام نماز جماعت
- ۵۳ ..... درس بیستم: کیفیت نماز جمعه
- ۵۶ ..... درس بیست و یکم: کیفیت نماز عیدین
- ۵۸ ..... درس بیست و دوم: کیفیت خواندن نماز آیات
- ۶۱ ..... درس بیست و سوم: کیفیت نماز میت
- ۶۴ ..... درس بیست و چهارم: کیفیت نماز مسافر
- ۶۷ ..... درس بیست و پنجم: کیفیت نماز قضا

- ۷۰..... درس بیست و ششم: کیفیت نماز باران
- ۷۴..... درس بیست و هفتم: تعریف و انواع سیره
- ۷۷..... درس بیست و هشتم: تواضع و فروتنی (۱)
- ۸۰..... درس بیست و نهم: تواضع و فروتنی (۲)
- ۸۲..... درس سی ام: امانت‌داری (۱)
- ۸۴..... درس سی و یکم: امانت‌داری (۲)
- ۸۶..... درس سی و دوم: فحش و بدزبانی
- ۸۸..... درس سی و سوم: آداب غذا خوردن (۱)
- ۹۰..... درس سی و چهارم: آداب غذا خوردن (۲)
- ۹۲..... درس سی و پنجم: قناعت
- ۹۴..... درس سی و ششم: بهداشت فردی در اسلام (۱)
- ۹۶..... درس سی و هفتم: بهداشت فردی در اسلام (۲)
- ۹۸..... درس سی و هشتم: کار و تلاش
- ۱۰۰..... درس سی و نهم: احترام به والدین
- ۱۰۲..... درس چهلم: مشورت
- ۱۰۴..... درس چهل و یکم: هم‌یاری

مباحث مقدماتی علم عقاید

هدف: یادگیری کلیات بحث علم عقاید

پرسش

۱. در مورد علم عقاید چه می‌دانید؟

یکی از مسائلی که در تمامی رفتارهای انسان بسیار اثرگذار می‌باشد عقاید و باورهای انسان می‌باشد از آنجایی که ما مسلمان هستیم مطابق شریعت اسلام نمی‌توانیم در اصول دین یا همان عقاید خود از دیگران تقلید نماییم پس لازم است در مورد اصول دین علم و آگاهی پیدا نماییم ولی قبل از آغاز بحث در مورد اصول دین در درس‌های بعد، لازم است در این درس در مورد علم عقاید مطالبی را یاد بگیریم.

وظایف علم عقاید

علم عقاید؛ علمی است که در مورد اصول و باورهای اساسی دین بحث می‌کند. این علم به نام‌های دیگر از جمله «علم کلام» نیز خوانده شده است.

هر یک از علوم، عهده دار وظایفی می‌باشند، برای علم عقاید یا کلام، نیز وظایفی^۱ ذکر نموده اند که در ادامه به بعضی از آنها اشاره می‌شود.

۱. بیان و توضیح اصول دین مبین اسلام

اصول و باورهای اساسی دین مبین اسلام در قرآن مجید بیان شده است. پس از قرآن شریف، پیامبر ﷺ و ائمه اطهار علیهم‌السلام و شاگردان ایشان به بیان و توضیح این موضوعات پرداخته اند. دانشمند علم کلام، پس از جستجو در متون دینی، اصول و باورهای اساسی دین را از این متون استخراج نموده و آنها را تنظیم کرده و برای استفاده معتقدان بیان می‌نمایند.

۲. دفاع از باورهای دینی

هرچه زمان به پیش می‌رود و دامنه علوم و معارف بشری وسیع‌تر می‌گردد، سؤالات جدیدی در موضوعات مختلف دین پدید می‌آید. لذا دانشمند دین، باید توانمندی و آماده‌گی جواب‌گویی به سوال‌های جدید را داشته باشند. در درس‌های آینده با نمونه‌ای از موضوعات مورد بحث آشنا خواهیم شد.

۱. درس‌نامه عقاید، علی شیروانی، دفتر تحقیقات و تدوین متون درسی، مرکز جهانی علوم اسلامی، چاپ دوم، تابستان ۱۳۷۸، صفحه ۱۹ الی ۲۰

تعریف علم عقاید

با توجه به وظایف علم عقاید که در بالا عنوان گردید می‌توان علم عقاید را چنین تعریف نمود: علم عقاید، علمی است که دربارهٔ عقاید اسلامی، یعنی آن چه از نظر اسلام باید به آن معتقد بود و ایمان داشت، به ترتیب ذیل بحث می‌کند:

(۱) آن‌ها را توضیح می‌دهد.

(۲) درباره‌ی آن‌ها استدلال می‌کند.

(۳) از آن‌ها دفاع می‌نماید!

موضوع علم کلام

هر یک از علوم مختلف دارای موضوع مشخص است. مثلاً؛ در علم کیمیا، تغییرات کیمیای مواد، موضوع بحث و بررسی قرار می‌گیرد. در بیولوژی، موجودات زنده موضوع بحث است و موضوع علم فزیک، تغییرات فیزیکی، مواد و موضوع مورد بحث تاریخ، حوادث و وقایع زنده‌گی انسان‌ها در گذشته می‌باشد.

اگر چه به نظر می‌رسد علم کلام یا عقاید، موضوع معین و خاصی نداشته باشد چون در علم کلام از موضوعات و مسایل متنوعی چون شناخت، چگونگی ارتباط خدا با مخلوقات، نبوت، جبر و اختیار، قیامت و... بحث می‌شود ولی می‌توان گفت در حقیقت علم عقاید با داشتن مسایل متنوع یک موضوع کلی دارد و آن، همان عقاید، باورها و اصول دین است.

فعالیت

۱. برای فهمیدن بهتر درس به صورت دو یا سه نفری با هم‌دیگر درس را خوانده و بحث کنید.
۲. بدون مراجعه به کتاب خلاصه درس را در چهار خط بنویسید.

ارزش‌یابی

۱. علم عقاید؛ علمی است که در مورد ... و ... بحث می‌کند.
۲. علم عقاید را تعریف کنید.
۳. وظایف علم عقاید را بیان نمایید و یک مورد آن را شرح دهید.

راه‌های خدا شناسی (۱)

هدف: آشنایی با راه‌های خدا شناسی

پرسش‌ها

۱. آیا تا حالا در مورد آشنا شدن با رنگ گل‌ها، بوهای مختلف، سختی و نرمی اشیاء و مزه ی غذاها فکر کرده اید؟ آیا می‌دانید چگونه با این خصوصیات اشیاء آشنا می‌شویم؟
  ۲. به نظر شما آیا از همان راه‌هایی که برای شناخت محیط استفاده می‌شود می‌توان خداوند را هم شناخت؟
- یکی از امتیازات مهم انسان‌ها نسبت به موجودات دیگر این است که انسان‌ها از نعمت بزرگ فهم و شعور بهره‌مند می‌باشد که با برخورداری از این نیرو به شناخت اشیاء دست می‌یابد.
- شناخت، اعمال ما را ارزشمند می‌کند. هر چه انسان از وسایل بیشتر و دقیق تری برای شناخت استفاده کند، شناخت انسان وسیع‌تر و عمیق‌تر می‌گردد.

ابزار شناخت

یکی از ابزار شناخت انسان‌ها حواس ظاهری، مانند: چشم، گوش، بینی و ... می‌باشد البته انسان محدود به همین حواس ظاهری نیست بلکه انسان از یک وسیلهٔ دیگر شناخت یعنی عقل نیز برخوردار می‌باشد.

بسیاری از دانش‌های ما نسبت به خود و جهان خارج از طریق حواس به دست می‌آیند مانند علم به رنگ‌ها، مزه‌ها، بوها، نرمی و... اما حقایقی چون روابط ریاضی و مسائل منطقی و فلسفی، که اموری قابل حس نیستند، توسط عقل انسان درک می‌شوند.

راه‌های شناخت خداوند ﷻ

برای شناخت و اثبات خداوند ﷻ می‌توان از راه‌های گوناگون استفاده نمود. بعضی آن‌ها آسان و در حد فهم عموم است، برخی در حد متوسط و بعضی بسیار پیچیده اند. به طور کلی راه‌های شناخت خداوند را به دو راه کلی تقسیم می‌نمایند^۱ «راه درون یا فطرت» و دیگری، «راه بیرون». که قرآن کریم نیز به آن اشاره دارد: (سُنْرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ؛ به زودی نشانه‌های خود را در آفاق و در درون انسان‌ها به آنان نشان خواهیم داد تا حَقَانِيَّتِ خدا برای آن‌ها ثابت شود)^۲.

۱. پنجاه درس اصول عقاید برای جوانان، ناصر مکارم شیرازی، ناشر مدرسه الامام علی بن ابیطالب، صفحه ۲۵
 ۲. سوره فصلت آیه ۵۳

الف) راه درون یا فطرت

هر انسانی در عمق وجود خود احساس وابستگی و کششی خاص به قدرتی بی نهایت دارد گر چه ممکن است این گرایش به دلایلی مورد غفلت قرار گیرد ولی در مواقع خاص با کنار رفتن پرده غفلت، انسان متوجه منشا این نیرو، یعنی خداوند متعال می گردد.

ب) راه بیرون

این راه شامل دو راه وحی و عقل می باشد ما در اثبات عقاید و احکام دینی، از همه راههای معتبر شناخت بهره می گیریم، عقل و وحی از جمله ی این راهها می باشد. منظور از «وحی» کتاب آسمانی ما قرآن کریم، احادیث رسول گرامی اسلام ﷺ و سخنان ائمه علیهم السلام می باشد.

راه استدلال عقلی: یکی از راههای مورد استفاده در شناخت خداوند استفاده از عقل می باشد از این راه در مباحثی مانند «اثبات وجود خدا»، استفاده می شود.

فعالیت

۱. با توجه به آیه زیر، نمونه هایی از نشانه های خداوند ﷻ در خارج از وجود انسانها و در جهان هستی را یافته و انشایی در مورد آن بنویسید.
«سنریهم ایاتنا فی الافاق و فی انفسهم حتی یتبین لهم انه الحق»
۲. زمانی که درس می خوانید دقت نمایید از چه راههایی برای یادگیری استفاده می کنید برای یکی از دوستان خود در این مورد توضیح دهید.

ارزش یابی

۱. یکی از امتیازات مهم انسانها نسبت به موجودات دیگر این است که انسانها از نعمت بزرگ ..... و ..... بهره مند می باشد.
۲. به طور کلی راههای شناخت خداوند ﷻ را به دو راه تقسیم می نمایند ..... و دیگری، «.....».
۳. ابزار شناخت انسان را نام برده و برای هر کدام مثالی ذکر کنید.

راه‌های خدا شناسی (۲) فطرت

هدف: آشنایی با فطرت و طریق استدلال فطرت بر وجود خداوند ﷻ
 فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ^۱

وقتی انسان که از زنده‌گی روزانه خیلی خسته می‌شود و یا مشکلات بر او هجوم می‌آورد غم و اندوه وجود او را فرا می‌گیرد ناگهان کشش و روشنایی عجیبی او را به خود فرا می‌خواند این نیرو در سختی‌ها تکیه‌گاه او است و به او امید زنده‌گی و شادابی می‌دهد و... آیا تا به حال برای شما چنین حالاتی به وجود آمده است؟

در وجود انسان‌ها کشش‌های مختلفی وجود دارد که هر کدام انسان را به سویی می‌کشاند بعضی از این نیروها مشترک بین انسان‌ها و حیوانات می‌باشند مانند تشنگی و گرسنگی و... به این دسته از کشش‌ها گریزه گفته می‌شود. علاوه بر غرایز در وجود انسان‌ها کشش‌های دیگری نیز وجود دارد که فقط مخصوص انسان‌ها است این نوع کشش‌ها را که در همه مردم به صورت همیشگی وجود دارد و در به وجود آمدن آن استاد و تمرین نقش ندارد، فطرت گویند. یکی از احساسات عمیق انسان میل به بی نهایت، عشق به کمال و علاقه به باقی ماندن است که رابطه با خداوند و پرستش او، تامین کننده این تمایلات فطری می‌باشد.

دین فطری

وقتی می‌گوییم دین فطری است، یعنی گرایش به اساسات دین، در همه انسان‌ها وجود دارد. این نوع از گرایش انسان در حقیقت همان فطرت خدا جویی انسان می‌باشد.

خداوند در قرآن کریم در مورد فطری بودن دین می‌فرماید: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ»^۲
 باگرایش به سوی حق به دین روی آور که این سرشتی است که خداوند همه انسان‌ها را بر آن آفریده، هیچ دگرگونی در آفرینش الهی نیست (و این فطرت در همه انسان‌ها ثابت است) این است آیین استوار، ولی اکثر مردم نمی‌دانند.

چگونگی دلالت فطرت بر وجود خداوند ﷻ

شناخت خداوند ﷻ از راه درون و فطرت بسیار آسان است، اگر راه فطرت با تفکر و تدبیر هم‌راه شود، انسان شناخت خاصی نسبت به معبود خود می‌یابد. این راه نزدیک‌ترین راه شناخت خداوند است به همین دلیل اولیای الهی، همه‌گان را به پیمودن این راه فرا خوانده اند.
 شخصی خدمت امام صادق علیه السلام عرض کرد: خدا را به من آن‌چنان معرفی کن که گویی

۱. سوره روم - آیه ۳۰

۲. سوره روم - آیه ۳۰

او را می بینم.

حضرت از او سؤال کرد: آیا تا به حال از راه دریا سفر کرده‌ای؟

گفت: بلی

فرمودند: آیا اتفاق افتاده که کشتی در دریا بشکند؟

گفت: بلی، یکبار در سفری چنین حادثه ای پیش آمد.

فرمودند: آیا به جایی رسیدی که امیدت از همه چیز بریده شود و مرگ را نزدیک به

خود ببینی؟

گفت: بلی چنین شد.

فرمودند: آیا در آن حال امیدی به نجات خود داشتی؟

گفت: بلی

فرمودند: در آن جا که وسیله ای برای نجات تو وجود نداشت، به چه کسی امیدوار بودی؟^۱
آن شخص فهمید که در آن حال گویا دل او با کسی ارتباط داشته، در حدی که گویی او را می دیده است. این همان حالتی است که گاهی برای انسان دست می دهد زمانی که توجه انسان از همه چیز قطع شد در این حال انسان رابطه ای قلبی با خدا می یابد و آیه ذیل ناظر بهمین موضوع است.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ.^۲
هنگامی که سوار کشتی می شوند خالصانه خدا را می خوانند و هنگامی که آنان به

ساحل نجات می رسند، ناگهان شرک می ورزند.

فعالیت

با یکی از دوستان خود گفتگوی امام صادق علیه السلام و سوال کننده را به صورت تمثیل در صنف اجرا نمایید.

ارزش یابی

۱. وقتی گفته می شود، دین فطری است، یعنی ..... و ..... و ..... و ..... در همه انسان ها وجود دارد.

۲. معنی فطرت چیست؟

۳. ویژه گی های فطری انسان را نام ببرید.

کارخانه گی

نمونه های از فطریات را پیدا نموده و برای جلسه بعد برای هم صنفی های خود شرح دهید.

۱. مصباح یزدی، معارف قرآن، ص ۲۹، به نقل از توحید صدوق، ص ۲۳۱. تفسیر المیزان (ترجمه)، ج ۱۲، ص ۳۷.

۲. عنکبوت

راه‌های خداشناسی (۳) شگفتی‌های طبیعت

هدف: آشنایی با شگفتی‌های طبیعت نشانه وجود خدا

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

طبیعت در قرآن

آیات زیادی در قرآن کریم وجود دارند که انسان‌ها را به مشاهده طبیعت فرا می‌خواند و جلوه‌های شگفتی آور جهان آفرینش را، نشانه‌های قدرت، عظمت و علم بی پایان خداوند ﷻ معرفی می‌کنند و چنین بیان می‌دارد. «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ»^۱. همانا در آفرینش آسمان‌ها و زمین و گردش شب و روز نشانه‌هایی است (بر وجود خداوند) برای صاحبان خرد.

با پیشرفت علم و دانش بشری هر روز اسرار جدیدتری از عالم آفرینش پیش روی ما گشوده می‌شود ما هر اندازه در موجودات عالم بیشتر تفکر کنیم، بیشتر با اسرار هستی آشنا می‌شویم و این شناخت، سبب آشنایی و شکوفایی عشق و علاقه روزافزون ما به مبدا هستی می‌گردد.

شگفتی‌های آفرینش

یکی از شگفتی‌های عالم طبیعت حرکت و پویایی تمام موجودات عالم است که دو مورد از این پویایی‌ها را با هم مرور می‌نماییم.

حرکت در آسمان

آسمان ما شامل هزاران کهکشان است که هر کدام دارای هزاران ستاره و سیاره بزرگ‌تر از کره زمین می‌باشد. کهکشانی که کره زمین و خورشید در آن قرار دارد کهکشان راه شیری نامیده می‌شود.

مدتی تصور بر این بود که زمین ثابت است و تمامی سیارات و ستاره‌گان به گرد زمین می‌گردند.

سال‌ها گذشت با پیشرفت علوم ثابت شد که زمین به همراه دیگر سیارات به گرد خورشید در گردش اند.

۱. سوره ق/ آیه ۶

۲. آل عمران / ۱۹۰

همچنان در اوایل گمان بر این بود که خورشید ثابت است و فقط این سیارات منظومه شمسی است که به دور خورشید می‌گردند ولی حالا اثبات شده که خورشید با همه سیارات و ستاره‌گان اطرافش در حرکت اند، یعنی آن‌ها دور نقطه مرکزی کهکشان می‌گردند. قرآن شریف در باره حرکت خورشید می‌فرماید: «وَالشَّمْسُ تَحْرِي مُسْتَقَرًّا لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ»

واژه «مُستقر» به معنی جای ثابت و مشخصی است که شیء یا فرد در آن است ضمن این‌که به این طرف و آن طرف نیز رفت و آمد می‌کند. خورشید همان‌طور که آیه توصیف می‌کند در «مستقر» خود در حرکت است.

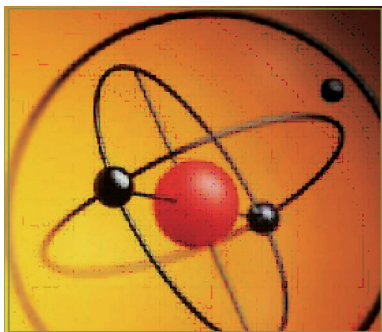
البته حرکت فقط به ستاره‌گان و سیارات کهکشان راه شیری محدود نمی‌شود بلکه کهکشان راه شیری، خود با سرعت معینی در فضا در حرکت است. به عبارت بهتر هزاران کهکشان و ستاره‌گان موجود در آن هر یک در مدارهای معین خود به طور همزمان در حال گردش اند. نگهداری این مجموعه در حال حرکت به صورت منظم، بسیار شگفت‌انگیز است.

برای آشنایی بیشتر با پویایی عالم به دنیای بسیار خرد و اجزای عالم، توجه می‌کنیم تا در آن جا نیز این پویایی را مشاهده کنیم.

حرکت در دنیای الکترون‌ها

همان‌طور که می‌دانید مواد از اجزایی به نام مالیکول تشکیل یافته و مالیکول‌ها نیز از ذرات دیگری به نام اتم‌ها به وجود آمده است. هر اتم از چند جز خردتری تشکیل شده که یکی از آن اجزاء، الکترون نام دارد.

چنانچه می‌بینیم تمامی این عالم از ریزترین اجزا تا بزرگ‌ترین آن‌ها در حرکت و تکاپو، هستند. این پویایی، تلاش و حرکت کوچک‌ترین و بزرگ‌ترین اجزای عالم یکی از زیباترین شگفتی‌های عالم به حساب می‌آید.

ما از این حرکت‌ها و پویایی‌های منظم عالم به وجود آفریننده آن پی می‌بریم و در تمام عالم هستی نشانه‌های علم و قدرت او را به طور آشکار مشاهده می‌کنیم. در سال‌های آینده با نمونه‌های دیگری از این شگفتی‌ها آشنا خواهیم شد.

فعالیت‌ها

۱. با توجه به آیات درس مثال‌هایی از شگفتی‌های آفرینش را که می‌شناسید برای دوستان خود بیان نمایید.
۲. در مورد گردش و چرخش زمین و تاثیرات آن انشایی بنویسید.

ارزش‌یابی

۱. ما هر اندازه در موجودات عالم بیشتر تفکر کنیم، بیشتر با ..... آشنا می‌شویم و این شناخت، سبب آشنایی و ..... و ..... روزافزون ما به ..... می‌گردد.
۲. قرآن شریف در باره موجودات جهان و جلوه‌های هستی چه می‌فرماید.
۳. ما از این حرکت‌ها و پویایی‌های منظم عالم به وجود ..... آن پی می‌بریم.

پیامبران الهی علیهم السلام

هدف: آشنایی با پیامبران الهی علیهم السلام

پرسش: پیامبران الهی علیهم السلام چه کسانی بودند و چه اهدافی داشته اند؟

(رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا)^۱

ضرورت بعثت انبیا:

از آن جایی که انسان‌ها نمی‌توانند تنها با استفاده از عقل راه سعادت خود را بیابند لذا خداوند جل جلاله از بین انسان‌ها، کسانی را برگزیده تا بشر را به سوی کمال و سعادت ابدی راهنمایی نماید. به این انسان‌های برگزیده الهی که دستورات خداوند جل جلاله را به بشر می‌رساند پیامبر گفته می‌شود. در روایات اسلامی از پیامبران علیهم السلام به رسول و حجت ظاهر الهی نیز تعبیر شده است.

پیامبران علیهم السلام از طریق وحی با مبدا هستی در ارتباط بوده و تعالیم الهی را از این طریق وحی دریافت می‌نمایند و پس از دریافت وحی، تعالیم و آموزه‌های خداوند جل جلاله را بدون کم و زیاد به مردم می‌رسانند.

هدف اساسی دعوت پیامبران علیهم السلام سعادت و کمال انسان‌ها از طریق ایمان به خداوند جل جلاله و معاد بوده است پیامبران علیهم السلام با استفاده از آموزه‌های دینی مردم را تربیت می‌نمایند. آموزه‌های الهی به تمامی بخش‌های زنده‌گی فردی و اجتماعی انسان‌ها توجه دارد. برای آشنایی بیشتر با پیامبران الهی علیهم السلام بخشی از داستان زنده‌گانی حضرت ابراهیم علیه السلام را باهم می‌خوانیم.

دعوت به توحید:

حضرت ابراهیم علیه السلام یکی از پیامبران الهی بود و در شهر بابل زنده‌گی می‌کرد. مردم بابل در ناز و نعمت بسر می‌بردند آنان به‌جای پرستش خدای یگانه، بت‌هایی را که با دست خود می‌ساختند، می‌پرستیدند در آن زمان، فرمانروای بابل نمرود نام داشت در آن

۱. و رسولان را فرستاد که نیکان را بشارت دهند و بدان را بترسانند تا آن که پس از فرستادن این همه رسولان مردم را بر خدا حجتی نباشد و خدا همیشه مقتدر و کارش همه بر وفق حکمت است. سوره نساء/ آیه ۱۶۵

محیط فاسد، ابراهیم بنا بر قول مشهور نزد کاکای خود «آذر» زنده‌گی می‌کرد. حضرت ابراهیم علیه السلام می‌دانست که بت‌ها نزد خداوند جل جلاله هیچ ارزشی ندارد به همین جهت تصمیم گرفت دعوت مردم به سوی خداوند جل جلاله را آغاز نماید و ملت خود را از شرک و لجن‌زار مفسد نجات بخشد.

ابراهیم علیه السلام با اخلاق نیکو مردم را از بت پرستی منع می‌کرد ولی مردم جاهل از پرستش بت‌ها دست بر نمی‌داشتند تا این که آن حضرت مبارزه خود با بت و بت پرستی را به طور جدی‌تر ادامه داده و با شدت از بت و بت پرستی انتقاد می‌نمود. آوازه مخالفت ابراهیم علیه السلام با بت پرستی و طاغوت پرستی در همه جا پیچید. نمرود حاکم سرزمین بابل، فرمان داد فوراً ابراهیم علیه السلام را به حضورش بیاورند. ابراهیم علیه السلام را نزد نمرود آوردند. نمرود بر سر ابراهیم علیه السلام فریاد زد و پس از اعتراض به کارهای او گفت: خدای تو کیست؟

ابراهیم علیه السلام فرمود: خدای من کسی است که مرگ و زنده‌گی ام در دست اوست. نمرود از راه غلط اندازی وارد بحث شد و گفت: این که در اختیار من است. من زنده می‌کنم و می‌میرانم. مگر نمی‌بینی مجرم محکوم به اعدام را آزاد می‌کنم و اگر بخواهم زندانی غیر محکوم را اعدام می‌نمایم. آنگاه دستور داد یک شخص محکوم به اعدام را آزاد نمایند و یک زندانی غیر محکوم را اعدام کنند.

دستور نمرود اجرا شد ماموران نمرود، یک مجرم محکوم به اعدام را آزاد کردند و یک زندانی غیر محکوم را اعدام نمودند.

ابراهیم بی‌درنگ استدلال خود را تغییر داد و گفت: تنها زنده‌گی و مرگ نیست، بلکه همه هستی به دست خداست. بر همین اساس خدای من کسی است که صبح‌گاهان خورشید را از افق مشرق بیرون می‌آورد و غروب، آن را در افق مغرب فرو می‌برد. اگر راست می‌گویی که تو خدای مردم هستی، خورشید را به عکس از مغرب بیرون آر و در مشرق فرو بر.

نمرود در برابر این استدلال، آن‌چنان شد که از سخن گفتن باز ماند. و متوجه شد اگر آشکارا با ابراهیم دشمنی کند، رسواییش بیشتر می‌شود. ناچار دست از ابراهیم کشید تا در یک فرصت مناسب از او انتقام گیرد لذا مامورانی در جاهای مختلف قرار داد تا با تهدید و فشار مردم را از تماس با ابراهیم دور نمایند. و از طرف دیگر در انتظار روزی بود تا ابراهیم

را از بین برد.

خداوند ﷻ در آیات مختلف قرآن از پیامبران خود یاد نموده است. مثلاً در آیاتی از آنان با لفظ «عبد» و «عباد» یاد کرده است چنان که در باره، حضرت یوسف می‌فرماید: «إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ»

هم‌چنین پیامبران در آیات دیگر قرآن کریم با اوصافی مانند: مومنین، محسنین، صالحان و ... به ما معرفی شده است در پرتو این اوصاف زیبا، جایگاه بلند و والای پیامبران الهی ﷺ برای ما مشخص می‌گردد.

فعالیت

با چند نفر از دوستان خود داستان حضرت ابراهیم ﷺ را به صورت تمثیل در بین صنف اجرا نمایید.

ارزشیابی

۱. پیامبران ﷺ از طریق ..... با مبدا هستی در ارتباط بوده است.
۲. هدف اساسی دعوت پیامبران ﷺ ... و ... از طریق ایمان آنان به مبدا و معاد بوده است.
۳. با توجه به ابتدای درس از داستان حضرت ابراهیم ﷺ چه چیزهایی می‌توان فهمید.

کارخانه‌گی

داستان دعوت حضرت ابراهیم ﷺ را در قرآن بیابید و آیات آن را در کتابچه خود یادداشت نمایید.

ویژه‌گی‌های پیامبران علیهم‌السلام

هدف: آشنایی با ویژه‌گی‌های پیامبران الهی علیهم‌السلام

پرسش‌ها

۱. ویژه‌گی‌های مهم پیامبران علیهم‌السلام را نام ببرید.
۲. مفهوم عصمت چیست؟

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ
عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

پیامبران الهی علیهم‌السلام، ویژه‌گی‌ها و فضایل بر دیگر انسان‌ها دارند که در این درس به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

دریافت وحی

همه انسان‌ها از ادراک حسی و عقلی برخوردارند و آگاهی خود را درباره حقایق جهان هستی، از این دو راه به دست می‌آورند، اما پیامبران علیهم‌السلام افزون بر بهره‌مندی از این دو نیروی ادراکی، با منبعی دیگر به نام وحی نیز مرتبط‌اند که هیچ‌گونه خطا و اشتباهی در آن راه ندارد. علم پیامبران علیهم‌السلام از مبداء هستی سرچشمه می‌گیرد، به گونه‌ای که پیامبر درس نخوانده، با نزول وحی، از والاترین معارف و قوانین برای رشد و تکامل و اداره جامعه بشری آگاه می‌شود.

معصوم بودن

از دیگر ویژه‌گی‌های پیامبران علیهم‌السلام، معصوم بودن است. عصمت به معنای دوری از هرگونه گناه عمدی و سهوی و اشتباهی است. البته، پیامبران انسان‌هایی مختار و آزادند، ولی در همان حال به هیچ‌گناهی آلوده نمی‌شوند.

بشر بودن

یکی دیگر از ویژه‌گی‌های پیامبران داشتن جنبه بشری آنان است، آنان در میان مردم زنده‌گی می‌کردند. مانند دیگران غذا می‌خوردند، آب می‌آشامیدند و عبادت می‌کردند. تکالیفی که آنان به مردم ابلاغ می‌کردند، شامل خود آنان نیز می‌شد از این رو آنان نمونه انسان کامل و الگوی دیگران می‌باشند.

خداوند جل جلاله در قرآن شریف از زبان پیامبر می‌فرماید: بگو: جز این نیست که من بشری

چون شما هستیم که بر من وحی می‌شود.^۱

خلوص و پایداری

پیامبران علیهم‌السلام، برگزیده‌گان خداوند هستند آنان در کار خود انگیزه و هدفی جز رضای خداوند جل جلاله ندارند. از این رو، آن‌ها در انجام رسالت خویش استقامت و پایداری بی‌نظیر نموده اند خلوص آنان پشتوانه پایداری و استقامت شان بوده است. همین خلوص نیت موجب می‌شد که حضرت موسی علیه‌السلام با تمام مشکلات مبارزه نموده و دین الهی را در بین قوم خود تبلیغ نماید در این جا قسمتی از داستان آن حضرت را با هم مطالعه می‌کنیم.

حضرت موسی علیه‌السلام^۲

حضرت موسی علیه‌السلام سومین پیامبر اولوالعزم است، او بعد از ابراهیم خلیل علیه‌السلام ظهور کرد. نام و فرازهای برجسته ای از زنده‌گی ایشان چندین بار در قرآن کریم بیان شده است. و حال می‌پردازیم به بخشی از زنده‌گانی آن حضرت:

فرعون طاغوت خودسر و مغرور مصر بود. او مردم را به دو طبقه مستضعف و مستکبر به نام سبطیان و قبطیان، تقسیم نموده بود. قبطیان همان فرعونیان بودند که در اطراف فرعون به هوس‌بازی و عیش و نوش و ظلم و ستم سرگرم بودند و همه اختیارات کشور در دست آن‌ها بود. سبطیان طبقه پایین اجتماع و ستم‌دیدگان بودند که همواره زیر چنگال فرعونیان، رنج می‌بردند.

به این ترتیب نژاد پرستی عجیبی در کشور مصر، حکم‌فرما بود. سال‌های طولانی این وضع نابسامان ادامه داشت تا این که خداوند جل جلاله بر بنی اسرائیل لطف کرد و پیامبری برای آنان فرستاد تا آن‌ها را از زیر بار بی‌دادگری‌های فرعون نجات بخشد.

وقتی که موسی علیه‌السلام به پیامبری رسید پروردگار به او وحی کرد: «بسوی فرعون برو که او طغیان کرده است.»^۳

موسی علیه‌السلام می‌دانست که با رفتنش به سوی فرعون و دعوت او به ایمان، با خطرهای زیادی روبرو خواهد شد. لذا از پروردگار خود خواست تا به وسیله وزیری از خاندانش پشت او را محکم گرداند آن حضرت به درگاه خداوند جل جلاله چنین درخواست کرد: «پروردگارا سینه‌ام را گشاده گردان و کار مرا آسان کن و گره از زبانم بگشای تا سختم را بفهمند و برایم وزیری از خاندانم قرار ده - برادرم هارون را - پشتم را به وسیله او استوار فرما»^۴.

خداوند جل جلاله دعای حضرت را اجابت نمود هارون به سوی اقامت‌گاه برادرش موسی علیه‌السلام حرکت نمود تا در کار رسالت و تحمل مشکلات، او را یاری دهد.

خداوند جل جلاله به موسی و هارون علیهم‌السلام وحی نمود که در ابتدا با فرعون با نرمی صحبت

۱. کهف/۱۱۰

۲. قصه‌های قرآن نوشته محمد ابوالفضل ابراهیم، السید شحانه، علی محمد الجاوی ترجمه مصطفی زمانی - انتشارات الزهرا صفحات ۶۵ الی ۷۳ و داستانهای خواندنی از پیامبران اولوالعزم، محمد محمدی اشتهاردی

۳. سوره (شعراء: ۲۹-۳۲ و ۳۴)

۴. سوره طه: آیه ۲۵ - ۲۹

نمایید و او را به سوی پروردگار بخوانید شاید که ایمان بیاورد. فرعون دعوت آن دو پیامبر الهی عَلَيْهِمَا السَّلَام را نپذیرفت و از آن‌ها درخواست معجزه نمود. موسی عصایی را که در دست داشت به زمین انداخت عصا به اژدهایی ترسناک تبدیل گشت به طوری که فرعون و اطرافیان به وحشت افتادند ولی فرعون باز هم ایمان نیاورد و بار دیگر درخواست معجزه نمود. این بار موسی عَلَيْهِ السَّلَام دست در گریبان خود نمود و زمانی که دست خود را برآورد ناگهان شعاعی خیره کننده از آن دیده شد به طوری که چشم‌ها را خیره می‌نمود. فرعون با دیدن این معجزه نیز ایمان نیاورد بلکه به آن دو پیامبر خداوند عَلَيْهِمَا السَّلَام نسبت جادوگری و ساحری داد سپس دستور داد تا ساحران را در روز موعود جمع نمایند تا با معجزات الهی آن حضرت به مبارزه برخیزند. فرعون با دیدن تمام معجزات، به خدای موسی و هارون عَلَيْهِمَا السَّلَام ایمان نیاورد و به آزار و اذیت بنی اسرائیل ادامه داد تا عاقبت گرفتار عذاب الهی شد و با لشکریان خود در دریای نیل غرق گشت و این است عبرتی برای ستم‌گران.

فعالیت

۱. در مورد داستان زنده‌گی حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَام در گروه‌های ۳ نفری باهم بحث و گفتگو نمایید.
۲. در مورد هر یک از ویژه‌گی‌های پیامبران عَلَيْهِمُ السَّلَام با یکی از دوستان خود بحث نمایید.

ارزش‌یابی

۱. پیامبران عَلَيْهِمُ السَّلَام با منبعی دیگر به نام ... نیز مرتبط بود که هیچ گونه ... و ... در آن راه ندارد.
۲. در اسلام، ارزش هر کاری در گرو ..... آن کار است.
۳. چهار مورد از ویژه‌گی‌های عمومی پیامبران عَلَيْهِمُ السَّلَام را ذکر نموده و یک مورد را شرح دهید.

کارخانه‌گی

با مراجعه به کتب و یا قرآن کریم ویژه‌گی‌های دیگر پیامبران عَلَيْهِمُ السَّلَام را بیابید و برای دوستان خود شرح دهید.

پیامبران اولوالعزم علیهم السلام

هدف: آشنایی شاگردان با انواع پیامبران علیهم السلام

پرسش: مفهوم اولوالعزم چیست؟

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ...^۱

خداوند ﷻ پیامبران زیادی برای راهنمایی و هدایت هر قومی فرستاده است هر یک از این پیامبران علیهم السلام دارای مرتبه ای خاصی نزد خداوند ﷻ می باشد. بسیاری از پیامبران علیهم السلام، پیامبر تبلیغی بوده اند بعضی از آنها دارای مقام رسالت و تشریح بوده که به عنوان رسول خوانده می شدند و بعضی دیگر علاوه بر این درجات، به مقام امامت نیز رسیده اند. مثلاً حضرت ابراهیم علیه السلام که پس از گذراندن سخت ترین آزمایش ها به این مقام والا رسید.^۲

قرآن و پیامبران علیهم السلام

در قرآن نام تعدادی از پیامبران علیهم السلام ذکر شده است و نیز سرگذشت بعضی از پیامبران علیهم السلام مانند خضر بدون ذکر نام ایشان در قرآن آمده است، هم چنین در قرآن کریم، گروهی از پیامبران خدا علیهم السلام به عنوان «اولوالعزم» معرفی شده اند. خداوند ﷻ در قرآن شریف از پیامبران اولوالعزم علیهم السلام (صاحبان اراده محکم) چنین یاد نموده است؛ پس همان گونه که پیامبران نستوه صبر کردند صبر کن...

در قرآن ویژه گی های پیامبران اولوالعزم علیهم السلام مشخص نشده است. به حسب روایات، پیامبران اولوالعزم علیهم السلام پنج تن بوده اند.^۳ که نام آنها به ترتیب حضرت نوح علیه السلام، حضرت ابراهیم علیه السلام، حضرت موسی علیه السلام، حضرت عیسی علیه السلام و حضرت محمد بن عبدالله ﷺ می باشد. علاوه بر صبر و استقامت ممتاز پیامبران اولوالعزم علیهم السلام که قرآن کریم به آن اشاره کرده است ویژگی دیگر ایشان داشتن کتاب و شریعت مستقل می باشد.

غالب پیامبران علیهم السلام فقط وظیفه تبلیغ را انجام می دادند آنان در فاصله میان

۱. احقاف / آیه ۱۳۵

۲. و از ابتلی ابراهیم ربه به کلمات فاتمهن قال انی جاعلک للناس اماما قال و من ذریتی قال لا ینال عهدی الظالمین سوره بقره، آیه ۱۲۴

۳. رک: بحار الانوار: ج ۱۱، ص ۳۳ - ۳۴، و معالم النبوه: ص ۱۱۳

پیامبران علیهم السلام صاحب شریعت مبعوث شده اند و کار آنان تبلیغ، ترویج، اجرا و تفسیر شریعت پیامبران علیهم السلام تشریحی یا اولوالعزم بوده است در نهایت، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله خاتم نبوت صاحب شریعت و تبلیغی بوده است.

برای آشنایی بیشتر با پیامبران الهی علیهم السلام در این درس به بخشی از داستان زنده گانی یکی از پیامبران اولوالعزم علیهم السلام یعنی حضرت عیسی علیه السلام می پردازیم.

حضرت عیسی علیه السلام ۱

حضرت عیسی علیه السلام با تحمل مشکلات، مردم را به خدا پرستی دعوت می نمود، تبلیغات آن حضرت و افزایش پیروان او، موجب شد که رهبران یهود توطئه قتل آن بزرگ مرد را فراهم سازند، آن ها برای اجرای اهداف شوم خود از پادشاه روم کمک طلبیدند.

با آگاه شدن آن حضرت از توطئه دشمن، ایشان با یاران مخصوصش در مخفی گاه ها به سر می بردند تا از گزند دشمن محفوظ بمانند.

سرانجام فردی مکان عیسی علیه السلام را به دشمن نشان داد تا آن حضرت را دستگیر کرده و به دار بیاویزند.

عیسی علیه السلام با یاران مخصوص در باغی مخفی شدند وقتی که شب فرا رسید جاسوسان و جلادان دشمن از در و دیوار وارد باغ شدند و حواریون را احاطه کردند. در چنین لحظه حساسی خداوند جل جلاله عیسی علیه السلام را یاری کرد و وجودش را از چشم مهاجمان پوشانید.

دشمنان مردی را که شباهت زیادی به عیسی علیه السلام داشت، به جای آن حضرت دستگیر نمودند. آن مرد همان کسی بود که مخفی گاه حضرت عیسی علیه السلام را به ماموران حکومت نشان داده بود ولی سر انجام خود او دستگیر شده و به دار آویخته و اعدام شد قیصر روم، وزیران و لشکریان پنداشتند عیسی علیه السلام را کشته اند.

در جامعه منعکس شد که عیسی علیه السلام اعدام شد، حتی مسیحیان اعتقاد دارند که عیسی علیه السلام مصلوب و به دار آویخته شده است اما طبق صریح قرآن او کشته نشده و بدار هم آویخته نشده است، بلکه خداوند جل جلاله او را زنده به سوی خود برده است. قرآن کریم در این باره می فرماید: نه عیسی علیه السلام را کشتند و نه به دار آویختند، ولی امر بر آن ها مشتبه شد.^۲

۱. قصه های قرآن نوشته محمد ابوالفضل ابراهیم، السید شحانه، علی محمد البجاوی ترجمه مصطفی زمانی - انتشارات الزهرا صفحات ۶۵ الی ۷۳ و داستان های خواندنی از پیامبران اولوالعزم، محمد محمدی اشتهاردی
۲. ما قتلوه و ما صلبوه و لکن شبه لهم

فعالیت

شاگردان در مورد مفهوم اولوالعزم و مصداق‌های آن گفتگو نمایند.

ارزش‌یابی

۱. بعضی از پیامبران علیهم‌السلام دارای مقام رسالت و تشریح بوده که به عنوان ..... خوانده می‌شدند.

۲. به حسب روایات پیامبران اولوالعزم علیهم‌السلام چند تن بوده‌اند.

۳. علاوه بر صبر و استقامت ممتاز پیامبران اولوالعزم علیهم‌السلام که قرآن کریم به آن اشاره کرده است ویژه‌گی دیگر ایشان ..... و ..... می‌باشد.

کارخانه‌گی

آیات داستان این درس را در قرآن بیابید و ترجمه آن‌را برای هم‌صنفی‌های خود قرائت نمایید.

امامت

هدف: آشنایی با مفهوم و ویژه‌گی‌های امامت

پرسش‌ها

۱- امامت یعنی چه؟

۲- امامان چند تن بوده‌اند؟

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ^۱

پیامبر اکرم ﷺ پس از ۲۳ سال سعی و کوشش بسیار در تبلیغ شریعت اسلام و تأسیس مدینه فاضله، در اوایل سال یازدهم هجری دیده از جهان فروبست. با رفتن آن حضرت، هر چند وحی و نبوت پایان یافت، ولی وظایفی (غیر دریافت و ابلاغ وحی) که بر دوش پیامبر بود مسلماً پایان نیافت. در نتیجه پس از درگذشت ایشان، شخصیت‌های آگاه و وارسته‌ای، به عنوان پیشوای مسلمانان، انجام این وظایف را بر عهده گرفتند.^۲

ویژه‌گی‌های امام

«امام» به معنی پیشوا و رهبر مسلمانان است، و در اصول عقاید «امام معصوم» به کسی گفته می‌شود که در همه چیز غیر از دریافت و ابلاغ وحی، جانشین پیامبر ﷺ است، با این توضیح که پیامبر مؤسس مکتب می‌باشد، و امام، حافظ و پاسدار مکتب، بر پیامبر ﷺ وحی نازل می‌گردد ولی امام تعلیماتش را از پیامبر ﷺ می‌گیرد، و دارای علم فوق‌العاده‌ای است. البته امامت تنها یک مقام حکومت ظاهری نیست، بلکه یک مقام بسیار والای معنوی و روحانی می‌باشد. با توجه به تعریف امامت به بعضی از ویژه‌گی‌های امام اشاره می‌کنیم.

علم امام^۳

امام باید نسبت به تمام اصول و فروع اسلام و احکام و قوانین آن و معنی و تفسیر قرآن، آگاهی کامل داشته باشد، و علم او نسبت به آن علوم جنبه الهی دارد و از پیغمبر اسلام ﷺ به او می‌رسد. چنانچه پیامبر ﷺ می‌فرماید: «أنا مدينة العلم و علی بابها» (من شهر علمم و علی دروازه ورود به آن شهر).

عصمت امام

امام باید از هر گناه و خطا معصوم باشد زیرا غیر معصوم نمی‌تواند به طور کامل مورد

۱. سوره بقره، آیه ۱۲۴

۲. بخش هفتم کلیات عقاید ۶

۳. اعتقاد ما

اعتماد واقع شود و مردم نمی‌تواند اصول و فروع دین را به طور کامل از او اخذ نمایند.

منصوص بودن امام

جانشین پیامبر ﷺ باید منصوص باشد، یعنی با تصریح و نص پیامبر ﷺ و نیز تصریح هر امامی نسبت به امام بعد، تعیین گردد، به تعبیر دیگر: امام نیز مانند پیامبر ﷺ از سوی خدا (به وسیله پیامبر ﷺ) وظیفه هدایت را عهده دار می‌شود.

نام‌های امامان دوازده‌گانه در حدیثی از زبان جابر بن عبد الله انصاری صحابی پیامبر اسلام ﷺ این‌گونه بیان شده است: نخستین آن‌ها علی بن ابی طالب علیه السلام، سپس فرزندش امام حسن مجتبی علیه السلام، سپس فرزند دیگرش حسین بن علی سید الشهداء علیه السلام و بعد فرزندش علی بن الحسین علیه السلام و سپس فرزندش محمد بن علی الباقر علیه السلام و بعد فرزندش جعفر بن محمد الصادق علیه السلام و سپس فرزندش موسی بن جعفر علیه السلام و سپس فرزندش علی بن موسی الرضا علیه السلام و بعد فرزندش محمد بن علی التقی علیه السلام و سپس علی بن محمد النقی علیه السلام و بعد حسن بن علی‌العسکری علیه السلام و آخرین آن‌ها محمد بن الحسن المهدی (عج) است و ما معتقدیم او هم اکنون زنده می‌باشد.

فعالیت

شاگردان در گروه‌های ۴ نفری درباره‌ی مفهوم امامت بحث نموده نتیجه را در صنف بیان کنند.

ارزش‌یابی

۱. پس از درگذشت پیامبر اسلام ﷺ، شخصیت‌های آگاه و وارسته‌ای، به عنوان ...، انجام وظایف پیامبر ﷺ را برعهده گرفتند.
۲. امام به معنی ... و ... مسلمانان است، و در اصول عقاید امام معصوم به کسی گفته می‌شود که در ... پیامبر ﷺ است.
۳. ویژه‌گی‌های امام علیه السلام را نام ببرید.
۴. نام‌های امامان دوازده‌گانه در حدیثی از زبان ... صحابی پیامبر اسلام ﷺ بیان شده است.

کارخانه‌گی

با استفاده از کتب دیگر اعتقادی یا اولیای خود در مورد ضرورت و ویژه‌گی‌های امامت تحقیق نمایید.

امام علی علیه السلام

هدف: آشنایی با زنده‌گی امام علی علیه السلام

پرسش: در مورد شخصیت امام علی علیه السلام چه می‌دانید؟

همان‌طور که می‌دانیم علی بن ابی طالب علیه السلام و همسرش فاطمه زهرا علیها السلام و دو فرزندش امام حسن و امام حسین علیهم السلام از خاندان و اهل بیت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله هستند که تمام مسلمانان بر دوست داشتن و بزرگ‌داشت آنان اتفاق نظر دارند. تاریخ زنده‌گی آنان نیز شایستگی ایشان را به ثبوت می‌رساند.

ولادت و کودکی

امام علی علیه السلام، روز سیزدهم ماه رجب، سی سال پس از تولد پیامبر صلی الله علیه و آله در شهر مکه به دنیا آمدند. پدرش ابوطالب و مادرش فاطمه دختر اسد است.

نبی اکرم صلی الله علیه و آله تربیت دوران کودکی امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام را بر عهده گرفتند و ایشان را بر راه و روش خود پرورش دادند. علی علیه السلام خود در این باره می‌فرماید: «شما قدر و منزلت مرا به سبب خویشاوندی نزدیک، مقام بلند و احترام مخصوص از رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌دانید زمان کودکی، رسول خدا صلی الله علیه و آله مرا در کنار خود پرورش می‌داد از بوی خوشش مرا خوشبو می‌کرد...»^۱

هنگامی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به پیامبری رسیدند، اولین اشخاصی که به ایشان ایمان آوردند و اسلام را پذیرفتند، حضرت خدیجه علیها السلام، و حضرت علی علیه السلام بودند. در مدتی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در مکه و مدینه حضور داشتند علی علیه السلام در کنار آن حضرت قرار داشتند و در تمامی شرایط به ایشان کمک و یاری می‌نمودند.

فضایل حضرت علی علیه السلام

دانشمندان اسلامی معتقدند که امام علی علیه السلام به کتاب خدا و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله؛ داناترین، در جهاد در راه حق؛ فداکارترین، در پند و اندرز و سخنوری، بلیغ‌ترین فرد بوده است. سید شریف رضی، تعدادی از خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار امام را در کتابی به نام

۱. نهج البلاغه ج ۲ (خطبه قاصعه) ص ۱۵۷

«نهج البلاغه» جمع آوری نموده است. نهج البلاغه نشان دهنده گسترده گی دانش حیرت آور این امام بزرگوار است، همچنین این کتاب پر ارزش گواه صحت حدیثی است که از پیامبر خدا ﷺ در مورد علی علیه السلام نقل شده است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می فرمایند: «من شهر علمم و علی علیه السلام دروازه آن، پس هر کس آهنگ آن شهر کند، باید از دروازه آن وارد شود»^۱ چنانچه مولانا جلالدین بلخی می فرماید:

راز بگشا ای علی — مرتضی	ای پس از سوء القضا حسن القضا
چون تو بابی آن مدینه علم را	چون شعاعی آفتاب حلم را
باز باش ای باب برجویای باب	تا رسد از تو قشور اندر لباب
باز باش ای باب رحمت تا ابد	بارگاه ما له کفوا احد

نهج البلاغه عمیق ترین مفاهیم اعتقادی را برای ما شرح می دهد و ما را به تفکر در آفریده های خداوند دعوت می کند و از طرفی دیگر زیبایی های فضائل معنوی را به گونه ای ترسیم می نماید که همه گان شیفته اخلاق اولیای الهی می شوند و آرزو می کنند که خود، جزو آنان باشیم.

علی علیه السلام بیشتر روزها را به روزه داری و شبها را به عبادت و بنده گی خداوند جل جلاله می گذراندند، ایشان در دل شبها با خدای خود راز و نیاز می نمودند یکی از دعاهای شریف آن حضرت دعای کمیل می باشد که آن حضرت به یکی از یاران خود به نام کمیل آموخت. این دعا نهایت وابستگی آن حضرت به خدای متعال را نشان می دهد.

آن حضرت نه تنها سرچشمه علمی و فکری مسلمانان، بلکه پناه گاه و پشتوانه فقرا و محتاجان به شمار می آمد. کمک های امام به مردم به امور مالی منحصر نمی شد بلکه ایشان در تمام جنبه های زنده گی یاور مردم بودند، بیماران را عیادت و یتیمان را سرپرستی می نمودند، به گونه ای که مهر ایشان کوچک و بزرگ را شامل می گشت.

امام علی علیه السلام، در تمام مراحل زنده گی خود برای حفظ و تبلیغ اسلام بی نهایت تلاش و کوشش نمودند. زمانی که مسلمانان برای خلافت با آن حضرت بیعت نمودند امام علی علیه السلام، برای برقراری عدالت و گسترش اسلام تلاش بسیار نمودند. اقدامات و توجه امام علی علیه السلام به عدالت در بین مردم، باعث اعتراض عده شد که در نتیجه در مقابل امام قرار گرفتند.

۱. سید حامد نقوی/ خلاصه عبقات الانوار/ ج ۱ ص ۱۹

عاقبت امام علی علیه السلام، در شب بیست و یکم رمضان در سن شصت و سه سالگی در شهر کوفه در محراب عبادت به شهادت رسیدند. قبر شریف آن حضرت در نجف اشرف می باشد.

فعالیت

شاگردان در مورد شخصیت امام علی علیه السلام به صورت دو نفری باهم بحث و گفتگو نمایند.

ارزش یابی

۱. امام علی علیه السلام، روز ...، سی سال پس از تولد پیامبر صلی الله علیه و آله در شهر ... به دنیا آمدند.
۲. علی علیه السلام اولین مردی بود که به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ... آورد و ... را پذیرفت.
۳. سید شریف رضی، تعدادی از خطبه ها، نامه ها و کلمات قصار امام را در کتابی به نام ... جمع آوری نموده است.
۴. نهج البلاغه چگونه کتابی است توضیح دهید.

کارخانه گی

شاگردان در مورد فضایل علی علیه السلام پنج سطر بنویسند.

حضرت زهرا علیها السلام

هدف: آشنایی با زنده‌گی حضرت زهرا علیها السلام
پرسش: در مورد زنده‌گی حضرت زهرا علیها السلام چه می‌دانید.

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

به همان میزان که پیغمبر صلی الله علیه و آله و خدیجه علیها السلام از مرگ پسران، اندوه‌گین می‌شدند دشمنان شادمان می‌گشتند با تمسخر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را با عنوان «ابتر» یعنی مقطوع النسل صدا می‌زدند.

خداوند جل جلاله به پیغمبرش بشارت داد و در پاسخ دشمنان رسولش، سوره «کوثر» را نازل فرمود: «ای محمد! ما کوثر (خیر کثیر) را به تو دادیم. پس برای خدا نماز بگزار و قربانی کن. بدرستی که دشمن تو ابتر و مقطوع النسل خواهد شد نه تو»^۱.

تولد و کودکی

در روزگاری که زنده به گور کردن دختران، مایه مباهات مردم جزیره العرب بوده و در گذر زمان، به رسوم اجتماعی آن‌ها تبدیل گشته بود، خداوند جل جلاله پیامبر صلی الله علیه و آله را به تولد فاطمه زهرا علیها السلام بشارت داده و وجود گرمی اش را منبع خیر کثیر، معرفی می‌نماید.

اما خواست الهی بر آن بود که در خانه پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله دختری متولد شود که نسل پیغمبر صلی الله علیه و آله از طریق این دختر استمرار یابد و با گفتار و رفتار خود باعث جاویدانگی نام پیامبر صلی الله علیه و آله گردد. و ارزش دختر و زن را به بشریت نشان دهد. هنگامی که زهرا علیها السلام اظهر علیها السلام به دنیا آمد. وعده خدا جامه عمل پوشید.

فاطمه علیها السلام دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله، و خدیجه کبری علیها السلام است. بین مورخین مشهور است که فاطمه علیها السلام روز جمعه بیستم ماه جمادی الثانی سال پنجم بعثت در مکه تولد یافته است. حضرت زهرا علیها السلام در کنار پدرش، رسول خدا صلی الله علیه و آله و در خانه نبوت تربیت یافت، دوران شیر خواره‌گی و ایام کودکی زهرا علیها السلام در اوضاع سخت آغاز اسلام، گذشت.

۱. ما به تو کوثر دادیم. کوثر/۱

۲. سوره کوثر

خانه نبوت مرکزی بود که تازه مسلمان‌ها هر روز با شور و هیجان برای فرا گرفتن آیه های قرآن و آموختن نماز نزد پیامبر ﷺ می آمدند. و درس‌هایی از اخلاق قرآنی را از پیامبر ﷺ می آموختند.

درس‌هایی که پیامبر خدا ﷺ به مردم می آموختند، چنین بود: ای مردم! همه در برابر خدا و حکم الهی یک‌سانید، کسی بر دیگری برتری ندارد. برده و ارباب در پیش‌گاه حق تعالی مساوی هستند. شما وظیفه دارید با برده‌گان، اسیران و مستمندان، خوش رفتار باشید.

به دختران چون پسران احترام بگذارید و با آنان درشتی نکنید! شخصیت حضرت زهرا علیها السلام در چنین خانه شکل گرفت. حضرت زهرا علیها السلام تنها بانویی است که خودش، پدرش، شوهرش و دو فرزندش، امام حسن و امام حسین علیهما السلام معصوم بوده است.

زهرا علیها السلام دوران کودکی خویش را در خانه‌ی شخص اول اسلام یعنی پیغمبر ﷺ و دوران فامیلی را در خانه شخص دوم اسلام یعنی خانه‌ی علی بن ابی طالب علیه السلام گذراند. در این دوران کوتاه، دو پسر معصوم یعنی حسن و حسین علیهما السلام و دو دختر شجاع و فداکار، مانند زینب و ام کلثوم علیهما السلام را تربیت کرد. علامه اقبال لاهوری میگوید:

مریم از یک نسبت عیسی عزیز	از سه نسبت حضرت زهرا عزیز
نورچشم رحمة للعالمین	آن امام اولین و آخرین
بانوی آن تاجدار هل اتی	مرتضی مشکل گشا شیر خدا
مادر آن مرکز پرکار عشق	مادر آن کاروان سالار عشق

رسول خدا ﷺ بیش از حد معمول، نسبت به فاطمه علیها السلام اظهار محبت می نمود. زیرا آن حضرت می دانست که فاطمه علیها السلام مادر امامان و پیشوایان دین است!^۱

پیغمبر ﷺ در مورد فاطمه علیها السلام می فرمود: فاطمه پاره‌ی تن من است. هر کس او را خشنود کند مرا خشنود کرده و هر کسی او را اذیت کند مرا اذیت کرده است. عزیزترین مردم نزد من فاطمه است.^۲

۱. زنده گانی حضرت زهرا علیها السلام جلد اول ترجمه و تحقیق از جلد ۴۳ بحار الانوار علامه محمد باقر مجلسی مترجم و محقق: محمد روحانی زمان آبادی
۲. [مناقب ابن شهر آشوب ج ۳ ص ۳۳۲].

خانهٔ علی و فاطمه علیها السلام کانون صفا و صمیمیت بود. زن و شوهر با کمال صداقت در امور فامیلی، همکاری می‌کردند. آنان در آغاز زنده‌گی خدمت رسول اکرم صلی الله علیه و آله رسیدند و از ایشان خواهش کردند که کارهای خانه را در میان‌شان تقسیم کند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کارهای داخل خانه را فاطمه علیها السلام انجام دهد و کارهای خارج خانه را بر عهدهٔ علی علیه السلام گذاشت.

فعالیت

شاگردان متن درس را مطالعه نموده و در گروه‌های ۳ نفری بحث و گفتگو نمایند.

ارزش‌یابی

۱. خداوند جل جلاله در پاسخ دشمنان پیامبر صلی الله علیه و آله سوره ..... را نازل فرمود.
۲. فاطمه علیها السلام دختر ..... و ..... است.
۳. حضرت زهرا علیها السلام تنها بانویی است که خودش، پدرش، شوهرش و دو فرزندش، امام حسن و امام حسین علیهما السلام ..... بوده است.
۴. درس‌هایی که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به مردم می‌آموختند، چه بود؟

کارخانه‌گی

با توجه به درس، پنج خط در مورد زنده‌گی حضرت زهرا علیها السلام بنویسید.

معاد

هدف: آشنایی با مفهوم و دلایل معاد
پرسش: در باره معاد چه فکر می‌کنید؟

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا
لِخَبِيرٍ الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ^۱

برگ‌های زرد درختان یکی یکی از شاخه‌ها جدا شده و بر زمین می‌افتد با افتادن هر
برگی، سردی زمستان نیز بیشتر احساس می‌شود. در مدت کوتاهی سوز و سرما به جای
طراوت و شادابی می‌نشیند....

ولی آیا همیشه چنین خواهد بود؟

کم کم این فکر در ذهن جای می‌گیرد که آن شور و نشاط و شادابی گذرا و بیهوده
بوده است!

در اعماق ناامیدی، ناگهان!

ناگهان! زمین مرده حرکتی می‌نماید، از آسمان باران فرو می‌ریزد و درختان شکوفه
می‌دهند و غنچه‌ها یکی یکی شکوفا می‌شوند و...

آری، بهار آمده است. بهار خرم و خندان.

ولی آیا بهار فقط مخصوص طبیعت است و یا برای انسان‌ها نیز بعد از مرگ بهاری
خواهد بود؟ چگونه؟

یکی از مسائل مهمی که همیشه مورد توجه بشر بوده است زنده‌گی بعد از مرگ
می‌باشد. آثار به جای مانده از انسان‌های گذشته نشان می‌دهد که تقریباً همه انسان‌ها به
نحوی به زنده‌گی پس از مرگ اعتقاد داشته‌اند و از طرفی باور به معاد از اساسی‌ترین
مسائل دینی به حساب می‌آید.

۱. از جمله نشانه‌های قدرت الهی آن است که زمین را رام فرمان می‌یابی آن‌چنان که هرگاه باران بر آن بباریم به نشاط آید و
گیاه برآورد. آن که زمین را زنده کند هم او مرده‌گان را حیات مجدد بخشد که او به هر چیزی توانا است. فصلت/۳۹

مفهوم معاد

کلمه‌ی «معاد» از ریشه عود به معنای بازگشتن است.^۱ و در اصطلاح، معاد یعنی بازگشت انسان به سوی مبدا هستی؛ انسانی که در این دنیا زنده‌گی می‌کند بعد از مرگ نیست و نابود نمی‌شود بلکه انسان بعد از مرگ وارد عالم برزخ می‌شود سپس روزی فرا می‌رسد که همه‌ی انسان‌ها دوباره زنده می‌شوند و در محضر خداوند جَلَّ جَلَالُهُ حاضر شده و در آن‌جا به اعمال و کارهای آنان رسیده‌گی می‌شود عده‌ای که در دنیا اعمال نیک انجام داده خوشبخت و سعادت‌مند می‌گردند و عده‌ای دیگر که در دنیا کارهای ناپسند کرده‌اند به کیفر کار بد خود رسیده و مُعَذَّب می‌گردند.

دلیل معاد

همه‌ی انسان‌ها به طور ناخودآگاه در عمق جان خود میل به جاویدانگی دارند و نمی‌توانند بپذیرند که با وجود مرگ و پوسیده شدن جسم آنان، انسانیت و شخصیت واقعی آنان نیست و نابود می‌گردد. میل به جاویدانگی و بقا در وجود انسان یک امر فطری و واقعی می‌باشد. این دنیا جاویدانه نیست در نتیجه پاسخ دادن به میل جاویدانگی در این دنیا ممکن نیست.

پاسخ پیامبران عَلَيْهِمُ السَّلَام

به تمام نیازهای غریزی و فطری به دو گونه می‌توان پاسخ داد؛ پاسخی واقعی و دائمی و یا پاسخی کاذب و موقت. مثلاً شخصی که احساس تشنگی می‌کند، هم می‌توان او را به چشمه‌های زلال آب گوارا هدایت نمود و هم می‌توان او را به سراب و آب نماهای دروغین راهنمایی کرد.

پیامبران الهی عَلَيْهِمُ السَّلَام میل به جاویدانگی در وجود انسان‌ها را تایید نموده‌اند و می‌گویند: انسان‌ها با مرگ نیست و نابود نمی‌شوند بلکه مرگ مانند پلی است که انسان را از این عالم به عالم دیگر که جاودانه است منتقل می‌نماید.

در تعالیم انبیا عَلَيْهِمُ السَّلَام چنین آمده که خداوند جَلَّ جَلَالُهُ انسان‌ها را برای هدفی آفریده و هدف اصلی از آفرینش انسان رسیدن به کمال نهایی می‌باشد. برای آن‌که انسان به هدفش برسد، تمام امکانات در اختیار او قرار داده شده است تا انسان برای رسیدن به این هدف والا از این امکانات استفاده نماید در مقابل آن، خداوند جَلَّ جَلَالُهُ به انسان بشارت و هشدار داده که کار نیک

۱. المنجد ماده "عود"

و بد تو در هر شرایط و به هر مقداری که باشد، زیر نظر است و مورد حساب قرار می‌گیرد^۱ و انسان در گرو عمل خویش است^۲ حتی از گوش، چشم و دل انسان بازپرسی می‌شود^۳ و خداوند پاداش نیکوکاران را ضایع نمی‌کند^۴.
این پاسخی است که انبیاء به این میل فطری انسان‌ها داده‌اند.

فعالیت

شاگردان در باره معاد و ادله آن در گروه‌های ۳ نفری باهم بحث و تبادل نظر نمایند.

ارزش‌یابی

۱. یکی از مسائل مهمی که همیشه مورد توجه بشر بوده ..... می‌باشد.
۲. معاد را تعریف نمایند.
۳. در مکتب انبیاء میل به جاویدانگی چگونه پاسخ داده شده است؟

۱. «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» ﴿۷﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ الزلزله/۷ و ۸

۲. «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ» المدثر/ ۳۸

۳. «إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» الاسراء/ ۳۴

۴. «فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْحَسَنِينَ» يوسف/ ۹۰

رابطه دنیا و آخرت

هدف: آشنایی با رابطه دنیا و آخرت

پرسش: بین زنده‌گی در این دنیا و زنده‌گی در عالم آخرت چه رابطه ای وجود دارد؟

وَمَا تَقْدُمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ^۱

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و پیشوایان معصوم علیهم السلام در مورد دنیا و آخرت احادیث فراوانی به دست ما رسیده است. در روایاتی، دنیا به عنوان مزرعه آخرت معرفی شده است. در این درس برآنیم که به دنیا به عنوان مزرعه ای برای آخرت نگاهی بیندازیم.

دنیا در قرآن

قرآن کریم در آیات فراوانی دنیا را به شدت سرزنش کرده و از آن به عنوان یک زنده‌گانی فانی و ناپایدار یاد کرده است.^۲ در عین حال، این کتاب الهی، آسمان و زمین و کوه و دریا و صحرا و نبات و حیوان و انسان را با همه نظام‌ها و حرکت‌هایی که دارند، باطل نمی‌شمارد، بلکه این نظام را نظام راستین و حق می‌داند.^۳

هم‌چنین از آیات دیگری استفاده می‌شود که خدای مهربان دنیا را برای بنده‌گانش به منزله ی مزرعه و کشتزار برای آخرت قرار داده است. قرآن کریم چنین می‌فرماید: (وَمَا تَقْدُمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ^۴؛ یعنی هر کاری که برای خویش فرستید آن را نزد خدا می‌یابید). در حدیثی پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله دنیا را به عنوان مزرعه ای برای آخرت معرفی می‌نمایند آن حضرت می‌فرماید: دنیا مزرعه ی آخرت است. الدنيا مزرعة الاخرة^۵. (این روایت دنیا را کشتزار برای آخرت معرفی می‌کند. یعنی توسط این دنیا ما می‌توانیم آخرت خود را آباد کنیم. در این حدیث، دنیا به‌عنوان محل گذر و وسیله ای برای آخرت می‌باشد. این نوع نگرش ما به دنیا، باعث کمال و واقع بینی انسان‌ها می‌شود.

حال باید بدانیم که دنیا مزرعه ی آخرت است یعنی چه؟

۱. و هر کاری که برای خویش فرستید آن را نزد خدا می‌یابید، سوره بقره، آیه (۱۱۰).

۲. کهف ۴۶

۳. ابراهیم ۱۹

۴. سوره بقره، آیه (۱۱۰).

۵. کنوزالحقائق، مناوی، باب دال-عوالی اللالی، ۲۶۷ / ۱ : الفصل العاشر ، حدیث: ۶۶ بحار الانوار ، ۱۴۸ / ۷۰ : باب. ۱۲۴

علی علیه السلام در مورد رابطه‌ی دنیا و آخرت می‌فرماید: **وَ إِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَ لَا حِسَابَ وَ غَدًا حِسَابٌ وَ لَا عَمَلًا!**

یعنی امروز روز کار و عمل است و در این دنیا روز حساب نیست و فردا روز حساب رسی است و در آن روز روز عمل نیست.

از این حدیث می‌فهمیم که سعادت و شقاوت آخرت، وابسته به رفتارهای انسان در این دنیاست. و انسان نمی‌تواند برای به دست آوردن نعمت‌های عالم آخرت در آن عالم، تلاش و کوشش کند بلکه انسان باید هر چه می‌تواند در این دنیا آماده نماید و در عالم آخرت فقط می‌تواند از حاصل کشت خود در این دنیا بهره‌مند شود.

برای روشن‌تر شدن بحث به مثال زیر توجه نمایید.

یک دهقان دانا تلاش می‌کند که کشت‌زار خود را به خوبی بشناسد و در آن دانه و بذره‌های خوب و نیکو بکارد و هر چند مدت، به مقدار کافی به مزرعه خود آب می‌دهد و هر گاه نیاز بود علف‌های هرز و اضافه مزرعه خود را از بین می‌برد تا دانه‌ها و بذره‌های مفید در این کشتزار به خوبی رشد نمایند.

حال اگر دهقانی باشد که اصلاً به کشت‌زار خود دقت نکند و آن‌را نشناسد و یا در شناخت بذر خوب و بد دقت ننماید و یا نداند که کدام محصول بازار بهتری برای فروش دارد و یا از کشت خود مراقبت ننماید. به نظر شما چه پیش خواهد آمد؟ آیا این کشاورز می‌تواند در فصل درو محصول خوبی برداشت نماید؟

بله انسان باید مانند دهقانی دانا بذر ایمان و عمل صالح و حسن خلق را در این کشت‌زار بپاشد، و در سایه‌ی تعالیم وحی و هدایت انبیا و امامان زنده‌گی نماید. انسان با همه وجود باید مواظب باشد زرق و برق امور مادی او را از زرع و کشت برای آخرت غافل نکند تا بتواند در آخرت بهترین محصول و میوه را که رضای حق و بهشت جاوید است به دست آورد.

دسته‌ای دیگر در دنیا وجود دارد که دنیا تنها مقصد و منتهای آرزوی آنان است. آنان ماورای دنیا چیزی را نمی‌بینند. آنان هرگز به شجره طیبه ایمان وصل نمی‌شوند و عمل صالحی انجام نمی‌دهند و به مکارم اخلاقی آراسته نمی‌گردند.

قلب آنان به خاطر گرایش غلط و باطلشان، هم چون سنگی سخت است که هیچ بذری از بذره‌های معنوی و الهی در آن رشد و نمو نمی‌کند، و در شوره زار وجودشان جز بذر گناه

و معصیت نمی‌روید بذری که محصولش خشم و نفرت خدا و عذاب دردناک دوزخ است. پس ما باید تلاش نماییم که از آنانی که خشم خدا را برای خود می‌کارند نباشیم. خلاصه این که از نظر اسلام رابطه انسان و دنیا، از نوع رابطه کشاورز با مزرعه^۱ و یا به عبارت دیگر دنیا محل تربیت انسان و جایگاه تکامل اوست. براساس همین منطق عالی اسلام است که در آیات و روایات از دنیا به عنوان پلی به سوی آخرت^۲، روز عمل و از آخرت به عنوان دار قرار و روز حساب‌رسی تعبیر شده است که حیات واقعی^۳ و جاویدان در آن جاست.

فعالیت

با دوستان خود در مورد تفاوت‌ها و رابطه دنیا و آخرت با هم بحث نمایید.

ارزش‌یابی

۱. در حدیثی پیامبر گرامی اسلام ﷺ دنیا را به عنوان ... برای آخرت معرفی می‌نمایند.
۲. سعادت و کیفر آخرت، وابسته به چیست.
۳. انسان هر چه می‌تواند در این ... آماده نماید و در ... فقط می‌تواند از حاصل کشت خود در این دنیا بهره‌مند شود.

کارخانه‌گی

"دنیا مزرعه آخرت است." در این مورد انشایی در ده خط بنویسید.

۱. کنوزالحقائق، مناوی، باب دال-عوالی اللالی، ۲۶۷ / ۱ : الفصل العاشر، حدیث ۶۶ بحار الانوار، ۱۴۸ / ۷۰ : باب ۱۲۴

۲. عن المسيح ﷺ: (إِنَّمَا الدُّنْيَا قَنْطَرَةٌ فَاعْبُرُوهَا وَلَا تَعْمُرُوهَا). خصال، ج، ۱، ص (۲۵)

۳. (وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ). عنكبوت 64

بخش فقه

درس سیزدهم

فصل احکام

فواید عبادات

هدف: آشنایی شاگردان با اهمیت و فواید عبادات

پرسش‌ها

۱. چرا خداوند ﷻ را عبادت می‌نماییم؟
۲. عبادت چه تأثیری در زنده‌گی ما انسان‌ها دارد؟

«إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ»

(سوره‌ال عمران آیه ۵۱)

همانا خداوند، پروردگار من و شماست پس او را عبادت

کنید این است راه راست.

عبادت چیست؟

تعریف عبادت:

این واژه از ریشه «عبد» گرفته شده و به معنای «خدا را به یگانگی پرستیدن» است. عبادت صراط مستقیمی است که آدمی را به سوی خدا سوق می‌دهد و به کمال می‌رساند. عبادت باعث تعالی و رشد و تکامل معنوی انسان می‌گردد.

عبادت همیشه جزئی از زنده‌گی بشر بوده و هست؛ هرگاه که در مسیر واقعی و صحیح قرار گیرد باعث اصلاح و رستگاری فرد می‌شود؛ هم‌مانند عبادتی که در پرتو راهنمایی‌های دین مقدس اسلام صورت می‌گیرد و در مقابل، عبادتی که در چارچوب دین مقدس اسلام نبوده، نه تنها باعث تعالی نیست بلکه با سوق دادن فرد به انحراف و ناراستی باعث گمراهی و کج‌روی او می‌شود. همانند بت پرستی و آتش پرستی و عبادت سایر فرقه‌های مذهبی که در جهان شکل گرفته اند و جز تباهی و گمراهی هیچ نتیجه دیگری ندارند.

بنابراین عبادت یعنی:

۱. اظهار کرنش، کوچکی و تذلل در برابر الله ﷻ.
۲. تسلیم شدن در برابر اوامر و فرامین خداوند ﷻ.

۳. استعانت جستن از خالق جهان هستی و گرداننده کائنات.

۴. به جا آوردن شکر نعمت‌های الهی به ویژه استفاده صحیح از آن نعمت‌ها. و همچنین اعمال ذیل از ثمرات و برکات عبادت بوده و اگر به قصد قربت انجام شود به منزله عبادت محسوب می‌شوند.

۱. کمک به دیگران و شریک ساختن آنان در نعمت‌ها و توفیقات الهی به شکرانه برخورداری از آنها.

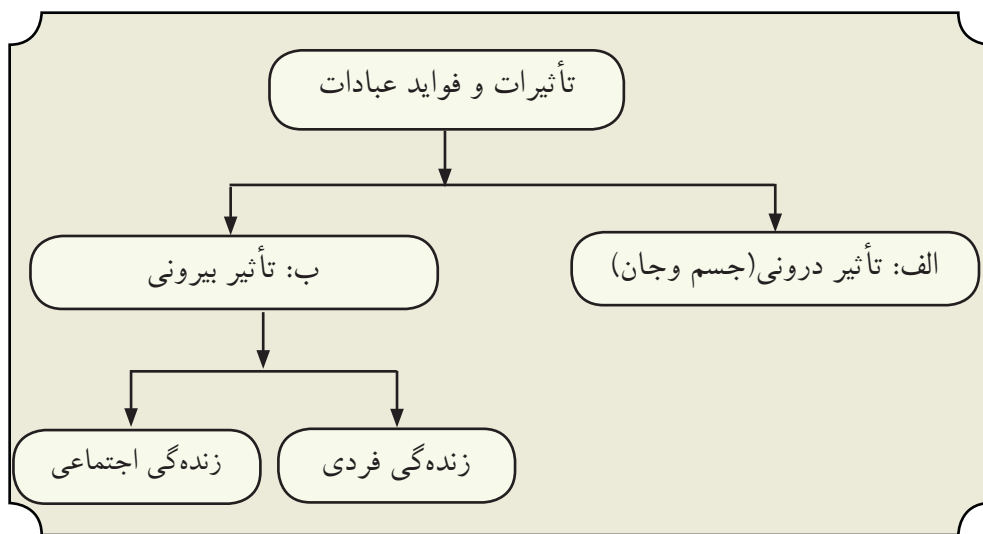
۲. کسب آگاهی و دانش لازم در باره شناخت پروردگار، احکام و تعالیم دینی.

۳. به کار بستن آن معارف و دانش‌ها در زنده‌گی.

۴. پیروی از قرآن و سنت پیامبر ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام.

آثار و فواید عبادت:

عبادت صحیح و خالصانه، ما را به سمت صلاح و رستگاری سوق می‌دهد و نه تنها بر زنده‌گی فردی ما تأثیر می‌گذارد بلکه زنده‌گی اجتماعی ما را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. در همین زمینه می‌توان فواید و تأثیرات عبادت را چنین تقسیم بندی نمود:

عبادت و اطاعت خداوند متعال باعث می‌شود شخص از نظر روحی و روانی به آرامش و آسایش رسیده متعاقباً از نظر جسمانی نیز به سلامت و تعادل دست یابد چرا که فکر و روح آرام و متعادل، جسم را نیز متعادل و سالم می‌سازد (تأثیر درونی). افرادی که همیشه و در همه حال به یاد خداوند عزوجل پناه می‌برند و به اطاعت و عبادت

و بنده گی او گردن می نهند و تسلیم اوامر او هستند در زنده گی فردی هم اشخاص موفق می باشند زیرا آنان که به خدا امید دارند هیچ گاه نا امید نمی شوند و در برابر سختی ها و مشکلات تسلیم نمی گردند چنین اشخاصی بر اجتماع اطراف خود، متناسب با خواسته های شایسته خویش تاثیر گذاشته زنده گی را آن چنان که مورد رضای پروردگار باشد می سازند. با آن امید که مورد لطف خداوند متعال قرار گیرد.

خدایا چنان کن سرانجام کار تو خوشنود باشی و ما رستگار

***

فعالیت

شاگردان در گروه های ۵ نفره تقسیم شوند و در مورد اهمیت عبادت با یکدیگر صحبت نموده سپس یک نفر از هر گروه نظریات گروه را در صنف بازگو نماید.

ارزش یابی

۱. چگونه می توانیم از بنده گان شایسته خداوند باشیم، ۳ مورد را نام ببرید.
۲. فواید و تأثیرات عبادت به ..... و ..... تقسیم بندی می شود.
۳. ترجمه آیه (۵۱) سوره آل عمران را بگویید.

کارخانه گی

آیه (۵۱) سوره آل عمران را حفظ نموده ترجمه آن را با خطی زیبا در کتابچه های تان بنویسید.

اهمیت نماز

هدف: آشنا شدن شاگردان با نماز و اهمیت آن

پرسش‌ها

۱. خواندن نماز چه تاثیری بر زنده‌گی انسان دارد؟
۲. آیا فریضه نماز تنها خاص ما مسلمانان است؟

نماز، آغاز حضور است، حضور در محضر او، او که رحیم است و رحمتش ذره ذره کائنات را در بر می‌گیرد. نماز چشمه رحمتی است که مؤمن در شبانه روز خود را پنج نوبت در آن شستشو می‌دهد. نماز، زنده کننده جان، جلای روان، نور دیده بیدار دلان و امید امیدواران است.

نماز عبادتی است که چون پذیرفته شود سایر عبادت‌ها نیز پذیرفته خواهد شد و چون رد شود سایر اعمال نیز مردود خواهد شد، چنان که حضرت امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

«أَوَّلُ مَا يَجَاسِبُ بِهِ الْعَبْدُ الصَّلَاةَ فَلَمَّا قُبِلَتْ قُبِلَ سَائِرُ عَمَلِهِ وَإِذَا رُدَّتْ رُدَّ عَلَيْهِ سَائِرُ عَمَلِهِ»^۱.

هنگامی که تکبیر می‌گویی: نماز آغاز می‌شود، دست‌ها بالا می‌آید و گواهی می‌دهی که خدا بزرگ‌تر از آن است که وصف شود و این بالا آمدن دست‌ها تا مقابل سروگردن، یعنی؛ پشت سر انداختن تمامی تعلقات مادی و دنیایی و تسلیم شدن و گردن نهادن به اوامر پروردگار.

نماز عبادتی است که نه تنها، بر ما مسلمانان واجب شده بلکه، از سوی خداوند متعال و توسط پیامبران عظیم الشان بر امت‌های پیشین نیز ابلاغ شده و مورد تاکید قرار گرفته است، در قرآن کریم از زبان حضرت ابراهیم علیه السلام آمده است که:

«رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِي»^۲.

خدایا من و فرزندانم را از اقامه کننده‌گان نماز قرار بده. پروردگارا دعای من را بپذیر. هم‌چنین خداوند متعال حضرت موسی علیه السلام را در قرآن مخاطب قرار داده می‌فرماید:

۱. حر عاملی، وسایل الشیعه، انتشارات موسسه ال‌بیت، جلد ۳، قم ۱۴۰۹ هـ ق، ص ۲۲

۲. سوره ابراهیم آیه ۴۰

«...وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»^۱

نماز را برای یاد من اقامه کن.

در آیه (۳۱) سوره مریم از زبان حضرت عیسی علیه السلام نیز نقل شده است که:

«...وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ...»

یعنی خداوند مرا به نماز سفارش کرده است.

بنا براین نماز تنها عبادتی است که از زمان حضرت آدم تا پیامبر خاتم صلوات الله علیه بر انسان واجب بوده و بر اقامه آن تأکید شده است. در قرآن کریم، تأکید بر ادای نماز همراه با عبادات و دستورات دینی مختلفی آمده که برخی از آنها عبارت است:

۱- **نماز و انفاق:** از جمله ویژه‌گی‌های مومنین، در قرآن شریف، نماز و انفاق می‌باشد.

«الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ»^۲

کسانی که نماز را اقامه می‌کنند و از آنچه که ایشان را روزی دادیم انفاق می‌نمایند.

۲- **نماز و زکات:**

«وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ...»^۳

و نماز را به پا دارید و زکات بدهید.

۳- **نماز و روزه:** این دو عبادت همواره به‌عنوان دو اصل از فروع دین ما مورد توجه و تأکید بوده است.

«وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ...»^۴

از صبر (روزه) و نماز یاری بجوید.

♦ **ویژه‌گی‌های نماز در مقایسه با سایر عبادات:**

۱- **عمومیت دارد:** عبادت‌هایی چون: حج، خمس و زکات بر افرادی واجب می‌شود که توانایی مالی داشته باشند؛ در صورتی که نماز، بر تمام افراد مکلف؛ اعم از پیر و جوان، زن و مرد، فقیر و غنی، مریض و سالم و ... واجب بوده و عمومیت دارد.

۲- **باعث ریزش گناهان می‌شود:** نماز خالصانه انسان را از گناه و لغزش باز می‌دارد و باعث آمرزش گناهان می‌گردد.

۳- **دارای تنوع است:** فریضه نماز در مقایسه با سایر عبادات از تنوع قابل توجهی

۱. سوره طه آیه ۱۴

۲. سوره انفال آیه ۳

۳. سوره بقره آیه ۴۳

۴. سوره بقره آیه ۴۵

برخوردار است به گونه ای که ما می توانیم نمازهای مختلفی را بر شماریم مانند:

۱. نمازهای یومیه؛

۲. نماز آیات

۳. نماز عیدین (عید فطر و عید قربان)

۴. نماز میت

۵. نماز باران

۶. و سایر نمازها

۴- محدودیت زمان و مکان ندارد: عبادت‌هایی چون حج و جهاد، مکان و زمان محدود و مشخصی دارد، حال آن‌که نماز باید همیشه و تحت هر شرایطی ادا شود و محدودیت زمانی و مکانی ندارد.

۵- شرط قبولی سایر عبادات است: نماز افضل عبادات و شرط قبولی سایر اعمال است.

فعالیت

در گروه‌های چند نفری، پیرامون اهمیت نماز، بایک‌دیگر گفتگو نمایید. یک نفر از هر گروه خلاصه بحث را ارائه نماید.

ارزش‌یابی

۱. آیا فریضه نماز در ادیان پیشین هم وجود داشته است؟ مثال بزنید.
۲. دو مورد از ویژه‌گی‌های نماز را بگویید.
۳. شرط قبولی عبادات.....می‌باشد.
۴. اولین چیزی که در قیامت مورد حسابرسی قرار می‌گیرد چیست؟
 زکات   روزه   نماز   خمس

کار خانگی

یک خاطره از خود و یا دیگران، در مورد نماز بنویسید.

نماز اول وقت

هدف: یادگیری اوقات شرعی نمازهای یومیه

پرسش

۱. آیا می‌دانید نماز اول وقت چه فضیلتی دارد؟

صدای روح نواز اذان به گوش می‌رسد و حمید با این نوای خوش، از خواب بر می‌خیزد. وارد حویلی می‌شود. بوی خوش شکوفه‌های درخت سنجد، فضا را عطر آگین کرده است، پرنده‌گان نیز هم نوای با اذان، نغمه نیایش سر داده و به زبان خود، خدا را ثنا و ستایش می‌کنند.

حمید به آسمان نگاه می‌کند، سپیدی آسمان، کم کم، از یک طرف افق بالا می‌آید، او باید خود را برای نماز صبح آماده نماید. به طرف حوض آب می‌رود «بسم الله الرحمن الرحیم» گفته و نیت وضو می‌نماید و بعد وضو می‌گیرد.

به اتفاق بر می‌گردد جانمازش را پهن نموده نماز را نیت می‌کند و تکبیر می‌گوید. او می‌داند که نماز خواندن، در واقع سخن گفتن با خداوند عَلَيْهِ السَّلَام است پس باید در مقابل خداوند سبحان، خود را از هرگونه فکر و خیال دیگر برهاند او با توجه به این مسأله، نماز را ادا می‌کند سلام نماز را می‌گوید و سجده شکر به جا می‌آورد.

حال خوشی دارد و این را از اثر نماز می‌داند. به ویژه نمازی که در اول وقت خوانده شود زیرا نماز اول وقت علاوه بر این که نشان دهنده توجه خاص مومن به نماز و یاد خدا و مواظبت بر انجام صحیح و خالصانه این فریضه است باعث کسب فضیلت دیگری هم می‌گردد که این مسأله در سخن امام جعفر صادق عَلَيْهِ السَّلَام به روشنی مورد تاکید قرار گرفته است:

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید: «فضیلت اول وقت (نماز) بر آخر وقت، هم چون فضیلت آخرت بر دنیا است.»^۱

حمید قرآن کریم را می‌گشاید توجه اش را این آیه جلب می‌کند «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»^۲؛ (همانا با یاد خداوند دلها آرام می‌گیرد.) چند آیه از قرآن را تلاوت می‌نماید و در

۱. محمد محمدی ری شهری، منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمید رضا شیخی، انتشارات دارالحدیث، ج ۲، قم ۱۳۸۱، ص ۵۹۳

۲. سوره رعد آیه ۲۸

پایان برای فامیل، آشنایان و مؤمنین و مؤمنات دعا می‌کند.

سخنان معلم تعلیمات دینی را به یاد می‌آورد که می‌گفت: خداوند جهان عَالَمَهُ، دستور زنده‌گی و برنامه کاملی به نام «دین» وضع کرده که توسط پیامبران الهی عَلَيْهِمُ السَّلَامُ برای هدایت ما انسان‌ها آورده شده است. در همه ی ادیان الهی، به ویژه در دین مقدس اسلام به عنوان کامل‌ترین آن‌ها، دستورات و احکام جامعی وجود دارد که می‌بایست مورد توجه قرار گرفته و در انجام آن کوتاهی نگردد تا به این وسیله، فلاح، رستگاری و رضایت خداوند متعال حاصل شود. بنابراین برنامه‌های عبادی همچون نماز، تابع احکام و دستورالعمل‌های خاص خود می‌باشد و می‌بایست طبق همان احکام اجرا شود که از آن جمله می‌توان به اوقات شرعی نمازهای یومیه اشاره نمود.

♦ اوقات شرعی نمازهای یومیه به این صورت می‌باشد:

وقت مخصوص	وقت فضیلت	زمان
از اذان صبح تا طلوع آفتاب	از اذان صبح تا زمان روشنی هوا	صبح
از اذان ظهر به اندازه خواندن یک نماز، چهار رکعتی وقت مخصوص نماز ظهر است.	از اول ظهر تا زمانی که سایه چوب شاخس یک برابر افزوده شود.	ظهر
از آخر وقت به اندازه خواندن یک نماز چهار رکعتی وقت مخصوص نماز عصر است.	پس از وقت فضیلت نماز ظهر تا وقتی که سایه چوب شاخس دو برابر شود.	عصر
از اذان مغرب به مقدار خواندن یک نماز سه رکعتی وقت ویژه نماز مغرب است.	از اول مغرب تا زمانی که سرخی طرف مغرب از بین برود.	مغرب
از آخر وقت (نصف شب) به اندازه خواندن یک نماز چهار رکعتی، وقت مخصوص نماز عشاء است.	از پایان وقت فضیلت نماز مغرب تا گذشتن نصف از شب.	عشاء

بنابراین اوقات شرعی نماز را می‌توان به سه بخش زیر تقسیم نمود:

۱- **وقت مخصوص:** به آن وقت گفته می‌شود که در آن فقط همان نماز را ادا کرد.

۲- **وقت فضیلت:** وقتی است که خواندن نماز در آن ثواب بیشتر دارد.

۳- **وقت مشترک:** این وقت برای نمازهای ظهر و عصر، مغرب و عشا می‌باشد. به این شکل که فاصله بین وقت مخصوص نماز ظهر و وقت مخصوص نماز عصر را وقت مشترک نمازهای ظهر و عصر و فاصله بین وقت مخصوص نماز مغرب و عشاء را وقت مشترک نمازهای مغرب و عشاء می‌گویند.

◆ چند حکم پیرامون اوقات شرعی نمازهای یومیه

۱. اگر کسی نماز ظهر را تا وقت مخصوص نماز عصر نخوانده باشد نماز ظهر او قضا می‌شود.
۲. اگر نماز عصر در وقت مخصوص نماز ظهر خوانده شود نماز عصر باطل است.
۳. اگر نماز در وقت خودش خوانده شود «ادا» گفته می‌شود.
۴. چنانچه نماز را در وقتش به جا نیاورند «قضا» نامیده می‌شود.

فعالیت

در مورد حمد و ستایش خداوند متعال ﷻ توسط سایر موجودات با یکدیگر صحبت کنید.

ارزش‌یابی

۱. وقت فضیلت نماز صبح از ..... تا ..... می‌باشد.
۲. اوقات نماز به چند دسته تقسیم می‌شود نام ببرید؟
۳. یک آیه در مورد ذکر و یاد خداوند بگویید.
۴. نمازی که خارج وقتش خوانده شود چه نامیده می‌شود؟ قضا ادا

کارخانه‌گی

اوقات شرعی نمازهای یومیه را در جدولی به شکل دلخواه ترسیم نموده به صنف بیاورید.

حضور قلب در نماز

هدف: آشنایی شاگردان با اهمیت توجه و حضور قلب در نماز

پرسش‌ها

۱. در نماز با چه کسی سخن می‌گویید؟
۲. برای حضور در پیشگاه خداوند چه باید کرد؟

خلوت دل نیست جای صحبت اغیار دیو چو بیرون رود فرشته درآید
نماز باید با توجه کامل، آماده‌گی و پاکی روحی و جسمی، ادا شود چرا که نماز، سخن
گفتن و راز و نیاز با آفریدگار و ایستادن در مقابل پروردگار است پس باید آداب و مناسک
نماز و حضور در محضر حضرت حق را به جا آورد که:

اولین گام، پاکی و طهارت جسم از هر گونه آلوده‌گی و ناپاکی است و پس از آن جلای
روح و صفای جان و حضور قلب که شرط قبولی نماز می‌باشد.

مقدمه نماز، طهارت و پاک کردن جسم و جان از آلوده‌گیها است. هنگامی که وضو
می‌گیریم، خود را طاهر می‌سازیم و لباس مناسب می‌پوشیم، در واقع خود را آماده دیدار
می‌سازیم، دیدار با خداوند ﷻ، او که بهترین یار و یاور و مهربان‌ترین سرور است، پس
خانه دل را از غیر او خالی می‌کنیم که دل مؤمن جای یاد خداست و نه غیر او.

**حضور قلب در نماز به منزله روح نماز است پس آن که در نماز حضور قلب
نداشته باشد نمازش فاقد روح و معناست.**

آیا تا به حال پیش آمده که با کسی سخن بگویید در حالی که او به سخنان شما توجه
نکرده و در اندیشه چیز دیگری مصروف باشد؟

در این حالت، احساس مثبتی نخواهید داشت و این کار او را نکوهش خواهید کرد.

آیا کار او را نکوهش نکرده اید و این عمل او را ناپسند ندانسته اید؟

بنابراین متوجه باشیم که نماز خواندن، ایستادن در پیشگاه خداوند ﷻ، سخن گفتن و
راز و نیاز با اوست پس به گونه ای در نماز حاضر شویم که واژه واژه نماز در روح و جانمان
مؤثر افتد و ما را شایسته دریافت الطاف الهی و رحمت بی پایان خداوند ﷻ نماید.

دوست، نزدیک تر از من به من است   وین عجب که من از وی دورم

چه کنم با که توان گفت که او   در کنار من و من مهجورم

«سعدی»

◆ مقدمات حضور قلب در نماز

۱. کسب آگاهی نسبت به نماز و اهمیت آن.
۲. حضور به موقع برای نمازها.
۳. وضو ساختن و طاهر شدن از ناپاکی‌ها.
۴. گفتن اذان و اقامه.
۵. رها کردن تعلقات مادی و دنیایی.
۶. پناه بردن از غیر خدا به خدای یکتا با اذکاری چون «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».
۷. توکل کردن بر خداوند عَلَيْهِ السَّلَام و استمداد از او با ذکر مبارک «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ».

◆ حضور قلب در نماز باعث می‌شود که:

۱. از فضیلت و ثواب «نماز با اخلاص» بهره‌مند شویم.
۲. لذت خواندن یک نماز واقعی را تجربه کنیم.
۳. به مدد الطاف الهی از وسوسه‌های شیطانی در امان باشیم چراکه نماز واقعی انسان را از گناهان، بدی‌ها و زشتی‌ها دور می‌کند.
۴. معرفت ما نسبت به خداوند عَلَيْهِ السَّلَام بیشتر شود؛ زیرا هر نمازی که با اخلاص و حضور قلب خوانده شود نماز گزار را یک گام به قرب الهی نزدیک‌تر می‌سازد.
۵. روح و روانمان از تشویش‌ها و غم‌ها و سرگردانی‌ها رهایی یافته و با نیرویی دو چندان به سوی ساختن یک زنده‌گی سالم و صالح گام برداریم.

فعالیت

شاگردان در گروه‌های ۳ نفری درباره فواید حضور قلب در نماز و مقدمات آن باهم بحث و گفتگو نمایند.

ارزش‌یابی

۱. نماز، حضور در پیشگاه ..... است.
۲. دو مورد از اعمالی را که مقدمه حضور قلب در نماز است بیان نمایید؟
۳. حضور قلب در نماز چه فوایدی دارد؟ به دو مورد اشاره نمایید.

کارخانه‌گی

با کمک فامیل و افراد آگاه، مثال‌هایی از حضور قلب افراد در نماز، پیدا نموده در کتابچه‌های خود بنویسید.

تأثیر نماز در زنده‌گی فردی و اجتماعی

هدف: آشنایی شاگردان با تأثیرات نماز در زنده‌گی

پرسش‌ها

۱. خواندن نماز چه تأثیری بر زنده‌گی شما می‌گذارد؟
۲. چه اموری می‌تواند در اصلاح جامعه، نقش داشته باشد؟

پدر حمید مردی دیندار و مردم دوست است، او همواره به دین و احکام دینی توجه خاصی دارد. به همین خاطر فامیل به ویژه فرزندان خود را به فراگرفتن تعالیم و دستورهای دینی و رعایت آن‌ها توصیه و تشویق می‌نماید.

امروز، روز تولد حمید است. او به سن پانزده سالگی رسیده و می‌بایست با رسیدن به سن تکلیف، تکالیف دینی و شرعی خود را انجام دهد؛ به همین خاطر پدرش از مدت‌ها پیش، حمید را در مورد مسایل دینی و احکام شرعی آگاهی می‌داد و او را به مطالعه کتاب‌های دینی، احکام و شرکت در جلسات دینی و مذهبی تشویق می‌نمود، به همین دلیل، اکنون، حمید به عنوان یک نوجوان مکلف، از مسایل دینی و شرعی خود آگاهی لازم را دارد. او این امر را نتیجه زحمتهای والدین خود می‌داند.

خانواده حمید، یک فامیل متدین و معتقد است که به نماز و شعائر دینی و اخلاق اسلامی توجه زیادی دارد. در میان فامیل آن‌ها، رفتارها بر اساس مهر و عطف و احترام است. افراد فامیل، همواره در کنارهم و پشتیبان یکدیگر بوده و در مشکلات، یکدیگر را دستگیری کرده به سمت و سوی خیر و نیکی سوق می‌دهند. ایشان در میان همسایه‌ها و خویشان و جامعه خود به نیکی یاد می‌شوند؛ چراکه رفتار و کردار خوب و شایسته آنان تنها به درون خانه محدود نمی‌شود بلکه جامعه پیرامون آن‌ها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد و این همه به خاطر پایبندی این خانواده به اسلام، شعائر دینی و اصول اخلاقی، به ویژه پایبندی به نماز می‌باشد که باعث شده این خانواده، هم در زنده‌گی فردی و هم در زنده‌گی اجتماعی، افراد موفق باشند.

♦ ویژه‌گی‌هایی یک فرد نماز گزار

۱- در سوره معارج آیه ۲۰ تا ۲۳ چنین آمده است: «إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا الْمَصْلِينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾»

به راستی که انسان سخت حریص [او بی‌تاب] خلق شده است چون صدمه ای به او رسد ناله و فریاد می‌کند و چون خیری به او رسد بخل می‌ورزد مگر نماز گزاران که همواره بر نمازشان —داومت می‌کنند.

بنابر آن چه در آیه فوق بدان اشاره شده صبر و خویشتن داری، سخاوت و بخشنده‌گی، استواری و پایداری در امور خیر، از ویژه‌گی‌های نماز گزار می‌باشد.

۲- نماز راستین، خشوع و تواضع را افزایش می‌دهد لذا فرد نماز گزار در برابر خداوند، و در روابط اجتماعی با برادران و خواهران مؤمن خویش، متواضع و فروتن و در برابر گردن‌کشان و طغیان‌گران، مغرور و متکبر خواهد بود.

۳- نماز با طهارت آغاز می‌شود و نخستین قدم برای برپایی نماز، طهارت و پاکی است بنابراین نماز، مکتبی است که به شاگردان خود درس طهارت و پاکی را در تمام زنده‌گی می‌آموزاند ازین رو طهارت و پاکی‌زگی یکی دیگر از ویژه‌گی‌های بارز نماز گزار می‌باشد.

۴- نماز درس زنده‌گی است چراکه تمام اجزا و مراحل آن از روی برنامه و زمان‌بندی می‌باشد به همین دلیل شخص نمازگزار و پایبند به آن، در زنده‌گی خود، شخصی با برنامه و هدفمند خواهد بود.

آن چه در بالا مطرح شد برخی از ویژه‌گی‌های فرد نمازگزار است که در واقع بخشی از تاثیرات فردی نماز می‌باشد. اما همان‌طور که می‌دانید نماز تنها یک بُعد (فردی) ندارد بلکه ابعاد دیگری هم دارد که از آن جمله بُعد اجتماعی آن هم قابل توجه و تأمل می‌باشد. و در واقع همان تاثیرات فردی، زمینه ساز تاثیرات بیرونی و اجتماعی می‌گردد.

بنابراین نماز، باعث اصلاح شخص می‌شود و انسان صالح و شایسته، جامعه سالم و شایسته ای را خواهد ساخت.

♦ یک جامعه نمازگزار چه ویژه‌گی‌هایی دارد؟

جامعه نماز گزار جامعه ای است که:

۱. به سوی صلاح و رستگاری حرکت می‌نماید.

۲. در چنین جامعه‌ای همکاری، تعاون، برادری و برابری، جایگزین تفرقه و بی‌دردی و بی‌عدالتی خواهد شد.

۳. همان‌گونه که فرد نمازگزار جز خداوند، فرمان‌بردار هیچ نیروی دیگری نخواهد بود، جامعه نمازگزار هم جز اطاعت و پیروی از اوامر پروردگار، از هیچ قدرت دیگری اطاعت نخواهد کرد.

با توجه به آن‌چه که در این درس گفته شد نماز راستین و خالصانه، افرادی صالح و شایسته را می‌سازد و این افراد شایسته جامعه سالم را تشکیل خواهند داد.

فعالیت

در گروه‌های ۴ نفره تقسیم شوید؛ سپس با مشوره یک‌دیگر، رفتاری شایسته از یک شخص نمازگزار را در صنف تمثیل نمایید.

ارزش‌یابی

۱. دو مورد از ویژه‌گی‌های فرد نمازگزار را بیان نمایید؟
۲. یک فرد نمازگزار چگونه می‌تواند در اصلاح جامعه‌ی خود نقش داشته باشد؟
۳. ..... و ..... از ویژه‌گی‌های جامعه نمازگزار می‌باشد.

کارخانه‌گی

مثال‌هایی از موفقیت‌های اجتماعی افراد نمازگزار را در کتابچه‌هایتان بنویسید.

نماز جماعت

هدف: آشنایی شاگردان با اهمیت نماز جماعت

پرسش‌ها

۱. آیا تا کنون در نماز جماعت شرکت نموده اید؟
۲. شرکت در نماز جماعت چه فوایدی دارد؟

ما ز بالا اییم و بالا می‌رویم   ما ز دریا اییم و دریا می‌رویم

دین اسلام، دین اتحاد، برادری و برابری است و همیشه مسلمانان را به یکی شدن، وحدت و تعاون، تشویق و ترغیب می‌نماید. در دین اسلام، هر مسلمان، عضوی از پیکره جامعه اسلامی است و چنانچه این عضو به سختی یا مشکلی دچار شود تمامی اعضا به درد می‌آید و در پی چاره‌اندیشی می‌شود.

همان‌گونه که در درس قبل نیز اشاره گردید، در بیشتر روایات و احادیث بر جماعت نمازها سفارش شده است بنابراین فضیلتی که در نماز جماعت است در نماز فرادا نمی‌باشد. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این مورد می‌فرماید:

«صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي جَمَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ أَرْبَعِينَ سَنَةً. قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! صَلَاةُ يَوْمٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَاةٌ وَاحِدَةٌ»^۱

۱. محدث نوری، مستدرک الوسائل، انتشارات موسسه ال البيت، ج ۶، قم ۱۴۰۸ هـ ق، ص ۴۴۶

نماز با جماعت بهتر است از چهل سال نماز در خانه. پرسیده شد آیا نماز یک روز برابر با چنین فضیلتی است حضرت فرمود: یک نماز با جماعت برابر با این فضیلت است.

و این نشان دهنده اهمیت جماعت در دین مقدس اسلام است که همواره نماز جماعت، بر نماز فرادی ترجیح داده شده است. این مساله می تواند ابعاد مختلفی داشته باشد که از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱- برگزاری نمازهای جمعه و جماعات باعث تحکیم همبستگی و وحدت جامعه اسلامی شده، در نتیجه افزایش اقتدار و شکوه جامعه اسلامی را در پی خواهد داشت.

۲- نمازهای جماعت، جایگاهی برای آگاهی و تبادل اندیشه و نظرات مسلمانان در زمینه های مختلف می باشد بنابراین حضور در نمازهای جماعت باعث افزایش آگاهی مسلمانان نسبت به مسایل خود و سایر مسلمانان می گردد.

۳- نماز جماعت می تواند باعث ترویج رحمت و رأفت اسلامی در جامعه گردد چراکه تکرار واژه «رحمت» در آغاز نماز (حمد و سوره)، آن هم برای شصت مرتبه در شبانه روز، باعث ترغیب و تشویق حس رأفت و رحمت و شفقت در وجود فرد مسلمان و میان مسلمانان شده جامعه ی اسلامی را به سوی دوستی، هم دلی و وفاق سوق می دهد.

در جامعه اسلامی، یکی از وظایف مؤمنین، بر پایی نمازهای جمعه و جماعات است چراکه در روایات و احادیث مختلف بر خواندن نماز با جماعت تأکید بسیار شده است پس آن چه در انجام فریضه نماز، اصل است به «جماعت خواندن» آن است. در نماز جماعت با مردم در میان مردم و از مردم بودن مهم است، هیچ کس بر دیگری برتری ندارد؛ تنها آن که با تقواتر است نزد خدا از منزلت والاتری برخوردار است.

«...إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ...»^۱

همانا گرامی ترین شما در نزد خداوند با تقوا ترین شماست.

فعالیت

۱. شاگردان در باره آثار اجتماعی نماز جماعت گفتگو نمایند.
۲. به صورت دو نفری حدیث درس را بخوانند و حفظ کنند و مفهوم آن را بیان کنند.

ارزش یابی

۱. ثواب یک نماز جماعت برابر است با ..... نماز فرادا در خانه.
۲. فواید و آثار اجتماعی نماز جماعت را نام ببرید.

۱. سوره حجرات آیه ۱۳

احکام نماز جماعت

هدف: آشنایی با احکام نماز جماعت

پرسش‌ها

۱. امام جماعت چه شرایطی را باید دارا باشد؟
  ۲. کدام نمازها را می‌توان با جماعت خواند؟
- نماز جماعت نیز مانند سایر عبادات، احکام و شرایط خاص خود را دارد که در ادامه به برخی از این احکام اشاره می‌نماییم.

۱- شرایط امام جماعت عبارت است از:

الف- بالغ باشد ب- عاقل باشد ج- عادل باشد د- حلال زاده باشد و- نماز را صحیح بخواند.

- ۲- مأموم (اقتدا کننده) از امام جماعت پیشتر ایستاده نشود.
- ۳- جای‌گاه امام جماعت بالاتر از نمازگزاران نباشد.
- ۴- بین امام و مأموم، دیوار و یا پرده ای مانع نشود.
- ۵- حداقل افراد برای نماز جماعت ۲ نفر است امام و مأموم.
- ۶- فاصله امام با مأموم و فاصله بین صف‌های نماز، بیشتر از یک قدم نباشد.
- ۷- مستحب است که مأموم عقب‌تر از امام و در طرف راست او بایستد.
- ۸- در صورتی که مأمومین هم زن و هم مرد باشند می‌بایست زنان عقب‌تر از مردان بایستند.

۹- مأموم به هنگام نماز، باید امام جماعت را مشخص نماید؛ مشخص کردن نام امام لازم نمی‌باشد؛ بلکه می‌تواند چنین بگوید: «نماز ظهر را به امام حاضر اقتدا می‌کنم قرینةً الی الله.»

۱۰- مأموم به جز حمد و سوره که توسط امام خوانده می‌شود سایر اجزای نماز را خود می‌خواند.

۱۱- تکبیرة الاحرام نماز باید بعد از امام گفته شود.

۱۲- بهتر است که مأموم اعمال و ذکرهای نماز را قبل از امام به جا نیاورد بلکه هم‌زمان با امام یا کمی بعد از امام انجام دهد.

۱۳- چنانچه مأموم نماز را آغاز کند در حالی که امام در رکعت سوم باشد باید حمد و سوره را خود بخواند و بقیه نماز را هماهنگ با امام انجام دهد.

۱۴- نمازهای قضایی را می‌توانیم به جماعت بخوانیم. شرح مفصل این مساله در جدول

زیر، گفته شده است.

◆ نمازها و حالت‌های صحیح جماعت!

نماز امام جماعت	نماز مأموم	شرح
نماز ادای یومیه	نماز ادای یومیه	هر کدام از نمازهای واجب یومیه را می‌توان به نماز دیگر یومیه اقتدا کرد.
نماز قضای یومیه	نماز قضای یومیه	هر یک از نمازهای قضای یومیه را می‌توان به قضای یومیه اقتدا کرد هر چند که متفاوت باشد مثل نماز قضای عصر به قضای ظهر.
نماز ادای یومیه	نماز قضای یومیه	هر کدام از نمازهای قضای یومیه را می‌توان به نماز ادای یومیه اقتدا کرد؛ مثل نماز قضای صبح به نماز ادای ظهر.
نماز قضایی یومیه	نماز ادای یومیه	هر یک از نمازهای ادای یومیه را می‌توان به نماز قضای یومیه اقتدا نمود. (هر چند که هم‌آهنگ نباشد)
نماز آیات	نماز آیات	هر چند که دو نماز آیات متفاوت باشد؛ مثلا نماز امام برای خورشید گرفتگی باشد و نماز مأموم برای صاعقه.
نماز عیدین	عیدین	به قصد رجاء در زمان غیبت امام معصوم <small>علیه السلام</small> اشکال ندارد.

فعالیت

با رفتن به یک فضای مناسب، قضای نماز صبح را به جماعت بخوانید.

ارزش‌یابی

۱. دو شرط از شروط امام جماعت را بگویید؟
۲. جایگاه امام جماعت نسبت به مأموم کدام یک از موارد زیر می‌باشد؟
الف) برابر با مأموم
ب) پیش‌تر از مأموم
ج) عقب‌تر از مأموم
د) هیچ‌کدام
۳. حداقل افراد برای جماعت نماز چند نفر است؟

کارخانه‌گی

به ابتکار خود برای جماعت صحیح نمازها، یک جدول جدید ترسیم نمایید.

۱. محمد حسین فلاح زاده. آموزش فقه، ص ۲۰۳.

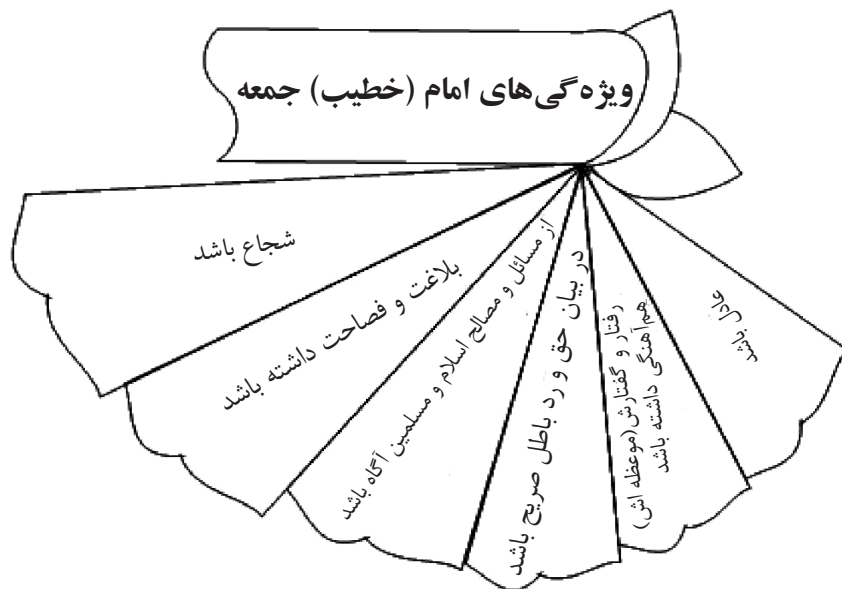
کیفیت نماز جمعه

هدف: شناخت آداب و احکام نماز جمعه

پرسش‌ها

- آیا می‌دانید امام (خطیب) جمعه باید چه ویژگی‌هایی داشته باشد؟
- نماز جمعه چگونه خوانده می‌شود؟

نماز جمعه و برپایی آن، برای ما مسلمانان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نماز جمعه یک عبادت باشکوه جمعی است که گروه زیادی از مسلمانان در کنار یکدیگر در پیشگاه حضرت حق سر به سجده بنده‌گی می‌نهند و خدا را سپاس و ستایش می‌کنند. بنابراین خوب است که ما نیز در مورد این نماز باشکوه و احکام آن بیشتر بدانیم.

آن‌چه گفته شد شرایط خطیب جمعه بود البته ناگفته نماند که خطیب جمعه باید علاوه بر شرایط فوق، شرایط امام جماعت را هم داشته باشد.

♦ احکام نماز جمعه:

نماز جمعه نیز مانند سایر عبادات، احکام خاص خود را دارد که البته شرایط و احکام نماز جمعه در بسیاری موارد هم‌مانند شرایط و احکام نماز جماعت می‌باشد. اینک به شرح مختصر آن می‌پردازیم:

۱. تمام شرایطی که برای نماز جماعت ذکر شده برای نماز جمعه (به عنوان یک نماز جماعت) هم صدق می‌کند.

۲. حد اقل افراد شرکت کننده در نماز جمعه باید پنج نفر باشد؛ امام و چهار نفر مأوم.

۳. بین دو مکان نماز جمعه باید یک فرسخ راه (تقریباً ۶ کیلومتر) فاصله باشد در غیر این صورت نماز جمعه صحیح نیست.

۴. زمان خواندن نماز جمعه، زوال آفتاب می‌باشد.

۵. نماز جمعه به جای نماز ظهر خوانده می‌شود بنابراین نمازگزار باید، نماز عصر را ادا کند.

۶. نماز جمعه مانند نماز صبح دو رکعت است ولی دو خطبه دارد که قبل از نماز، توسط امام جمعه خوانده می‌شود.

۷. نماز جمعه به شکل جماعت خوانده می‌شود، چنانچه نمازگزار از حالت جماعت خارج شود نمی‌تواند نماز خود را به شکل فرادا تمام کند.

♦ مستحبات نماز جمعه

۱. خواندن سوره «جمعه» بعد از حمد در رکعت اول (توسط امام جمعه).

۲. خواندن سوره «منافقون» بعد از حمد در رکعت دوم (توسط امام جمعه).

۳. خواندن حمد و سوره با صدای بلند (توسط امام جمعه).

♦ وظایف نمازگزاران جمعه چیست؟

۱. به خطبه‌ها گوش بدهند.

۲. از سخن گفتن خودداری کنند.

۳. به هنگام ایراد خطبه‌ها، رو به امام بنشینند.^۱

۱. محمد حسین فلاح زاده، آموزش فقه، ص ۲۱۵

نماز جمعه مهم‌ترین مراسم عبادی و سیاسی ما مسلمانان است که به اختصار بدان اشاره شد، امیدواریم که خداوند متعال به ما توفیق شرکت در این عبادت با شکوه و پر فضیلت را عنایت فرماید تا در روز جمعه بر خوان رحمتش حاضر شویم و از فضلش بهره‌مند گردیم.

***

فعالیت

شاگردان با راهنمایی معلم، نماز جمعه را در صنف تمثیل نمایند.

ارزش‌یابی

۱. میان دو نماز جمعه باید ..... فرسخ فاصله باشد.
۲. دو مورد از شرایط امام جمعه را بیان کنید.
۳. کدام مورد زیر، از مستحبات نماز جمعه شمرده می‌شود؟
(الف) گوش دادن به خطبه‌ها
(ب) صحبت نکردن به هنگام خطبه‌ها
(ج) خواندن سوره منافقون در رکعت دوم (توسط امام جماعت)
(د) خواندن نماز جمعه در هنگام زوال افتاب

کارخانه‌گی

روانخوانی سوره جمعه را در خانه به کمک فامیل و یا ملا امام مسجد محل خود تمرین نمایید.

کیفیت نماز عیدین

هدف: آشنایی با کیفیت خواندن نماز عیدین
پرسش: آیا می‌دانید نماز عید چگونه خوانده می‌شود؟

خورشید درخشان، در افق، بالا آمده و یک صبح زیبای دیگر آغاز شده است. اما صبح امروز با دیگر روزها تفاوت دارد. همه در حرکت و تکاپو هستند و همه چیز و همه جا غرق در نور و سرور است. امروز روز اول شوال است و ماه رمضان با تمام شکوه، عظمت و برکتش به پایان رسیده است.

مسلمانان پس از یک ماه روزه داری و عبادت پروردگار و به شکرانه توفیق آن، این روز را به حمد و ستایش خداوند متعال و جشن و سرور می‌پردازند. روز عید فطر و قربان از بزرگ‌ترین اعیاد ما مسلمانان است که از فضیلت ویژه‌ای نیز برخوردار می‌باشد از این رو نمازها و ادعیه خاصی برای این اعیاد ذکر گردیده است.

ما نیز بعد از این که پدر، زکات فطره افراد فامیل را جدا نمود، افطار کرده عید را به یکدیگر تبریک و تهنیت می‌گوییم؛ لباس پاک پوشیده، وضو می‌سازیم و برای نماز عید، همگام با سایر مسلمانان، به سوی مسجد حرکت می‌نماییم. وقتی که وارد مسجد شدیم، آشنایان زیادی را می‌بینیم، با آنها احوال پرسی کرده و عید را تبریک می‌گوییم. و منتظر برگزاری نماز عید می‌نشینیم.

◆ نماز عید

نماز عید، اذان واقمه ندارد و دو رکعت است. رکعت اول آن، شش تکبیر و پنج قنوت و رکعت دوم آن، پنج تکبیر و چهار قنوت دارد. بعد از نماز هم، امام جماعت، خطبه‌های نماز عید را می‌خواند که عموماً به بیان احکام زکات فطره (در خطبه نماز عید فطر) و بیان احکام قربانی (در خطبه نماز عید قربان) می‌پردازد. ما نیز در پایان نماز عید، با دعا برای همه مسلمانان به سوی خانه باز خواهیم گشت.

♦ احکام نماز عیدین

- نماز عیدین، دو رکعت است.
- آذان و اقامه ندارد.
- نماز عیدین دو خطبه دارد که بعد از نماز خوانده می‌شود.
- نماز عیدین در زمان غیبت امام زمان (عج) مستحب می‌باشد.
- نماز عیدین را می‌توان هم فرادا و هم به جماعت خواند.
- نماز عیدین جمعاً نه قنوت دارد، پنج قنوت در رکعت اول و چهار قنوت در رکعت دوم خوانده می‌شود که در قبل و بعد از هر قنوت هم یک تکبیر گفته می‌شود.
- نماز عید فطر بعد از افطار و پرداخت زکات فطره، خوانده می‌شود.
- ذکر قنوت نماز عیدین چنین است:

اللَّهُمَّ أَهْلَ الْكِبَرِيَّةِ وَالْعِظَمَةِ وَأَهْلَ الْجُودِ وَالْجَبْرُوتِ وَأَهْلَ الْعَفْوِ وَالرَّحْمَةِ وَأَهْلَ
التَّقْوِي وَالْمَغْفِرَةِ أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذَا الْيَوْمِ الَّذِي جَعَلْتَهُ لِلْمُسْلِمِينَ عِيداً وَلِحَمْدِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَآلِهِ ذُخْراً وَشَرَفاً وَكَرَامَةً وَمَزِيداً، أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُدْخِلَنِي فِي كُلِّ
خَيْرٍ أَدْخَلْتَ فِيهِ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُخْرِجَنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ أَخْرَجْتَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ،
صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ . اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا سَأَلَك بِهِ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ وَأَعُوذُ بِكَ
بِمَا اسْتَعَاذَ مِنْهُ عِبَادُكَ الْمُخَلَّصُونَ.

فعالیت

شاگردان گروه بندی شده در مورد اعمال روز عید فطر و قربان با یکدیگر صحبت نمایند سپس از هر گروه یک نفر خلاصه نظریات گروه را برای صنف بازگو نماید.

ارزش یابی

۱. نماز عید چند رکعت است؟
۲. فرصت ادای نماز عید از ..... تا ..... است.
۳. نماز عید جمعاً چند قنوت دارد؟
۴. نماز عید بعد از انجام اموری چون: افطار و ..... خوانده می‌شود.

کارخانه گی

با کمک دیگران ذکر قنوت نماز عیدین را روانخوانی کرده و حفظ نمایید.

کیفیت خواندن نماز آیات

هدف: شاگردان بتوانند نماز آیات بخوانند.

پرسش: نماز آیات چگونه خوانده می‌شود؟

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾^۱

در زمین برای اهل یقین نشانه‌هایی است و در وجود خودتان آیا نمی‌بینید؟

در جهان پیرامون ما حوادث و اتفاقاتی رخ می‌دهد که برای اهل یقین، آیه و نشانه‌ای روشن‌گر و هشدار دهنده است. دیدن این نشانه‌ها کار دشواری نیست کافیست که در مورد آفرینش خودمان کمی دقت کنیم، آن‌گاه متوجه می‌شویم که وجود ما انسان‌ها، خود جهانی از عجایب و شگفتی‌ها است.

در این درس برآنیم تا کیفیت و چگونگی خواندن نماز آیات را برای شما عزیزان بیان نماییم. آن‌چه در ادامه می‌آید شرایط نماز آیات است.

◆ نماز آیات :

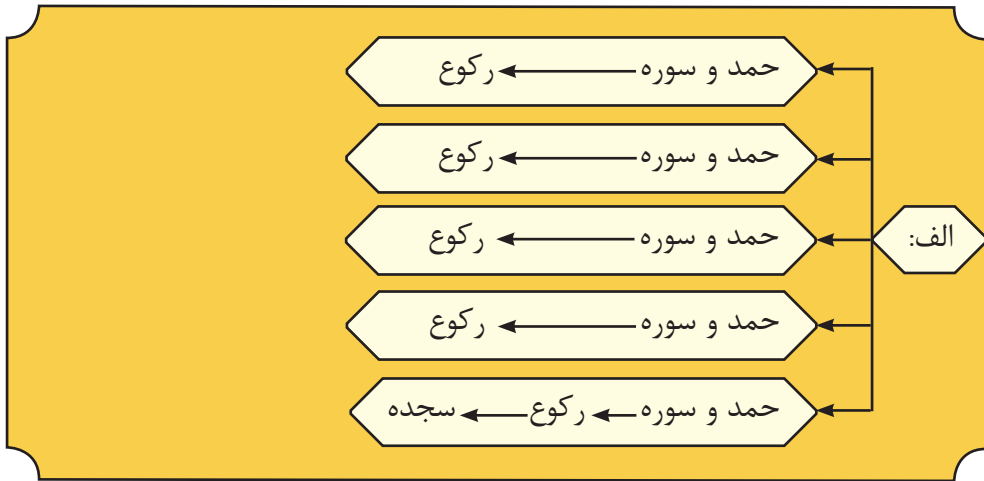
- باید در زمان وقوع حادثه خوانده شود و در غیر این صورت قضا می‌گردد به جز زلزله و رعد و برق.
- خواندن آن بر همه افراد مکلف، واجب می‌باشد.
- دو رکعت است.
- جمعاً ده رکوع دارد (در هر رکعت، پنج رکوع).

۱. (سوره ذاریات آیات ۲۰ و ۲۱)

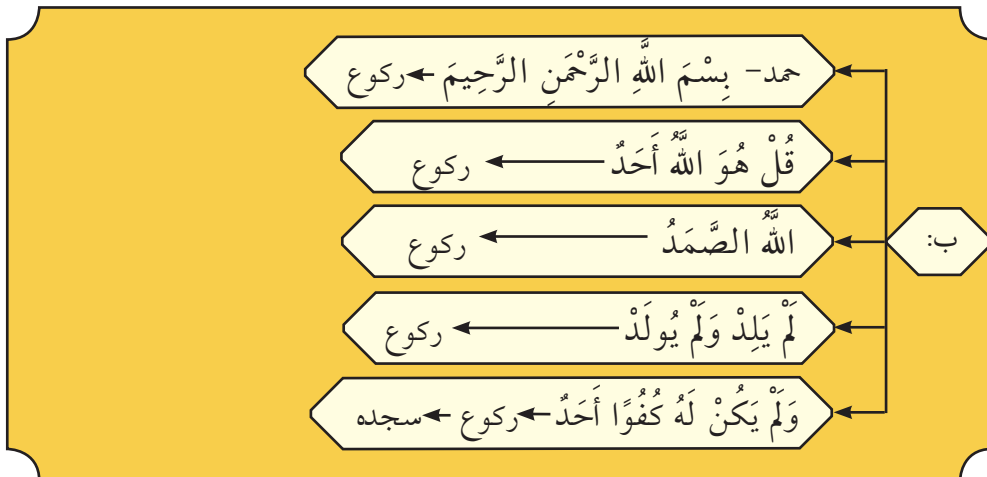
کیفیت خواندن نماز آیات

برای خواندن نماز آیات و انجام رکوع‌های آن می‌توان به دو شیوه عمل نمود:
برای به‌جا آوردن رکوع‌های هر رکعت، بعد از هر حمد و سوره یک رکوع شود تا پنج

مرتبه؛

در روش دوم بعد از قرائت حمد، یک سوره را پنج قسمت نموده و بعد از هر قسمت یک رکوع می‌نمایند تا تمام پنج قسمت سوره و پنج رکوع انجام شود.^۱

۱. محمد حسین فلاح زاده، آموزش فقه، ص ۲۱۶

♦ احکام نماز آیات

- اگر یکی از سبب‌های وجوب نماز آیات در یک شهر اتفاق بیافتد خواندن نماز فقط بر اهالی همان شهر واجب می‌شود.
- می‌توان هر رکعت از نماز آیات را به یک روش خواند.
- مستحب است قبل از رکوع‌های دوم، چهارم، ششم، هشتم و دهم، قنوت خوانده شود هم‌چنین اگر که تن‌ها قبل از رکوع دهم یک قنوت بخواند کافی است.
- هر یک از رکوع‌های نماز آیات یک رکن محسوب می‌شود بنابراین اگر کم و زیاد شود نماز باطل می‌گردد.
- نماز آیات را می‌توان به جماعت خواند که در این صورت حمد و سوره‌ها را امام جماعت می‌خواند.

***

فعالیت

شاگردان عزیز نماز آیات را به همراه معلم خود در صنف بخوانید.

ارزش‌یابی

۱. نماز آیات چند رکعت دارد؟
۲. خواندن نماز آیات بر هر شخص مکلف..... است.
۳. اگر یکی از اسباب وجوب نماز آیات برای شهری اتفاق بیافتد، خواندن نماز آیات برای ساکنان شهر مجاور چه حکمی دارد؟
۴. نماز آیات چند رکوع دارد؟ ۹ ۶ ۵ ۱۰

کارخانه‌گی

با مراجعه به توضیح المسائل یا ملا امام مسجد محل خود برخی دیگر از احکام نماز آیات را بنویسید.

کیفیت نماز میّت

اهداف:

- شاگردان با مسأله ی مرگ و زنده گی دوباره، آشنا شوند.
- شاگردان از چگونگی خواندن نماز میت آگاهی پیدا کنند.

پرسش‌ها

- آیا تا کنون افتادن برگ‌ها را در فصل خزان مشاهده کرده اید؟
- آیا به تغییر رنگ طبیعت در فصل خزان اندیشیده اید؟

هنگامی که تابستان تمام می‌شود، خزان فرا می‌رسد. طبیعت رنگ می‌بازد و به زردی می‌گراید و اندک اندک برگ‌های درختان سرسبزی و نشاط خود را از دست داده خشک می‌شوند و بر زمین می‌افتند. در اواخر خزان، دیگر از شادی و سرسبزی طبیعت، اثری نمی‌بینید، چراکه در آستانه زمستان، طبیعت و همه موجودات پیرامون ما، خود را برای زمستان و سردی آن آماده می‌سازد تا زمستان را پشت سر گذاشته؛ باز با بهاری دیگر سبز شود، جوانه زند، و از نو، زنده گی را آغاز کند. آری زمستان، مرگ طبیعت و بهار، زنده گی دوباره آن است و خزان فصل آمادگی طبیعت برای زمستان.

زنده گی انسان نیز با ولادت آغاز می‌شود، حیات جریان پیدا می‌کند و سرانجام روزی پایان می‌پذیرد. اما این پایان، خود آغاز دوباره‌ای است برای انسان و حیات اخروی او. وقتی مؤمنی از این دنیا می‌رود بر سایر مؤمنان واجب است بر او نماز بگزارند و برای او

از خداوند عز و جلال طلب مغفرت نمایند.

♦ شرایط نماز میّت:

شرایط نماز میّت قرار ذیل است:

۱. داشتن قصد قربت و اخلاص.
۲. مشخص نمودن میّت برای رفع ابهام؛ به طور مثال می‌گوییم: بر میّت حاضر نماز می‌خوانیم قُرْبَةً اِلَى اللّٰهِ.
۳. رو به قبله خواندن.
۴. ایستاده خواندن نماز (اگر کسی نباشد که ایستاده بخواند نشسته صحیح است).
۵. میّت را مقابل نمازگزار به پشت بخوابانید طوری که سر او به طرف راست نمازگزار و پای او به طرف چپ نمازگزار باشد.
۶. مکان نمازگزار از مکان میّت بلندتر یا پایین‌تر نباشد (البته پستی و بلندی اندک، اشکال ندارد).
۷. بین میّت و نمازگزار، پرده یا دیوار و یا چیز دیگری فاصله نیاندازد.
۸. نماز میّت پس از غسل و کفن و حنوط کردن (کافور مالیدن به پیشانی، سر بینی، کف دو دست، سر زانو و سر انگشت کلان هر دو پا) میّت خوانده شود.

♦ احکام و آداب نماز میّت

برای خواندن نماز میّت رعایت احکام زیر ضروری است.

۱. بین تکبیرها و دعاها فاصله نشود.
۲. می‌توان نماز میّت را به جماعت نیز خواند ولکن امام و مأموم، هرکدام باید دعاها و تکبیرها را جداگانه بخوانند.
۳. کسی که بر میّت نماز می‌خواند داشتن وضو یا غسل و تیمم برای او لازم نیست.
۴. پاک بودن و مباح بودن لباس نمازگزار واجب نیست گرچه رعایت کردن شرایطی که برای دیگر نمازها لازم است مستحب می‌باشد.
۵. چنانچه میّت وصیت کرده باشد که فرد مشخصی نماز او را بخواند بهتر است که آن شخص با اجازه ولی نماز را بخواند.
۶. اگر بخواهند برای چند میّت نماز بخوانند بهتر است برای هرکدام جدا جدا نماز بخوانند.

♦ چگونگی خواندن نماز میت

۱. خوبست قبل از نماز سه مرتبه « الصلاة » گفته شود
۲. نیت
۳. گفتن تکبیر اول و بعد از آن ذکر « أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ »
۴. تکبیر دوم و سپس ذکر « اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ »
۵. تکبیر سوم و گفتن ذکر « اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ »
۶. تکبیر چهارم و گفتن یکی از این دو ذکر:
الف: برای میت مرد، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِهَذَا الْمَيِّتِ
ب: برای میت زن، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِهَذِهِ الْمَيِّتِ
۷. با گفتن تکبیر پنجم، نماز تمام می‌شود.

***

فعالیت

شاگردان گروه بندی شده سپس هر گروه یکی از بخش‌های درس را به شکل چارت ارائه نماید.

ارزش‌یابی

۱. در نماز میت، وضو داشتن و پاک بودن لباس نماز گزار .....
۲. آیا مشخص کردن میت به هنگام خواندن نماز واجب است؟
۳. بعد از تکبیر دوم نماز چه ذکر می‌گفته می‌شود؟
۴. نماز میت بعد از انجام کارهایی چون: غسل و ..... و ..... خوانده می‌شود.

کارخانه‌گی

۱. تکبیرها و دعاهای نماز میت را حفظ نمایید.
۲. با کمک دیگران آیه و روایتی از معصومین علیهم‌السلام در مورد آماده‌گی برای سفر آخرت پیدا نموده در کتابچه‌های تان بنویسید.

کیفیت نماز مسافر

هدف: شاگردان با احکام نماز مسافر آشنا شوند.

پرسش‌ها

۱. آیا می‌دانید نماز مسافر با نماز حاضر چه فرق دارد؟
۲. نماز مسافر چه احکامی دارد؟

دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، همواره به سفر کردن و کسب دانش و تجربه توجه خاصی داشته و ما مسلمانان را به این امر تشویق و ترغیب نموده است. همانگونه که در سفر، زنده‌گی از شکل معمول خود خارج می‌شود عبادات نیز با احکام و دستورات خاصی ادا می‌شود که از آن جمله می‌توان به «شکسته خواندن نماز» در سفر اشاره نمود. خداوند متعال در این مورد می‌فرماید:

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ...
هرگاه که در زمین راه پیمودید. پس بر شما باکی نیست که نماز را کوتاه کنید.

♦ شرایطی که نماز، شکسته (قصر^۲) خوانده می‌شود

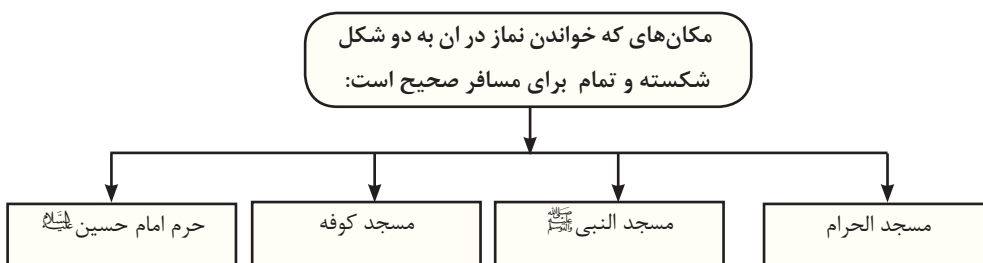
- چنانچه مسافر، شرایطی را که در ادامه ذکر می‌شود داشته باشد باید نمازهای چهار رکعتی را دو رکعتی بخواند.
- مسافتی را که مسافر می‌پیماید، کمتر از هشت فرسخ شرعی (۴۵ کیلومتر) نباشد. (مسیر رفت مسافر، کمتر از چهار فرسخ نباشد).
- مسافر از آغاز، قصد پیمودن هشت فرسخ را داشته باشد.
- به حد ترخص^۳ رسیده باشد. (از حد ترخص به بعد، نماز تحت شرایط گفته شده شکسته خوانده می‌شود).
- در بین راه و قبل از رسیدن به چهار فرسخ از قصد سفر کردن منصرف نشود.

۱. سوره نساء آیه ۱۰۱

۲. قصر: کوتاه کردن

۳. حد ترخص: جایی را می‌گویند که دیوار شهر دیده نشود و صدای اذان شهر شنیده نشود.

- صحرا گرد نباشد چراکه زنده‌گی آنان به شکل کوچ و سفر می‌باشد.
  - وظیفه و شغلش، سفر کردن نباشد. مثل پیلوت و راننده.
  - برای کار حرام سفر نکند و خود سفر هم حرام نباشد مثل سرقت.
  - مسافر قبل از رسیدن به هشت فرسخ، قصد عبور از وطن خود را نداشته باشد.
  - قصد اقامت ده روزه و یا بیشتر را در جایی نداشته باشد. زیرا در صورتی که ده روز و یا بیشتر در جایی اقامت می‌کند نماز باید تمام خوانده شود.
- ♦ **خوبست بدانیم که:** افرادی مانند پیلوت و راننده و افرادی که شغل آن‌ها، سفر کردن است در سفر اول، (هرچند که طولانی باشد) باید نماز را شکسته بخوانند اما در سفرهای بعدی نمازشان تمام خواهد بود.^۱

♦ شرایطی که نماز مسافر تمام خوانده می‌شود

- شخص، قصد سفر نداشته باشد و به صورت تصادفی مسافت هشت فرسخ را طی کرده باشد. مثل کسی که به دنبال گم شده ای می‌گردد.
- وقتی که مسافر قصد دارد ده روز را در جایی بماند.
- اگر شخص مسافر، سی روز را با حالت شک بین ماندن و رفتن در جایی بماند بعد از سی روز باید نماز را تمام بخواند.
- در وطن خود باشد.

♦ به چه جایی وطن گفته می‌شود که

- محل سکونت شخص.
- محل تولد شخص و یا وطن پدر و مادر او.
- اگر شخصی، دو مکان را برای اقامت همیشگی خود انتخاب کرده باشد و به طور مثال

۱. محمد حسین فلاح زاده، آموزش فقه. ص ۱۸۹

در هر کدام ۶ ماه اقامت نماید. هر دو مکان وطن او محسوب می‌شود.

- محلی که شخص به قدری در آن اقامت کند که مردم آن محل، او را اهل آن جا بدانند.

***

فعالیت

شاگردان در گروه‌های دو نفری در مورد احکام نماز مسافر گفتگو نمایند.

ارزش‌یابی

۱. نماز مسافر را نماز ..... یا ..... می‌نامند.
۲. دو مورد از شرایطی را که نماز مسافر قصر می‌شود بیان کنید.
۳. در چه مکان‌هایی شکسته خواندن نماز، برای مسافر اختیاری است؟

کارخانه‌گی

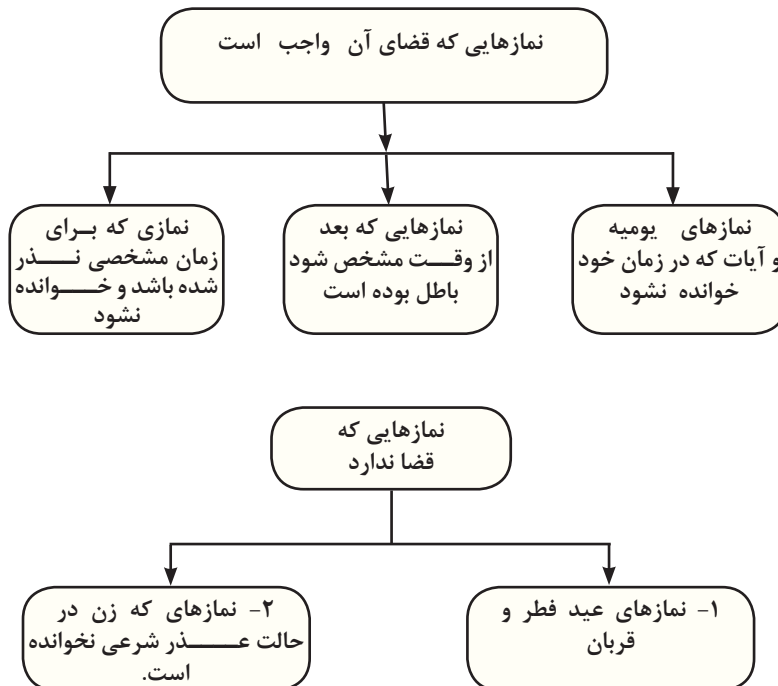

در کتاب توضیح المسائل احکام نماز مسافر را مطالعه نموده و ۵ سطر در باره آن به کتابچه‌های تان بنویسید.

کیفیت نماز قضا

هدف: شناخت احکام نماز قضا
پرسش: آیا احکام نماز قضا را می‌دانید؟

رعایت احکام و دستورات عمل‌های دین و پایبندی به آن واجب می‌باشد، حال اگر عبادتی چون نماز سهواً یا عمدتاً ترک شود، چه باید کرد؟ و آیا قابل جبران است؟ انسان با استغفار از پروردگار و توبه و بازگشت به سوی او، روح و روانش را پاک نموده و خویش را آماده عبودیت نماید ولی، این کافی نیست آن‌چه که بسیار مهم است باید عمدتاً گذشته‌ها را جبران نموده و قضای عبادت‌های ترک شده مانند نماز را به‌جا آورد. بنابراین سعی داریم تا شما را در این درس، با احکام نماز قضا آشنا سازیم. امید است که همیشه طاعات و عبادات ما صحیح و خالصانه باشد.

چنانچه گفته شد قضاى نمازهاى يوميّه واجب است اما نمازهاى فطر و قربان كه در زمان غيبت امام زمان (عج) مستحب است قضا ندارد و نيز نمازهايى كه زن به خاطر داشتن عذر شرعى (حيض و نفاس) نخوانده باشد.

♦ احكام خواندن نماز قضا

- ۱- در خواندن قضاى نماز كوتاهى نشود اما نيازى نيست كه فوراً انجام داده شود.
- ۲- خواندن نماز مستحبى براى كسى كه نماز قضايى دارد اشكال ندارد.
- ۳- در خواندن قضاى نمازهاى يوميّه، رعايت ترتيب نمازها لازم نيست مگر نمازهايى كه در يك روز پشت سر هم خوانده مى شود مثل نماز ظهر و عصر كه بايد ترتيب خواندن قضاى آنها رعايت شود.
- ۴- تا زمانى كه شخص در قيد حيات است كسى ديگر نمى تواند قضاى نماز او را در زمان حياتش بخواند.^۱
- ۵- قضاى نماز را مى توان به جماعت خواند حال آن كه ممكن است كه امام جماعت نماز قضا بخواند يا نماز ادا. بنا بر اين لازم نيست هر دو يك نماز بخوانند.
- ۶- در صورتى كه قضاى چند نماز يوميّه و غير يوميّه باهم خوانده شود رعايت ترتيب و يا اولويتى وجود ندارد مثل خواندن قضاى نماز آيات، ظهر (يوميّه)، نذر.
- ۷- اگر نماز ظهر و عصر يا عشاى شخص مسافر كه دو ركعتى است قضا شود خواندن نماز قضاى آن به همان شكل دو ركعتى مى باشد خواه در سفر بخواند يا در غير سفر.
- ۸- چنانچه شخصى بخواهد قضاى نمازهاى ظهر، عصر و عشا (چهار ركعتى) را در سفر بخواند بايد نماز قضاى آنها را به همان شكل تمام (چهار ركعتى) به جا آورد.
- ۹- پس از مرگ پدر، قضاى نمازها و روزههايى كه به جا نياورده بر پسر بزرگتر او واجب است. و احتياط مستحب است كه نماز و روزههاى قضا شده مادر را نيز به جا آورد.^۲
- ۱۰- اگر پسر بزرگتر بخواهد نماز قضاى پدر يا مادر خود را بخواند مى بايست كه مطابق با وظيفه ي خود عمل كند؛ مثلاً نماز قضاى صبح و مغرب و عشا را با صداى بلند بخواند.
- ۱۱- اگر پس از مرگ پدر، پسر بزرگتر، قبل از اين كه نماز و روزه ي پدر را قضا كند از دنيا برود، تكليفى بر عهده ي پسر دوم نيست.

۱. آيت الله محقق كابلى، توضيح المسائل، انتشارات دارال نشر اسلام، قم ۶۸۳۱. ص ۴۹۲

۲. محمد حسين فلاح زاده، آموزش فقه، ص ۱۷۹۱

فعالیت

شاگردان گروه بندی شده در مورد وظایف فرزندان در مقابل والدین گفتگو نمایید، سپس خلاصه ی آن را در صنف ارائه نمایید.

ارزش یابی

۱. قضای چه نمازهایی واجب است نام ببرید؟
۲. خواندن نماز مستحبی برای شخصی که نماز قضا دارد.....
  - اشکال دارد   اشکال ندارد
۳. قضای نماز را می توان به جماعت خواند. صحیح غلط

کار خانه گی

۱. احکام نماز قضا را برای فامیل خود بخوانید.
۲. با استفاده از توضیح المسائل یا کمک ملا امام مسجد، چند مورد دیگر از احکام نماز قضا را نوشته و به صنف بیاورید.

کیفیت نماز باران

هدف: آشنایی با چگونگی خواندن نماز باران (استسقاء)

پرسش‌ها

۱. اگر باران نبارد چه کار کنیم؟
۲. نماز طلب باران چگونه خوانده می‌شود؟

خوب است بدانیم که $\frac{2}{3}$ سطح روی زمین را آب فرا گرفته است و ادامه حیات همه جانداران به آب بستگی دارد. آن چه که منابع آب ما را تشکیل می‌دهد آب چاه‌ها، چشمه‌ها و دریاها و اقیانوس‌ها هستند که معمولاً از آب باران و برف تغذیه می‌شوند. حال اگر میزان بارش باران و برف کم شود به طور قطع، آب این منابع هم، کم خواهد شد و چنانچه این روند ادامه یابد باعث خشک‌سالی و از بین رفتن طراوت و سرسبزی طبیعت و به خطر افتادن حیات جانداران خواهد شد؛ حال شما در چنین شرایطی چه می‌کنید و چه چاره ای می‌اندیشید؟

در شرایط سختی چون خشک‌سالی و کمبود آب و نباریدن باران، هم‌چون همیشه به خداوند عز و جلاله پناه می‌بریم و نماز باران می‌خوانیم، باشد که از دریای بیکران رحمتش، باران

رحمتی بر سر ما بباراند و کام تشنه ی ما را سیراب گرداند و در این درس، احکام و شرایط نماز باران و چگونگی انجام آن، آورده می‌شود:

♦ احکام و شرایط نماز باران

- ۱- نماز باران دو رکعت است.
- ۲- به جماعت خوانده می‌شود.
- ۳- تکبیرها و قنوت‌هایش همانند نماز عید است.
- ۴- ذکر قنوت نماز باران با نماز عید تفاوت دارد.
- ۵- در قنوت نماز باران، این ذکر خوانده می‌شود:
«اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَ بَهَائِمَكَ وَ أَنْشُرْ رَحْمَتَكَ وَ أَحْيِي بِلَادَكَ الْمَيِّتَةَ.»
- ۶- دو خطبه دارد که بعد از نماز خوانده می‌شود.
- ۷- وقت خواندن نماز باران، هم‌مانند نماز عید است.
- ۸- مکان برپایی نماز باران، در صورت امکان مسجد الحرام و در غیر آن صحرا می‌باشد.

♦ کیفیت خواندن نماز باران

نماز باران (استسقاء) راهی است برای طلب نزول باران از پیشگاه خداوند متعال. این نماز همانند نماز عید دو رکعت بوده و با همان کیفیت خوانده می‌شود با این تفاوت که ذکر قنوت نماز باران فرق دارد.

لازم است که امام جمعه، در خطبه‌های نماز جمعه، مردم را برای خواندن نماز باران دعوت نماید و از آن‌ها بخواهد تا سه روز، روزه بگیرند و روز سوم که روز دوشنبه می‌شود همه، اعم از پیر و جوان و طفل و ناتوان و... وحتى چهار پایان به صحرا بروند (کسانی که نزدیک مسجدالحرام هستند به مسجدالحرام بروند) و سعی نمایند تا پیاده و پا برهنه باشند. مؤذنان پیشاپیش جمعیت حرکت کرده و قبل از نماز، به جای آذان، سه نوبت «الصلوة» بگویند. سپس نماز، به جماعت خوانده شود.

در پایان نماز، امام جماعت بر منبر رفته و ردای خود را وارونه می‌پوشد دو خطبه نماز را می‌خواند و بعد از خطبه‌ها روی خود را به سوی قبله نموده صد مرتبه «الله اکبر» می‌گوید سپس به سمت راست، رو کرده و صد مرتبه «لا اله الا الله» می‌گوید و بعد روی خود را به سمت چپ گردانیده صد مرتبه «سبحان الله» گفته آنگاه روی خود را به سوی

نماز گزاران نموده و صد مرتبه «الحمدلله» می گوید.
هر بار که امام ذکرها را می گوید حاضران همراه با امام و با صدای بلند، تکرار کنند و در
پایان برای نزول خیر و رحمت پروردگار دعا نمایند.

خلقان همه بر درگهت ای خالق پاک   هستند پی قطره ی آبی غمناک
سقای سحاب را بفرما از لطف   تا آب زند بر سر این مستی خاک

(ابو سعید ابوالخیر)

فعالیت

شاگردان به ۵ گروه تقسیم شوند در مورد کیفیت خواندن نماز باران گفتگو نمایند.

ارزش یابی

۱. نماز باران چند رکعت است؟
۲. نماز باران چگونه خوانده می شود؟ فرادا جماعت
۳. بهترین مکانها برای اقامه نماز باران کجاست؟
۴. نماز گزاران قبل از خواندن نماز باران ..... روز، روزه می گیرند.

کار خانه گی

ذکر قنوت نماز باران را حفظ نمایید.

بخش
سیره و حدیث

تعریف و انواع سیره

هدف: آشنایی با مفهوم و انواع سیره

پرسش: آیا انسان در زنده‌گی نیازمند برنامه ریزی است؟

انسان و نیاز به برنامه زنده‌گی

خداوند انسان را موجودی اندیشمند آفرید، و او را از امتیازی به نام عقل بهره‌مند کرد. انسان به کمک این ویژه‌گی می‌تواند بیانديشد و تفکر کند. انسان به مدد عقل توانسته است هنر، علم و تمدن با شکوهی را که امروز مشاهده میکنیم، خلق کند. اگر این ویژه‌گی در انسان نمی‌بود، انسان تفاوتی با سایر موجودات نداشت.

یکی از کارکردهای عقل انسان این است که در زنده‌گی برای خود هدف یا اهدافی را تصویر کند. بنابراین هر انسانی به دلیل آن که عاقل است هدفمند هم هست. انسان بی هدف انسانی است که از عقل خود بهره نمی‌گیرد.

هر انسان هدفمندی نیازمند برنامه ریزی است. زیرا هر انسان هدفمندی برای رسیدن به اهداف خود ضروری است بی‌اندیشد که چگونه می‌تواند به آنها دسترسی پیدا کند. افراد باید برای رسیدن به اهداف، برنامه و روشی را که در پیش می‌گیرند، تعیین کنند. حال دو پرسش مطرح می‌شود: ۱. کدام منبع می‌تواند این روشها را برای ما ارائه کند؟ ۲. کدام یک از این منابع بیشتر مورد اعتماد است؟

منابع زیادی وجود دارند که روش‌های رسیدن به اهداف را برای ما عرضه می‌کند. مکاتب بشری و ادیان همگی در صدد بوده اند که برای انسان‌ها برنامه زنده‌گی ارائه کنند.

کدام برنامه را انتخاب کنیم؟

ما باید منبعی را انتخاب کنیم که بهترین و کامل‌ترین روش برای رسیدن به اهداف را ارائه کند. این منبع ناگزیر باید منبعی باشد که به تمامی ابعاد وجودی انسان آگاهی داشته باشد تا بتواند قوانین و روش‌های زنده‌گی را به گونه متناسب برای انسان عرضه کرده باشد. به طور طبیعی هیچ‌یک از مکاتب بشری از چنین توانایی برخوردار نیست. به دلیل

آن که دانش بشر محدود و ناقص است و نمی‌تواند برنامه کامل و جامع برای زنده‌گی بشر ارائه کند. پس تنها منبع مورد اعتماد لزوماً منبع الهی است. زیرا تنها خداوند متعال که آفریدگار بشر است از تمام ابعاد وجودی مخلوق خود آگاهی کامل دارد و طبیعتاً برنامه‌های الهی کامل‌ترین برنامه زنده‌گی است که هیچ عیب و نقصی ندارد.

دین‌های الهی نیز متعدد اند. دین مسیحیت، یهود و اسلام از این جمله اند. اما دین مسیحیت و یهود در طی زمان دچار تحریف شده و پیام‌های الهی در این ادیان مورد دستبرد قرار گرفته است. تنها دینی که پیام‌های وحیانی آن از تحریف مصون مانده و روش‌های زنده‌گی را به طور کامل و بدون عیب و نقص ارائه کرده؛ دین اسلام است. از این رو شایسته است برای برنامه ریزی زنده‌گی به برنامه‌های دین اسلام توجه کنیم.

دستورات این دین مقدس در قالب قرآن، رفتار و گفتار رسول گرامی اسلام و پیشوایان معصوم تجلی پیدا کرده است. بنابراین اگر بخواهیم به روش زنده‌گی از نظر اسلام دست پیدا کنیم باید کلام خدا، رفتار و گفتار پیامبر ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام را مورد شناسایی قرار دهیم. در این کتاب بیشتر از رفتار و گفتار پیامبر و امامان معصوم که اصطلاحاً سیره نامیده می‌شود؛ بهره‌مند خواهیم شد.

سیره و انواع آن

سیره در زبان عربی از ماده سیر است. سیر به معنی راه رفتن، رفتار و حرکت است. اما سیره به معنای نوع و سبک رفتار.^۱ سیره پیامبر ﷺ و معصومان علیهم‌السلام به این معنی است که سبک رفتار آن بزرگواران در عرصه‌های مختلف زنده‌گی چگونه بوده است. شناخت سیره و سبک رفتار آن‌ها در واقع آشنایی با یک برنامه کامل و بدون نقص در زنده‌گی فردی، اجتماعی و سیاسی است. سیره شناسی پیامبر مکرّم اسلام ﷺ و امامان معصوم علیهم‌السلام به این سوالات ما پاسخ می‌دهد:

۱. رابطه خود ما با خود ما و رابطه خود ما با آفریدگار چگونه باید تنظیم شود؟
۲. با دیگران اعم از پدر و مادر، معلم، همسایه و اقارب و دوستان چگونه باید رفتار کنیم؟
۳. در مسائل سیاسی چگونه باید عمل کنیم؟
۴. نسبت به فعالیت‌های اقتصادی (کار، تولید و رفاه اقتصادی) چه نوع نگاهی باید داشته باشیم؟

۱. مرتضی مطهری، سیری در سیره نبوی، ص ۴۷

اگر بخواهیم سیره پیامبر ﷺ و امامان معصومین را راهنمای فعالیت‌های خویش قرار دهیم، ناگزیر سیره آن بزرگواران را نیز در چهار دسته طرح کنیم:

۱. سیره فردی: شامل سبک رفتار پیامبر ﷺ در حوزه زنده‌گی شخصی آن بزرگوار می‌شود. مثل این‌که پیامبر ﷺ به کدام یک از فضایل اخلاقی عمل می‌کرد. مثل امانت‌داری، راست‌گویی، تواضع و فروتنی..

۲. سیره اجتماعی: آن دسته از رفتارهای پیامبر ﷺ که در ارتباط دیگران است اصطلاحاً سیره اجتماعی نامیده می‌شود. مثلاً پیامبر ﷺ و امامان معصومین با پدر و مادرشان چگونه رفتار می‌کردند؛ یا پیامبر ﷺ با همسایه‌گان چگونه رفتار می‌کردند؛ نظر آن‌ها در باره برخورد شاگردان با معلمان چیست؟ و مشابه این رفتارها در قالب سیره اجتماعی بحث می‌شود.

۳. سیره سیاسی: سیره سیاسی شامل روش آن بزرگوار در فعالیت‌های سیاسی است. مثلاً پیامبر ﷺ با کسانی که رشوه می‌گرفتند چگونه برخورد می‌کرد.

۴. سیره اقتصادی: سیره اقتصادی به آن دسته از فعالیت‌های پیامبر اطلاق می‌شود که نظر ایشان را در باره مسائلی مثل کار، فعالیت‌های تولیدی و رفاه اقتصادی مشخص می‌کند.

در این صنف شما با نمونه‌های از سیره فردی و اجتماعی پیامبر ﷺ و امامان معصومین آشنا خواهید شد. امید است با به‌کار بستن آن‌ها در زنده‌گی موفقیت خود را تضمین کنید.

فعالیت

شاگردان در باره ضرورت برنامه ریزی در زنده‌گی باهم گفتگو کنند.

ارزش‌یابی

۱. کدام دین یا مکتب بهترین برنامه را برای زنده‌گی بهتر ارائه کرده است؟
۲. سیره را تعریف کنید!
۳. انواع سیره را نام ببرید!

تواضع و فروتنی (۱)

هدف: آشنایی با مفهوم تواضع

پرسش: تواضع چیست؟

زبان بدنی

خداوند متعال ﷻ در قرآن کریم در باره اوصاف بنده‌گان خود می‌فرماید: **وَ عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا**، بنده‌گان (خداوند) بخشنده، کسانی اند که به نرمی روی زمین راه می‌روند. به نظر شما مفهوم این آیه چیست؟ و آیه مبارکه ما را به کدام فضیلت اخلاقی دعوت می‌کند؟ آن چه را خواندید معنای تحت اللفظی آیه مبارکه بود اما مقصود از آن این است که؛ بنده‌گان خدای رحمان هنگام راه رفتن بر زمین با تواضع راه می‌روند.

محققان اجتماعی از پدیده ای به نام زبان بدنی سخن می‌گویند. زبان بدنی به این معنی است که افراد حتی با رفتار و حرکات شان بدون آن که حرفی بزنند، نیز سخن می‌گویند. مثلاً اگر کسی در برابر کس دیگری پیشانی اش را ترش می‌کند در واقع به مخاطب خود این پیام را میدهد که از او ناخرسند است. نوع راه رفتن هر فرد نیز در واقع نوعی سخن گفتن است. آیه مبارکه نیز تواضع را در قالب زبان بدنی بیان کرده است. به این معنا که برخی افراد به گونه ای راه می‌روند که دیگران این نوع راه رفتن را نشانه تکبر و خودخواهی او می‌دانند. به این داستان از پیامبر اکرم ﷺ توجه کنید. روزی پیامبر ﷺ از کوچه‌ای عبور می‌کرد، دید عده‌ای اجتماع کرده‌اند. نزدیک رفت و فرمود: چه خبر است؟ آن‌ها شخصی را نشان داده و گفتند: این دیوانه‌ای است که حرکت‌ها و گفتار خنده‌آورش مردم را متوجه خود ساخته است.

مردم برای تماشای او در این جا اجتماع کرده‌اند. پیامبر ﷺ آن‌ها را به سوی خود فرا خواند و به آن‌ها فرمود: «این شخص به بیماری مبتلا است، آیا می‌خواهید دیوانه حقیقی را به شما معرفی کنم؟ عرض کردند: آری. فرمود: دیوانه حقیقی کسی است که با تکبر و غرور راه می‌رود. پیوسته به دو طرف خود نگاه می‌کند و پهلوه‌ای خود را با شانه‌اش تکان

می‌دهد (تنها خودش را می‌نگرد) و کسی است که مردم به خیر او امید ندارند و از شر او در امان نیستند. این است دیوانه حقیقی»^۱

تعریف تواضع

تا این‌جا به طور اجمال در باره فضیلت تواضع آشنایی پیدا کردید؛ حال لازم است به طور دقیق‌تر با جزئیات مفهوم تواضع آشنا شویم. تواضع واژه عربی است و به معنای اعلام کوچکی خود است.^۲ معادل دری این واژه فروتنی است. در ادبیات دینی به این فضیلت اخلاقی تاکید زیاد شده است. قبل از بیان معنای دقیق تواضع باید به دو نکته توجه داشت:

نکته اول این‌که تواضع به معنای تحقیر خویشتن نیست. تواضع به این معنی نیست که فرد خود را در چشم دیگران خوار و حقیر نماید. حقیر جلوه دادن خود نزد دیگران از نظر شرع مقدس اسلام امری حرام است. تواضع در مقابل تکبر بوده و تکبر نوعی خود بزرگ بینی است. تواضع به این است که فردی توانایی، استعداد، مال و وضعیت بهتر خود را به رخ دیگران نکشد و آن‌ها را مایه برتری خود نداند. بلکه خود را هم‌سان با دیگران بداند.

نکته دوم این است که تواضع را با تَمَلُّق و چاپلوسی اشتباه نگیریم. تملق و چاپلوسی در این است که فرد با آن‌که از نظر قلبی باور به احترام طرف مقابل ندارد اما با این حال وانمود می‌کند که به او احترام می‌گذارد. یکی از بزرگان علم اخلاق تواضع را این‌گونه تعریف می‌کند: «تواضع عبارت است از شکسته نفسی که نگذارد آدمی خود را بالاتر از دیگری ببیند و لازمه آن کردار و گفتار چندی است که دلالت بر تعظیم دیگران و اکرام ایشان می‌کند»^۳ با توجه به این تعریف تواضع دارای دو ویژه‌گی باطنی و رفتاری است:

۱. ویژه‌گی باطنی به منشاء قلبی و روانی تواضع اشاره دارد. به این معنا که انسان متواضع در اعماق وجود خودش احساس تکبر نمی‌کند.

۲. فرد متواضع از نظر رفتاری و گفتاری نیز می‌کوشد به گونه‌ای عمل کند که دیگران از رفتار و گفتار او برداشت خودخواهی و تکبر نکنند.

به عنوان نمونه به این رفتارهای پیامبر توجه کنید. حضرت علی علیه السلام، پیامبر مکرّم اسلام صلی الله علیه و آله

۱. شیخ حر عاملی، المواعظ العددیه، ص ۱۷۵

۲. فرهنگ‌های لغت عربی معادل واژه تواضع را کلمه تذلل آورده اند که معادل دری آن خود را کوچک دیدن است. برای نمونه رجوع کنید به: فرهنگ لغت العین و لسان العرب ذیل همین واژه

۳. ملا احمد نراقی، معراج السعاده، صفحه ۳۰۰

را این گونه توصیف می‌کند: «پیامبر ﷺ روی زمین (بدون فرش) می‌نشست و غذا می‌خورد و همچون بردگان جلوس می‌کرد و با دست خود کفشش را پینه میزد...»^۱ تصور کنید کسی که در مقام پیامبری است و حاکم کل سرزمین اسلامی است، این مقام و موقعیت او سبب نمی‌شود که خود را با دیگران متفاوت ببیند و این مقام را برای خود امتیاز بسازد. تواضع واقعی این است.

فعالیت

شاگردان در باره زبان بدنی با همکاری معلم بیشتر بحث کنند!

ارزیابی

۱. از آیه مبارکه کدام فضیلت اخلاقی را می‌فهمید؟
۲. آیا تواضع به معنای تحقیر خویشتن است؟ چرا؟
۳. تواضع را تعریف کنید!

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۶۰

تواضع و فروتنی (۲)

هدف: آشنایی با مصادیق و نمونه‌های تواضع

پرسش‌ها: تواضع چند نوع است؟

تواضع در برابر خدا

مهمترین مصداق تواضع، تواضع در برابر خداوند متعال ﷻ است. شیطان که از دربار رحمت الهی رانده شد به خاطر تکبر ورزی او در مقابل پروردگار عالم بود. عبادت و بنده‌گی خدای متعال به معنای تواضع در برابر اوست. امام صادق علیه السلام فرمود: «اساس تواضع، تواضع در برابر جلال، هیبت و بزرگی خداوند ﷻ است و هیچ عبادتی مقبول درگاه او نیست جز آنچه از سر تواضع و فروتنی باشد.»^۱ در حدیثی از رسول خدا ﷺ خطاب به مردم آمده است: چه شده که شیرینی عبادت را در شما نمی‌بینم؟! عرض کردند: شیرینی عبادت چیست؟ فرمود: تواضع است»^۲.

تواضع علمی: یکی از موارد کاربردی فضیلت تواضع، تواضع علمی است. تواضع علمی به این معنی است که اگر کسی چیزی را می‌داند، نباید علم و سواد خود را مایه مباهات بسازد و با آن بر دیگران فخر فروشی کند. شاید طبیعی باشد که سواد داشتن برای افراد غرور بیجا بیاورد، اما افراد باید از این حالت خود را دور نگهدارد. در حدیثی آمده است: «علم سه وجه است: هر کس به وجه اول می‌رسد حالت تکبر به او دست می‌دهد، هر گاه به وجه دوم می‌رسد متواضع می‌شود؛ اما وقتی به وجه سوم می‌رسد می‌داند که هیچ چیزی نمی‌داند.»^۳

مصداق دیگر تواضع علمی حقیقت طلبی است. هر انسان موفق اگر چیزی را نمی‌داند از سوال کردن احساس عار نمی‌کند و پرسیدن از دیگران را عیب و نقص نمی‌داند. اگر چه از کسی که سوال می‌کنیم مقام و منزلت پایین‌تر و حتی سواد کمتری از ما داشته باشد. در یک جر و بحث، اگر می‌دانیم حق با ما نیست، اقتضای تواضع این است که سخن طرف مقابل را بپذیریم.

دیگر نمونه‌های تواضع: تواضع در معنای کلی آن به این معناست که افراد در روابط با هم‌نوعان، خودشان را متفاوت و برتر از آن‌ها ندانند. اما باید مشخص شود که کدام رفتارهایی مصداق تواضع هستند. در زبان روایات به مواردی به عنوان نشانه‌های تواضع اشاره شده است. به این معنا که افراد با عمل به آن‌ها به صفت تواضع نزدیک می‌شوند. در حدیثی از امام علی بن ابی طالب علیه السلام می‌خوانیم: «سه چیز است که سرآغاز تواضع است: نخست این که انسان هر کس را ببیند ابتدا به او سلام کند و در پایین مجلس بنشیند و ریا

۱. علامه مجلسی، بحار الأنوار، ج ۲۲، ص ۱۲۱

۲. فیض کاشانی، المحجة البيضاء، جلد ۶، صفحه ۲۲۲

۳. مرتضی مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۵۵

و شهرت را خوش ندارد.»^۱ در این روایت به سه مورد به عنوان اعمالی متواضعانه اشاره شده است. یکی سلام کردن که دارای اهمیت زیادی است. اگر می‌خواهید بدانید که صفت تواضع در شما وجود دارد یا خیر، ببینید آیا حاضر هستید به کسی که از شما کوچک‌تر است سلام بدهید. سلام دادن به دیگران خصوصا اگر در رتبه پایین‌تری از ما باشند نشانه تواضع است. نشانه دوم تواضع نحوه انتخاب جای نشستن در مجالس است. برخی افراد وقتی وارد مجلسی می‌شوند می‌خواهند بالای مجلس بنشینند. اما شخص متواضع این‌گونه نیست و حاضر است پایین مجلس هم بنشیند. برخی افراد دوست دارند مُرتب از دیگران تعریف و تمجید خود را بشنوند اما شخص متواضع از تعریف و تمجید دیگران مغرور نمی‌شود.

علی علیه السلام معلم تواضع: «پدر و پسر می‌باشند که هر دو در کمال تواضع در پیش روی آن‌ها می‌نشینند. فرمود غذا بیاورید. غذا آوردند و مهمانان خوردند. سپس قنبر آفتابه و لگن آورد تا دست آن‌ها را بشوید. حضرت علی علیه السلام خود برخاست تا دست پدر را بشوید. او نمی‌گذاشت و اصرار فراوان می‌نمود که این کار را نکنید، ولی علی علیه السلام دست بر نداشت تا آب ریخت و دست او را شست. آن مرد به حضرت علی علیه السلام عرض کرد: «برای من شرم‌آور است که خداوند ببیند تو دستم را می‌شویی!» حضرت علی علیه السلام در پاسخ فرمود: «این بهترین حالت است، زیرا خداوند جل جلاله می‌بیند برادرت بدون هرگونه امتیاز و جدایی از تو، تو را خدمت می‌کند و هدفش از این خدمت پاداش چندین برابر بهشت است.» آن‌گاه حضرت علی علیه السلام آفتابه را به پسرش محمد حنفیه داد و فرمود: «اینک دست پسر را تو بشوی، پسر! اگر این پسر تنها به این جا می‌آمد، من دستش را می‌شستم، ولی خداوند هرگاه پدر و پسر در یک جا باشند برخورد مساوی بین پسر و پدر را نمی‌پسندد. چون پدر دست پدر را شست، تو پسر نیز دست پسر را بشوی. آن‌گاه محمد حنفیه، دست پسر را شست.»^۲

فعالیت

شاگردان در مورد برخورد متواضعانه حضرت علی علیه السلام بحث کنند.

ارزش‌یابی

۱. تواضع علمی چیست؟ مثال بزنید!
۲. سه نشانه تواضع را که در حدیث به آن اشاره شده نام ببرید!

کارخانه‌گی

درباره تواضع ۵ سطر مقاله بنویسید!

۱. کنز العمال، حدیث ۸۵۰۶.

۲. بحار، ج ۴۱، ص ۵۶.

امانت‌داری (۱)

هدف: آشنایی با فضیلت امانت‌داری

پرسش

۱. چرا پیامبر اسلام ﷺ به محمد امین ﷺ معروف شد؟
۲. امانت به چه معناست؟

محمد امین ﷺ

در جزیره العرب شخصیتی به نام محمد ﷺ ظهور کرد. او هنوز به پیامبری مبعوث نشده بود اما از نظر اخلاق و کمالات نفسانی زبانزد عام و خاص گشته بود. رفتار و کردار او چنان بود که نزد عموم مردم محبوبیت یافته بود. در میان ویژگی‌های اخلاقی آن حضرت ﷺ، امانت و صداقت او بیش از همه توجه دوست و دشمن را جلب کرده بود تا آن جا که به «محمد امین ﷺ» معروف گردید، به گونه‌ای که هرگاه در محفلی وارد می‌شد آنحضرت ﷺ را به یکدیگر نشان می‌دادند و می‌گفتند: امین آمد!^۱

حضرت خدیجه ؓ قبل از آن که به همسری حضرت محمد ﷺ درآید، زنی تجارت پیشه و ثروتمند بود. ایشان مردانی را برای بازرگانی و تجارت اجیر می‌کرد و سرمایه در اختیار شان می‌گذاشت و حقی برای شان قرار می‌داد و چون از راست‌گویی و امانت‌داری رسول خدا ﷺ خبر یافت غلام خود را نزد وی فرستاد و به او پیشنهاد کرد همراه غلامش برای تجارت به شام برود. رسول خدا ﷺ نیز پذیرفت و به شام رفت.

بعد از این مسافرت امانت‌داری رسول خدا ﷺ بین مردم بیشتر شهرت پیدا کرد. به گونه‌ای که دیگر تجار نیز اموال خود را نزد وی به امانت می‌سپردند.^۲ حضرت خدیجه ؓ نیز چون به امانت و درست‌کاری حضرت محمد ﷺ ایمان پیدا کرد به ازدواج با حضرت محمد ﷺ علاقه‌مند شد و حضرت محمد ﷺ نیز این علاقمندی خود را با عمویش ابوطالب در میان گذاشت و در نتیجه پیوند ازدواج بین آن دو بزرگوار ایجاد شد.

امانت‌داری رسول اکرم ﷺ به گونه‌ای شهره آفاق شده بود که بسیاری از مردم اموال خود را به امانت نزد آن بزرگوار می‌سپردند. وقتی حضرت از مکه به مدینه هجرت کرد امانت‌هایی از مردم نزد خود داشت «به همین دلیل حضرت علی ؓ سه شبانه روز در مکه ماند تا امانت‌های مردم مکه را که نزد پیامبر ﷺ بود، به صاحبانش برساند تا پس از آن که

۱. هاشم رسولی محلاتی، درس‌های از تاریخ تحلیلی اسلام جلد ۱،

۲. ر. ک. مرتضی مطهری، مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی، ج ۳ (وحی و نبوت)، ص ۱۲۱.

امانت‌ها را به صاحبانش رد کرد او نیز هجرت کند.»^۱

مفهوم و ارزش امانت‌داری

«امانت در اصل از ماده امن است و امن به معنای سکونت و آرامش قلب است.»^۲ «امانت به معنای چیزی است که انسان از سلامتی آن در اطمینان است و امین به انسان مورد اعتماد گفته می‌شود»^۳ بنابر این امانت چیزی است که نزد انسان سپرده شده و باید در زمان مشخص به امانت دهنده بازگردانده شود. شخص امین به کسی گفته می‌شود که از امانت خوب نگهداری کند و آن را به طور سالم به شخص امانت دهنده تحویل دهد.

امانت‌داری یکی از فضایل اخلاقی است که در قرآن و احادیث بر آن تاکید زیاد شده است. در قرآن کریم آمده است: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (نساء - ۵۸)؛ خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبان شان بر گردانید. پیامبر ﷺ نیز می‌فرماید: کسی که حفظ امانت را کوچک بشمرد از ما نیست»^۴.

عبدالله بن سنان می‌گوید: امام صادق عليه السلام را در مسجد النبی صلى الله عليه وآله دیدم که پس از نماز رو به قبله نشسته بود، پرسیدم: بعضی از طاغوتیان در نزد ما امانتی می‌گذارند، خمس مال خود را نیز به شما نمی‌پردازند، آیا امانت‌شان را به آنها بر گردانیم؟ امام صادق عليه السلام در پاسخ سه بار فرمود: «وَرَبِّ هَذِهِ الْقِبْلَةِ...؛ سوگند به پروردگار این قبله، اگر ابن ملجم قاتل جدّم علی عليه السلام - که من در جست جوی او (برای انتقام) هستم، و او خود را مخفی می‌کند - امانتی به من بسپرد (و من بپذیرم) آن را حتماً به او باز خواهم داد»^۵.

فعالیت

شاگردان در باره فواید امانت‌داری باهم‌دیگر گفتگو کنند!

ارزش‌یابی

۱. امانت‌داری ..... به گونه ای شهره آفاق شده بود که بسیاری از مردم ..... خود را ..... می‌سپردند.
۲. امین و امانت را تعریف کنید!
۳. آیا امانت دشمن را هم باید حفظ کرد؟

۱. سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۱۳۸

۲. قتیومی، المصباح المنیر، واژه امن

۳. مجمع البحرین، ذیل واژه امن

۴. محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۷۲

۵. ابوالفضل طبرسی، مشکاة الانوار، ص ۱۴۰

امانت‌داری (۲)

هدف: آشنایی با مفهوم امانت‌داری

پرسش: به نظر شما رعایت امانت‌داری چه پیامدی در زنده‌گی اجتماعی خواهد داشت؟
انواع امانت

امانت‌هایی که به انسان سپرده می‌شود در یک دسته بندی با توجه به امانت دهنده به دو دسته تقسیم می‌شود. یک‌بار امانت دهنده خداوند متعال ﷻ است و باری امانت دهنده بندگان خداست. بنا براین از دو نوع امانت می‌توان سخن گفت.

۱. امانت الهی: خداوند ﷻ در قرآن کریم آیه ۷۲ سوره احزاب می‌فرماید: «ما امانت را بر آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها عرضه کردیم، اما آن‌ها از پذیرش آن سر باز زدند و از آن ترسیدند و انسان آن را پذیرفت.....» منظور از این امانتی که آسمان‌ها و زمین از پذیرش آن ترسیدند اما انسان آن را پذیرفت؛ چیست؟ مفسر بزرگ اسلام علامه طباطبائی در این باره معتقد است که این امانت کمال و استعدادی است که خداوند برای انسان به امانت گذاشته که انسان بوسیله عمل به دستورات خداوند ﷻ به آن کمال خواهد رسید. آسمان‌ها و زمین این کمال و استعداد را ندارند و به‌همین خاطر از پذیرش آن سر باز زدند. اما انسان چون این استعداد را داشت آن را پذیرفت. انسان‌هایی که به دستورات خداوند ﷻ عمل کنند این امانت الهی را پاس داشته و از آن خوب نگهداری کرده‌اند.^۱

۲. امانت بندگان: امانتی که از سوی هموعان و هم‌کیشان نزد ما سپرده می‌شود ممکن است اموال یا اسرار آن‌ها باشد؛ که در هر صورت حفظ آن‌ها برای ما واجب است.

۳. امانت مالی: کسی که مالی را نزد فرد دیگری می‌سپارد تا از آن نگهداری کند در اصطلاح فقهی ودیعه نامیده می‌شود. هر نوع استفاده از ودیعه از نظر فقهی امری نادرست است. اما گاهی ما چیزی را از کسی دیگری می‌گیریم تا از آن استفاده کنیم، این مورد اصطلاحاً عاریه نامیده می‌شود. ودیعه و عاریه به یک معنا هردو امانت به حساب می‌آیند و باید به گونه سالم به صاحب شان برگردانده شوند.

۴. اسرار: وقتی کسی اسرار خود را به کس دیگری می‌گوید، اسرار و رازهای شخص گوینده امانتی نزد شخص شنونده است. شخص شنونده از نظر اخلاقی ملزم به حفظ رازهای شخص گوینده است. احتمالاً یکی از حکمت‌های حرام بودن غیبت این است که اسرار دیگران نباید فاش شود. زیرا افرادی که غیبت می‌کنند به طور معمول آن‌چه را که شخص از دیگران پنهان نگه می‌دارد، شخص غیبت کننده آن را برای دیگران فاش می‌کند.

۱. محمد حسین طباطبائی، تفسیر المیزان، ج ۱۷ ذیل آیه ۷۲ سوره احزاب

۵. ریاست و مقام: یکی از امانت‌ها ریاست و مقام است. اگر کسی از ریاست و مقام خود سوء استفاده کند و خدای ناکرده به کسی ظلم کند یا رشوه خواری کند به این امانت خیانت کرده است و باید پاسخگوی خداوند عز و جل در برابر این خیانت باشد. حضرت علی علیه السلام در نامه ای به یکی از فرماندارانش که از مقام خود سوء استفاده کرده بود، نوشت: «از تو به من خبری رسیده است؛ اگر چنان کرده باشی، پروردگار خود را به خشم آورده‌ای، و از امام خود نافرمانی کرده‌ای، و به امانت خیانت کرده‌ای»^۱.

آثار اجتماعی امانت‌داری: امروزه در علوم اجتماعی از سه نوع سرمایه سخن به میان می‌آید: ۱. سرمایه اقتصادی. ۲. سرمایه فرهنگی. ۳. سرمایه اجتماعی.

سرمایه اقتصادی به میزان بهره‌مندی از منابع مادی اطلاق می‌شود. سرمایه فرهنگی شامل قابلیت‌های آموزشی، علمی و هنری است که یک جامعه از آن برخوردار است. اما "سرمایه اجتماعی" ابعاد و مولفه‌های گوناگونی دارد و یکی از مهم‌ترین مولفه‌های آن اعتماد اجتماعی است. اعتماد اجتماعی شامل اعتماد عموم مردم به یکدیگر، اعتماد اعضای خانواده به یکدیگر و اعتماد مردم به حاکمان و نظام سیاسی است. اگر در جامعه ای سرمایه اجتماعی کاهش یابد به این معنی است که افراد به یکدیگر اعتماد ندارند. یکی از راه‌های افزایش سرمایه اجتماعی در یک جامعه، عمل کردن به دستورات دینی در باره اخلاق امانت‌داری است. امانت‌داری هنگامی در جامعه ای تبدیل به یک فرهنگ شود و عموم مردم امانت را رعایت کنند سرمایه اجتماعی در آن جامعه بالا می‌رود و در نتیجه جامعه به سوی پیشرفت، امنیت و خوشبختی رهنمون خواهد شد.

فعالیت

شاگردان در باره سرمایه اجتماعی بیشتر صحبت کنند.

ارزش‌یابی

۱. انواع امانت را نام ببرید!
۲. امانت الهی چیست؟
۳. آیا اسرار دیگران، امانت است؟ بیشتر توضیح دهید!
۴. حضرت علی علیه السلام در نامه ای به یکی از ..... که از مقام خود ..... کرده بود، نوشت: «از تو به من خبری رسیده است؛ اگر .....، پروردگار خود را به ..... آورده‌ای، و از امام خود نافرمانی کرده‌ای.

۲. سید رضی، نهج البلاغه، نامه ۴

فحش و بد زبانی

هدف: آشنایی با پیامدهای زشت بد زبانی

پرسش: به نظر شما بدزبانی نشانه چه چیزی است؟

تجسم اعمال

آیات قرآن از حقیقتی با عنوان تجسم اعمال سخن می‌گوید. تجسم اعمال به این معناست که رفتار و کردار انسان باطنی دارد و این باطن به شکل موجودی متناسب با آن در قیامت ظاهر می‌شود. اگر کسی اخلاق انسانی را رعایت نکند به صورت حیوان در آن دنیا ظاهر می‌شود. حتی هریک از خلقیات انسان به صورت موجودی ظاهر می‌شود. اعمال نیک به صورت موجودات نورانی و زیبا؛ و اعمال بد و ناپسند به شکل موجودات زشت و ترسناک ظاهر می‌شوند.

رسول گرامی اسلام ﷺ می‌فرماید: «...إِنَّ الْفُحْشَ لَوْ كَانَ مُثَلًّا لَكَانَ مِثَالَ سَوْءٍ؛ اگر بدزبانی تجسم پیدا کند صورت بدی خواهد داشت.»^۱ به این ترتیب معنای حدیث روشن می‌شود. در واقع این بیان پیامبر بزرگوار اسلام ﷺ بیان نمونه ای از تجسم اعمال است. یعنی چنانچه بدزبانی تجسم پیدا کند صورتی زشت و ناپسندی دارد. بنابراین اگر کسی بد زبانی می‌کند در آخرت موجودی نازیبایی را به عنوان همسفر خود انتخاب می‌کند.

بدزبانی خلقی ناپسند

فحش در اصل به معنای سخن یا عملی زشت است اما بیشتر به معنای سخن زشت به کار می‌رود.^۲ فحش یکی از ردایل اخلاقی است و در روایات از آن به شدت نهی شده است. به گونه ای که رسول مکرم اسلام می‌فرماید: «خداوند بهشت را بر انسان بدزبان بی‌آبرو و کم شرم که باکی ندارد چه می‌گوید و دیگران در باره او چه می‌گویند؛ حرام کرده است.»^۳ در حدیث دیگری رسول خدا می‌فرماید: «خداوند بنده باحیای بردبار را دوست دارد، و بدزبان بی شرم را دشمن می‌دارد»^۴

ریشه بدزبانی: عزت و کرامت نفس یکی از ویژه‌گی‌های هر انسان متعادلی است. هر انسان متعادلی برای خودش احترام قائل است و سعی دارد از ارتکاب اوصاف رذیله ای که به کرامت انسانی او لطمه وارد می‌کند، بپرهیزد. اما انسان‌های غیر متعادل برای خود شان عزت و کرامتی قائل نیستند و دست به اعمالی می‌زنند که سبب تحقیر شخصیت شان

۱. کلینی، الکافی ج ۲، ص ۳۲۶

۲. لسان العرب، ذیل واژه فحش

۳. علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۰، ص ۲۰۷

۴. بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۱۵۶

می‌شود. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «بد زبانی، سنت و منش انسان‌های پست است.»^۱ معنی سخن حضرت آن است که بد زبانی ریشه در درون انسان دارد و کسی که خود را پست به‌شمارد و برای خودش احترامی قائل نباشد، بد زبانی می‌کند.

برخورد با افراد بدزبان

اگر کسی در مقابل ما بد زبانی کرد، آیا پاسخ او را با بدزبانی بدهیم؟ یا راه دیگری نیز وجود دارد؟ قرآن کریم یکی از اوصاف بنده‌گان خدا را این‌گونه بیان می‌کند: وقتی جاهلان آن‌ها را جاهلانه مورد خطاب قرار می‌دهند آن‌ها به طور مسالمت آمیز با آن‌ها سر سخن باز می‌کنند.^۲

امام محمد بن علی بن الحسین لقبش باقرالعلوم علیه السلام است. باقر یعنی شکافنده، به آن حضرت باقرالعلوم علیه السلام یعنی شکافنده دانش‌ها می‌گفتند.

روزی مردی مسیحی به‌صورت سخریه کلمه باقر را به کلمه بقر (یعنی گاو) تغییر داد و به آن حضرت گفت: انت بقر یعنی تو گاوی! امام بدون آن‌که در مقابل این بی ادبی از خود ناراحتی نشان دهد با کمال ساده‌گی گفت: نه من بقر نیستم من باقرم.

مرد مسیحی گفت: تو پسر زنی هستی که آشپز بود. امام فرمود: شغلش این بود، عار و ننگی محسوب نمی‌شود. مسیحی گفت: مادرت سیاه و بی‌شرم و بدزبان بود! حضرت فرمود: اگر این نسبت‌ها را که به مادرم می‌دهی راست است، خداوند جل جلاله او را بیامرزد و از گناهش بگذرد و اگر دروغ است، از گناه تو بگذرد که دروغ و افترا بستی. امام باقر علیه السلام که می‌توانست هرنوع آزاری به آن مرد مسیحی برساند، اما این کار را نکرد. مرد مسیحی با مشاهده این حلم و بردباری تحت تاثیر قرار گرفت و از کرده خود پشیمان شد و بعداً مسلمان شد.^۳

فعالیت

شاگردان در باره مضرات بدزبانی باهم گفتگو کنند.

ارزش‌یابی

۱. تجسم اعمال چیست؟
۲. تاثیرات منفی بد زبانی را تشریح کنید
۳. نحوه برخورد با بد زبانی را با توجه به سیره بیان کنید!
۴. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «.....، سنت و منش ..... است.»

کارخانه‌گی

در باره اثرات منفی بدزبانی مقاله بنویسید!

۱. غررالحکم ، ص ۲۲۳

۲. فرقان/۶۳

۳. مرتضی مطهری، داستان راستان، ج ۱ ص ۲۲ و ۲۳

آداب غذا خوردن (۱)

هدف: آشنایی با آداب غذا خوردن از نظر اسلام
پرسش: در غذا خوردن چه چیزی مهم‌تر است؟

بعد فرهنگی غذا خوردن

نیازهای انسانی متنوع اند. برخی نیازها منشاء فیزیولوژیک دارند، به این معنا که ریشه این نوع نیاز مربوط به اعضای بدن است. مثلا نیاز به خوردن و آشامیدن که برای تجدید قوای جسمی است. برخی نیازها منشاء روانی دارند مثل نیاز به احترام؛ افراد از نظر روانی نیازمند احترام دیگران به خود هستند. اما حیوانات صرفا دارای نیازهای فیزیولوژیک هستند، حیوانات برای بقا و تجدید انرژی نیازمند خواب، خوراک و سرپناه هستند.

در نحوه ارضای نیازها تفاوت قابل توجهی بین انسان‌ها و حیوانات مشاهده می‌شود. نحوه ارضای نیازهای حیوانی ساده است. اما شیوه ارضای نیازهای طبیعی انسان تا حدودی پیچیده است و دلیل آن نیز این است که نیازهای انسانی دارای تنوع بیشتری است. انسان وقتی می‌خواهد یک نیاز طبیعی خود را بر آورده سازد هم‌زمان با آن نیازها و احساسات روانی خود را نیز بر آورده می‌سازد. نمونه بارز آن غذا خوردن است. غذا خوردن که پاسخ به یک نیاز طبیعی و فیزیولوژیک است، با عناصر دیگری مثل زیبایی، اخلاق، آداب و رسوم درهم تنیده است. وقتی دسترخوان پهن می‌شود سعی بر آن است که غذاها با چنان نظم و ترتیبی چیده شود تا دسترخوان منظره زیبا و جالب پیدا کند. وقتی افراد شروع به غذا خوردن می‌کنند، آدابی را رعایت می‌کنند مثلا به گونه خاصی می‌نشینند، لقمه را به شیوه خاصی بر میدارند و.... بنابراین وقتی به نحوه غذا خوردن انسان‌ها توجه می‌کنیم، آن را دارای ابعاد زیبایی و اخلاقی می‌بینیم. این مسائل، به بعد فرهنگی غذا خوردن اشاره دارد.

غذا خوردن در اسلام

در تعالیم مترقی اسلام نیز به بعد فرهنگی غذا خوردن توجه شده است. بایدها و نبایدهایی که در اسلام در ارتباط با غذا خوردن وجود دارد به ابعاد مختلفی چون اصول بهداشتی تغذیه، احکام، اخلاق و آداب غذا خوردن توجه شده است.

اصول بهداشتی تغذیه در اسلام

اصول بهداشتی تغذیه به آن دسته از دستورات اشاره دارد که عمل به آن سبب

سلامتی، شادابی و طول عمر می‌شود. گرچه این اصول بسیار مفصل است اما در این جا به بخش‌های کوتاهی از آن‌ها اشاره می‌شود:^۱

۱. قبل از غذا هر دو دست را باید بشویید و بعد از غذا نیز هر دو دست را شسته و با دستمال پاک کنید.
۲. لقمه را کوچک بردارید.
۳. غذا را خوب بجوید.
۴. بعد از غذا خلال نمایید. (اگر چیزی لای دندان‌ها می‌ماند باید آن‌ها را با وسایل خلال دندان مثل نخ یا چوب بیرون آورد.)
۵. در اول و آخر غذا کمی نمک بخورید.
۶. میوه را پیش از خوردن با آب بشویید.
۷. نمک به دلیل آن‌که حاوی مواد القلی است خاصیت ضد عفونی کننده دارد و استفاده اندکی از آن قبل از غذا باعث می‌شود فضای دهن و مجاری گوارشی ضد عفونی گردیده و از بروز بسیاری بیماری‌ها جلوگیری نماید. خلال بعد از غذا به طور قطع برای سلامتی دندان‌ها فوق العاده مفید است. خوب جویدن غذا باعث هضم آسان‌تر غذا شده و رعایت آن به طور مداوم سلامتی را تضمین می‌کند.

فعالیت

در باره اصول بهداشتی غذا خوردن از نظر اسلام بحث کنید!

ارزش‌یابی

۱. چرا نحوه ارضای نیازهای طبیعی انسان‌ها با حیوانات متفاوت است؟
۲. اصول تغذیه به چه چیزی اشاره دارد؟
۳. استفاده نمک بعد از غذا چه فایده دارد؟

کارخانه‌گی

در باره اصول تغذیه تحقیق کرده و ۵ سطر بنویسید!

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، ص ۶۰۵

آداب غذا خوردن (۲)

هدف: آشنایی با برخی احکام، اخلاق و آداب غذایی در اسلام
پرسش: فرق اخلاق و احکام در چیست؟

احکام غذایی

احکام غذایی آن دسته از دستوراتی است که در قالب حرام و واجب بیان می‌شود. این احکام در صدد بیان غذاها و نوشیدنی‌های حرام است. این احکام به تفصیل در رساله‌های عملیه آمده است.

اخلاق و آداب غذایی

اخلاق و آداب غذایی شامل آن دستوراتی است که عمل به آن‌ها واجب شرعی نیست اما انجام آن‌ها مطلوبیت دارد. در ذیل به نمونه‌هایی از این آداب اشاره می‌شود:

۱. میزبان پیش از همه شروع به غذا خوردن کند و بعد از همه دست بکشد.
۲. نگاه کردن به صورت دیگران در وقت غذا خوردن مکروه است.
۳. آن‌چه بیرون سفره میریزد جمع کند و بخورد ولی اگر در بیابان غذا بخورد مستحب است آن‌چه می‌ریزد برای پرنده‌گان و حیوانات بگذارد.
۴. در اول غذا بسم الله بگوید.
۵. بعد از غذا خداوند عالم را حمد کند.

موارد بالا نمونه‌هایی از آداب غذایی است که در دین اسلام به آن‌ها سفارش شده است. اگر توجه کنید دو دستور اول جنبه اجتماعی دارد و در واقع بیان اخلاق معاشرت با دیگران است. دستور سوم بیان اخلاق محیط زیستی و حمایت از حیوانات و پرنده‌گان وحشی است. اما دو دستور اخیر در روایات زیاد مورد تاکید قرار گرفته است. پیامبر خطاب به حضرت علی فرمودند: «هرگاه شروع به غذا خوردن کردی بسم الله بگو و در پایان غذا الحمد لله بگو؛ دو فرشته که اعمال تو را می‌نویسند از نوشتن حسنات برای تو نمی‌توانند دمی بیاسایند...»^۱ در روایت دیگری آمده است: «هر کسی در وقت خوردن غذا بسم الله بگوید از آن غذا

۱. المحاسن ج: ۲ ص: ۴۵۹

شکایتی نخواهد کرد. (یعنی آن غذا برای او مشکلی خلق نخواهد کرد.)^۱ خداوند که این نعمت‌های فراوان را به انسان داده شایسته است انسان از خدای متعال به خاطر این نعمت‌ها سپاسگزار باشد. و حداقل به جا آوردن این سپاس‌گزاری، شکر زبانی است.

غذا خوردن گرچه عملی طبیعی است، اما در دین اسلام طبیعی ترین رفتارها نیز با نیت تقرب به خداوند، عبادت می‌شود. اگر غذا خوردن هم با آدابی چون بسم الله گفتن و شکر خدا را به جا آوردن همراه شود

دعای بعد از دسترخوان

الحمد لله رب العالمین، الحمد لله رب الشاکرین، و ان تعدوا نعمت الله لا تحصوها برحمتک یا ارحم الراحمین.

فعالیت

شاگردان در باره فواید رعایت آداب غذایی با هم گفتگو کنند!

ارزش‌یابی

۱. احکام غذایی چیست؟
۲. آداب غذایی چیست؟
۳. سه نمونه از آداب غذایی را نام ببرید!

کارخانه‌گی

شاگردان دعای بعد از دسترخوان را حفظ کنند.

۱. همان، پیشین

قناعت

هدف: آشنایی با فضیلت قناعت از نظر اسلام

پرسش: قناعت چیست؟

بهداشت روانی

از نظر اسلام کار کردن و تلاش برای کسب روزی حلال واجب است. کار برای راحتی و آسایش اعضای خانواده از نظر شرع مقدس هم‌سان با مجاهد در راه خدا معرفی شده است. رسول خدا قبل از آن که به پیامبری مبعوث شود تجارت پیشه بود. این شواهد همه‌گی دلالت بر آن دارد که در اسلام تلاش برای به‌دست آوردن مال بیشتر امری ناپسند نیست. اما بدون شک امکان بدست آوردن مال بیشتر برای همه‌گان فراهم نیست. در نتیجه افرادی که نمی‌توانند اموال بیشتری بدست آورند، وقتی خود را با بالاتر از خود مقایسه می‌کنند، از نظر روانی ممکن است دچار آشفتگی شده و یا در برخی موارد بگونه‌ای رفتار کنند که سبب ذلت و خواری آنان گردد. این حالات همگی از عواملی اند که بهداشت روانی افراد را دچار اختلال می‌کند. برای تامین بهداشت روانی این دسته از افراد، اسلام به فضیلت قناعت به عنوان یک راهکار عملی سفارش می‌کند. در آیه‌ای از قرآن کریم کلمه حیات طیبه (زنده‌گی پاکیزه و همراه با آرامش) به کار رفته است. از حضرت علی علیه السلام در مورد معنای آن سوال شده و حضرت در جواب فرمود: حیات طیبه همان قناعت است.^۱ در واقع سخن حضرت معطوف به این نکته است که اگر فضیلت قناعت بر روح افراد حاکم باشد زنده‌گی شان توأم با آرامش خواهد بود و زنده‌گی پاکیزه خواهند داشت.

قناعت چیست؟

قناعت در برابر طمع به کار می‌رود. طمع در اصطلاح علمای اخلاق عبارت است از: توقع داشتن در اموال مردم.^۲ به این معنا که انسانی به آن چه دارد قانع و راضی نباشد و به مال، مقام و پول دیگران حسرت بخورد. اما قناعت به معنای راضی بودن به آن چه قسمت و روزی انسان است.

قناعت در اصطلاح، عبارت از این است که انسان بیش از هر چیز به خداوند متعال جل جلاله متکی بوده و به هر چه در اختیار دارد خشنود باشد و با عزت نفس و آبرومندی به سر برده

۱. نهج البلاغه، کلمات قصار، شماره ۲۲۹، ترجمه دکتر آیتی (با تلخیص)

۲. ملا احمد نراقی، معراج السعاده، ص ۲۸۶.

و هیچ گاه چشم داشتی به دیگران نداشته و از نداشتن امور مادی و کمبودها اندوه‌گین و حسرت زده نباشد.^۱

قناعت به هیچ وجه به این معنا نیست که کسی تنبلی و بیکاری پیشه کند و آنگاه مدعی باشد که قناعت می‌ورزد. قناعت به این است که کسی تلاش می‌کند و به اندازه توان زحمت می‌کشد اما به دسترنج خود راضی است و به مال دیگران چشم نمی‌دوزد.

مبارزه با روح تکدی‌گری

مهم‌ترین اثر روانی که قناعت در افراد دارد روح استقلال و استغنا است. افراد قانع به خاطر نداری هیچ‌گاه نزد دیگران خود را خوار و حقیر نمی‌کنند. امروز در کشور ما متأسفانه روح تکدی‌گری حاکم شده است. بسیاری از مردم برای رفع مشکلات خود منتظر کمک‌های خارجی هستند. باید قناعت را به یک فرهنگ تبدیل کنیم تا روح عزت‌طلبی و استقلال در بین مردم گسترش یابد.

حاتم طایی را گفتند: از خود بزرگ‌همت‌تر در جهان دیده‌ای یا شنیده‌ای؟ گفت: بلی، روزی چهل شتر قربان کرده بودم امرای عرب را؛ پس به گوشه صحرائی به حاجتی برون رفته بودم، خارکنی را دیدم پشته فراهم آورده. گفتمش: به مهمانی حاتم چرا نیروی که خلقی بر سماط او گرد آمده اند؟ گفت:

هر که نان از عمل خویش خورد منت حاتم طائی‌سی نبرد

من او را به همت و جوانمردی از خود برتر دیدم.^۲

فعالیت

شاگردان در مورد مفهوم داستان گلستان سعدی باهم‌دیگر گفتگو کنند.

ارزش‌یابی

۱. قناعت چیست؟
۲. قناعت چگونه سبب آرامش روانی می‌شود؟
۳. اگر کسی کار نکند و مالی فراهم نیابد و آنگاه کم مصرف کند؛ آیا قناعت پیشه کرده است؟

کارخانه‌گی

در باره بهداشت روانی مقاله‌ای در ۵ سطر بنویسید!

۱. غلامحسین رحیمی، اصفهانی، اخلاق اسلامی، ج ۲، ص ۱۵۱
۲. گلستان سعدی با تصحیح محمدعلی فروغی، باب سوم، حکایت سیزدهم

بهداشت فردی از نظر اسلام (۱)

هدف: آشنایی با اصول بهداشت فردی از نظر اسلام

پرسش: بهداشت فردی چیست؟

نظافت یکی از مسائلی است که در دین اسلام بر آن تاکید فراوان شده است. نظافت را اگر به ادبیات امروزی آن ترجمه کنیم تقریباً معادل بهداشت فردی می‌شود. بهداشت فردی مجموعه رویه‌ها و روش‌هایی است که برای تأمین سلامتی هر فرد و تمام آحاد جامعه رعایت آن‌ها لازم است. این روش‌ها امروزه بسیار تخصصی شده و در حوزه‌های متنوعی مثل حوزه روانی، فردی و محیطی به کار بسته می‌شود و بناءً از بهداشت فردی، محیطی و روانی ..... سخن به میان می‌آید.

در دین اسلام مجموعه دستوراتی وجود دارد که روش‌هایی را پیشنهاد می‌کند که برای حفظ سلامتی افراد ضروری است. این دستورات دارای ابعاد فردی، اجتماعی و محیطی است. در این درس با بعد فردی این دستورات آشنا می‌شوید. بعد فردی بهداشت شامل بهداشت بدن، لباس و منزل می‌شود.

نظافت: رسول خدا ﷺ فرمود: «هلک المتقذرون؛ هلاک است آنانی که ناپاک اند.»^۱ یا در روایت معروف دیگری آمده است که پاکیزگی جزء ایمان است.^۲ این روایات در مجموع اهمیت اصل نظافت و پاکیزگی را مورد تاکید قرار می‌دهند. این دستورات کلی اند اما این که این پاکیزگی چگونه تحقق می‌یابد در روایات دیگری اشاره شده است.

۱. شستشوی بدن

در ادبیات دینی از شستشوی کامل بدن به عنوان غسل یاد می‌شود. علاوه بر غسل‌های واجب تعدادی غسل‌های مستحب وجود دارد که همگی دلالت بر اهمیت و لزوم پاکیزگی بدن دارد. تعداد این غسل‌های مستحب زیاد است اما جالب توجه این است که بسیاری از این غسل‌ها در برخی مناسبت‌ها سفارش شده است. به عنوان مثال غسل در روز جمعه یکی از غسل‌هایی است که بسیار مورد تاکید واقع شده است. غسل در روز نورو و غسل در پانزده شعبان، روز عید فطر، روز عید قربان ..... مستحب است.^۳ شاید یکی از حکمت‌های آن این است که این روزها جزو اعیاد اسلامی است و افراد در این روزها به دید و بازدید هم‌دیگر می‌روند. بنا بر این لازم است افراد تمیز و پاک باشند.

۲. بهداشت دهان و دندان

بهداشت دهان و دندان به مجموعه روش‌هایی گفته می‌شود که باعث حفظ سلامتی

۱. محمدی ریشه‌ری، میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۹۲

۲. میزان الحکمه، ج ۴، ص ۵۹۷

۳. برای اطلاعات بیشتر می‌توانید به رساله‌های عملیه بخش غسل‌های مستحب مراجعه کنید.

دهان و دندان می‌گردد و در نتیجه سلامتی بدن را به ارمغان می‌آورد. برای تحقق این امر در روایات به دستوراتی چون مسواک زدن، خلال کردن دندان‌ها و استفاده از نمک سفارش شده است. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «لولا ان اشقّ عليّ امتي لامرتهم بالسّواك مع كلّ صلاة»^۱ اگر این نبود که نمی‌خواهم بر امتم سخت بگیرم، بدون شک بر آنها مسواک زدن در هر نمازی را واجب می‌کردم. البته از نظر فقهی برای هر نماز مسواک زدن مستحب است. اما پیامبر فرموده اگر واجب می‌بود دشوار بود و لذا این امر مستحب اعلام شده است. پیامبر اکرم ﷺ در جایی به بیان علت مسواک زدن چنین می‌فرماید: «دندان‌ها در حالی که گوهرهای درخشنده‌ای هستند در اثر جویدن غذا آلوده می‌شوند و بوی دهان تغییر می‌یابد و سبب ایجاد فساد در قوه دماغی می‌گردد. پس وقتی که انسان مسواک می‌کند، فساد از بین می‌رود، و دندان دو مرتبه پاکیزه می‌گردد.»^۲

وهب بن عبدربه می‌گوید: امام صادق علیه السلام را در حال خلال کردن دندان‌ها دیدم؛ به طرف آن حضرت نگاه کردم، فرمود: رسول خدا ﷺ دندان‌هایش را خلال می‌نمود و خلال کردن، دهان را خوش بو می‌سازد.»^۳ باز هم پیامبر ﷺ فرمود: «تخلّوا فانّه من النّظافة و النّظافة من الايمان و الايمان مع صاحبه في الجنة»^۴؛ دندان‌هایتان را خلال کنید، زیرا خلال کردن دندان از نظافت است، و نظافت از ایمان است و ایمان به همراه صاحبش در بهشت است.»

فعالیت

در مورد بهداشت فردی با هم‌دیگر گفتگو کنید!

ارزش‌یابی

۱. رسول خدا ﷺ فرمود: «.....؛ هلاک است آنانی که ..... اند.»
۲. در چه مناسبت‌هایی غسل کردن مستحب است؟ چرا؟
۳. بهداشت دهان و دندان چیست؟ چند مورد مثال بزنید!

کارخانه‌گی

در باره اهمیت بهداشت فردی مقاله‌ای در ۵ سطر بنویسید!

۱. محمدی ریشه‌ری، میزان الحکمه، ج ۴، ص ۵۹۹
۲. مصباح الشریعه، ص ۱۲۴
۳. بحار الانوار، ج ۶۲، ص ۲۹۱
۴. میزان الحکمه، ج ۴، ص ۵۹۷.

بهداشت فردی در اسلام (۲)

هدف: آشنایی با اصول بهداشت فردی از نظر اسلام

پرسش: نمونه‌های بهداشت فردی چیست؟

در درس قبلی با بخشی از اصول بهداشت فردی آشنا شدید؛ در این درس برخی دیگر از این اصول مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. ناخن گرفتن

یکی از سنت‌های شایسته از نظر اسلامی ناخن گرفتن است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «تَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ يَنْعِي الدَّاءَ الْأَعْظَمَ»؛ گرفتن ناخن‌ها از بزرگ‌ترین بیماری جلوگیری می‌کند. در روایت دیگری این بیماری‌ها نام برده شده است: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ تَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ يُؤَمِّنُ مِنَ الْجُدَامِ وَالْبَرَصِ وَالْعَمَى؛ گرفتن ناخن‌ها در روز جمعه انسان را از جذام، پستی و کوری ایمن می‌سازد.

۲. مرتب کردن موها (شانه زدن)

یکی دیگر از اصول بهداشتی که در اسلام بر آن سفارش شده است مرتب کردن موهاست. به همین دلیل شانه زدن موها بسیار مورد تاکید قرار گرفته است. تا آن‌جا که در روایتی داشتن شانه از لوازم همراه مومن معرفی شده است. از امام موسی کاظم علیه السلام روایت شده است: لَا يَخْلُو الْمُؤْمِنُ مِنْ خَمْسَةِ سِوَاكٍ وَ مُشْطٍ وَ سَجَادَةٍ وَ سُبْحَةٍ فِيهَا أَرْبَعٌ وَ ثَلَاثُونَ حَبَّةً وَ خَاتَمَ عَقِيقٍ^۲ مومن همواره پنج چیز را با خود دارد: مسواک، شانه، جانماز، تسبیحی با ۳۴ دانه و انگشتر عقیق.

۳. بهداشت منزل و خانه

یکی از عوامل تحکیم کننده سلامتی فرد لزوم رعایت بهداشت در منزل است. بهداشت محیط خانه سبب می‌شود آلودگی‌ها از فضای زنده‌گی دور شده و اعضای خانواده از انواع بیماری‌های ناشی از عدم بهداشت مصون بمانند. امام باقر علیه السلام فرمود: «کنس البیوت ینفی الفقر؛ جارو کردن خانه، فقر و تنگ دستی را از بین می‌برد.»^۳ امام صادق علیه السلام فرمود:

۱. الکافی ج: ۶ ص: ۴۹۰

۲. وسائل الشیعه ج: ۶ ص: ۴۵۶

۳. وسائل الشیعه ج: ۳۰ ص: ۵۷۱

«غسل الاله و کنس الفئه مجلبه للرزق؛ شستن ظروف و جارو کردن پیشگاه خانه، وسیله ی جلب روزی است.»^۱ احتمالاً معنای این روایات این است که بهداشت محیط خانه سبب دور شدن میکروب‌ها و باکتری‌های موجود در فضای خانه شده و سلامتی انسان تضمین می‌شود و در نتیجه فقر و تنگ‌دستی از انسان دور می‌شود. زیرا بیماری یکی از عواملی است که فقر را به همراه دارد. رسول خدا ﷺ فرمود: «بیت الشیاطین من بیوتکم بیت العنکبوت؛ خانه شیاطین در خانه شما، لانه عنکبوت است.»^۲ به اعتقاد برخی مفسران منظور از شیطان همان میکروب است.

امام علی علیه السلام فرمود: «لا تؤوا التراب خلف الباب فانه مأوی الشیاطین؛ خاکروبه را پشت در جای ندهید زیرا آن جایگاه شیطان‌ها است.»^۳ به طور قطع خاکروبه خانه‌ها حاوی میکروب هستند و می‌توانند برای سلامتی انسان مضر باشند.

فعالیت

درباره ضرورت بهداشت فردی در گروه‌های سه نفره باهم بحث کنند!

ارزش‌یابی

۱. چرا ناخن گرفتن لازم است؟
۲. ... میفرماید: «تَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ يَمْنَعُ الدَّاءَ الْأَعْظَمَ؛ گرفتن ... از بزرگ‌ترین ... جلوگیری می‌کند.»
۳. ... فرمود: «کنس البیوت ینفی الفقر؛ ... ، ... را از بین می‌برد.»

کارخانه‌گی

درباره فواید بهداشت محیط خانه ۵ سطر بنویسید!

۱. همان

۲. میزان الحکمه، حدیث ۲۰۰۱۹، به نقل از: سنن ابی داود، ج ۴، ص ۵۱

۳. همان، ص ۵۷۴

کار و تلاش

هدف: آشنایی با دیدگاه اسلام درباره کار و تلاش
پرسش: نظر اسلام در باره تلاش و فعالیت چیست؟

دعا برای روزی

«شخصی باهیجان و اضطراب، به حضور امام صادق علیه السلام آمد و گفت: درباره من دعایی بفرمایید تا خداوند تعالی به من روزی زیاد بدهد، که خیلی فقیر و تنگ‌دستم. امام فرمود: هرگز دعا نمی‌کنم! آن مرد گفت: چرا دعا نمی‌کنید؟! حضرت فرمود: برای این که خداوند تعالی برای این کار راه معین کرده است، خداوند تعالی امر کرده که روزی را پی‌جویی کنید، و طلب نمایید. اما تو می‌خواهی در خانه خود بنشینی، و با دعا روزی را به خانه خود بکسانی!»^۱
 آیا به نظر شما با دعا می‌توان نمره خوب کسب کرد؟ یقیناً این‌طور نیست. باید تلاش کرد و زحمت کشید تا ثمره آن را بدست آید.

نابرده رنج گنج میسر نمی‌شود   مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد
 قرآن کریم نیز با اشاره به این نکته می‌فرماید: لیس للانسان الا ماسعی^۲، انسان هر بهره‌ای را که می‌برد محصول تلاش و کوشش اوست. اگر سعی و تلاش خود فرد نباشد هیچ‌گاه موفقیت دروازه خانه او را نمی‌زند.

بنابراین طبق آیه شریفه موفقیت هر فرد مرهون تلاش خود اوست و اگر کسی بخواهد بدون تلاش در انتظار موفقیت بنشیند از نظر اسلام مردود است. اما برخی افراد به جای تلاش و کوشش راه دیگری در پیش می‌گیرند. در ذیل به نمونه‌های از این بیراهه رفتن‌ها اشاره می‌شود.

تنبلی و تن‌پروری

تنبلی و بی‌عاری یکی از عوامل ناکامی است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «عَدُوُّ الْعَمَلِ الْكَسَلُ؛ دشمن عمل و کار تنبلی است.»^۳ تنبلی و بی‌حالی انسان را از کار کردن باز می‌دارد و در نتیجه انسان نمی‌تواند از زنده‌گی خود درست بهره‌برد. امام موسی کاظم علیه السلام می‌فرماید: «از تنبلی و اندک رنجی پرهیز کنید، زیرا این دو شما را از بهره‌های دنیوی و اخروی تان باز می‌دارد.»^۴

۱. داستان راستان، ج ۱ ص ۷

۲. النجم/ ۳۹

۳. الکافی ج ۵، ص ۸۵

۴. همان.

چنین افرادی هیچ‌گاه در زنده‌گی موفق نمی‌شوند و معمولاً بار دوش و سربار دیگران هستند و هر آن‌که باردوش دیگران است منفور و ملعون است. رسول خدا فرمود: **مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَنْ أَلْقَى كَلَّهُ عَلَى النَّاسِ**، ملعون است، ملعون است آنکه باردوش مردم است.^۱

اعتقاد به شانس و اقبال

یکی از روش‌های غلط تربیت اجتماعی این است که شانس، بخت، اقبال و سرنوشت را در زنده‌گی خود دخالت دهیم و به این باور باشیم که موفقیت از طریق شانس و بخت رقم می‌خورد. نظام آفرینش بر اساس قانون علت و معلول بنا شده است؛ به این معنا که هیچ چیز در این عالم بر اساس تصادف رخ نمی‌دهد. موفقیت تنها یک علت دارد و آن هم تلاش و کوشش است. چیزی به نام شانس و اقبال در موفقیت آدم‌ها تاثیر گذار نیست. شاگردی که خوب درس نمی‌خواند وقتی ناکام می‌ماند، برای آن‌که از سرزنش وجدان خود و ملامت دیگران فرار کند، می‌گوید بدشانسی آوردم.

تعویذ، فال و گشایش بخت این‌ها همه‌گی دام‌هایی اند که افراد را از کار و تلاش باز می‌دارد و یک باور دروغین را برای رسیدن به موفقیت به‌وجود می‌آورد. اگر خود ما تلاش نکنیم هیچ عامل دیگری نمی‌تواند موفقیت ما را تضمین کند. ناصر خسرو بلخی می‌گوید:

نکوهش مکن چرخ نیلوفری را   برون کن ز سر باد خیره سری را
 تو خود چون کنی اختر خویش را بد   مدار از فلک چشم نیک اختری را
 درخت تو گر بار دانش بگیری   بزیر آورد چرخ نیلوفری را

فعالیت

شاگردان درباره بخت و اقبال با هم‌دیگر گفتگو کنند!

ارزش‌یابی

۱. .... می‌فرماید: «.....؛ دشمن .....، ..... است.»
۲. چرا شانس نمی‌تواند برای ما موفقیت بیاورد؟
۳. .... فرمود: خداوند ﷻ امر کرده که ..... را پی‌جویی کنید، و طلب نمایید. اما تو می‌خواهی .....، و با ..... روزی را به خانه خود بکشانی!»

کارخانه‌گی

شعر ناصر خسرو بلخی را به دقت بخوانید و درباره معنای آن ۴ سطر بنویسید!

۱. کافی، ج ۴، ص ۱۲

احترام به والدین

هدف: آشنایی با مقام پدر و مادر در اسلام
پرسش: راه حل اختلاف بین والدین و فرزندان چیست؟
فاصله نسلی

یکی از معضلاتی که بسیاری از خانواده‌ها با آن روبرو هستند، کشمکش و تعارض بین والدین و فرزندان است. محققان اجتماعی این اختلافات و تعارض را **فاصله نسلی** می‌نامند. فاصله نسلی به این معنا است که بین نسل اول (پدر و مادر) و نسل دوم (فرزندان) فاصله ایجاد می‌شود. این فاصله برخی اوقات از نظر نگرشی پدید می‌آید. معمولاً در خانواده‌هایی که پدر و مادر بی‌سواد هستند، نسبت به مسائل پیرامون خود نگاه خاصی دارند. فرزندان چه دختر و چه پسر وقتی به مکتب می‌روند چیزهای جدیدی را می‌آموزند و دیدگاه‌شان نسبت به بسیاری از مسائل تغییر می‌کند. در نتیجه ممکن است اختلافاتی بین‌شان ایجاد شود. پدر و مادر به علت بالا بودن سن‌شان از رسانه‌ها مثل رادیو و تلویزیون کمتر تاثیر می‌پذیرند. اما فرزندان چیزهایی را مثل مد لباس از تلویزیون فرا می‌گیرند. در این موارد ممکن است پدر و مادر آن‌ها را نپسندند.

راه حل

در چنین مواردی راه حل چیست؟ البته هیچ‌گاه نباید این انتظار را داشت که این اختلافات به طور کامل از بین برود. بخشی از راه حل‌ها به والدین بر می‌گردد و بخش دیگر آن به فرزندان. اما همان‌طوری که می‌دانیم ارائه راه حل برای والدین در جامعه ما به دلیل بیسوادی‌شان، ممکن است خیلی راه‌گشا نباشد. بنابراین راه حل اختلافات بین والدین و فرزندان در جامعه ما باید بیشتر ناظر به فرزندان باشد. باید فرزندان با والدین‌شان کوتاه بیایند و مرتباً تقصیر را گردن والدین نیندازند.

سپاسگزاری از والدین: فرزندی وقتی می‌بیند پدر و مادرش با او به گونه‌ای رفتار می‌کند که او شاید آن را نپسندد اما فرزند نباید فراموش کند که پدر و مادرش برای او زحمات زیادی کشیده است.

در قرآن کریم در چندین آیه سپاسگزاری والدین به عنوان یک دستور آمده است: «وَصَبِّئْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ..... أَنْ اشْكُرْ لِي وَ لِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ؛ و انسان را در باره پدر و مادرش سفارش کردیم که شکر گزار من (پروردگار) و پدر و مادرت باش، که بازگشت (همه) به سوی من است.»^۱ شکر و سپاس‌گزاری از والدین در برابر کاری است که آن‌ها برای فرزندان‌شان انجام داده‌اند. روایتی که در ذیل می‌آید بیانگر همین نکته است: از امام

۱. لقمان: ۱۴

سجاد عليه السلام نقل شده است: حق مادر این است که بدانی او تو را در جایی حمل کرده که هیچ کسی حاضر نیست کسی دیگری را آنجا تحمل کند، به تو از ثمره جانش داده که هیچ کسی این کار را برای کس دیگری نمی‌کند، با تمام وجود برای تو وقت گذاشته، باکی نداشته از این که خود گرسنه بماند و به تو غذا بدهد، خود تشنه سر کند و به تو آب دهد، خود برهنه باشد و تو را بپوشاند، خود زیر آفتاب بماند تا تو را زیر سایه نگهدارد، شب تا صبح به خاطر تو بیدار مانده، در سرما و گرما برای تو وقت گذاشته، پس تو نمی‌توانی شکر او را به جا آوری جز با یاری و توفیق خداوند. اما حق پدرت اگر بدانی که او ریشه توست، اگر او نبود تو نبود، پس هر آن چه مایه خرسندی تو را فراهم می‌کند بدان که پدرت اصل نعمت بر توست. پس خدا را حمد و سپاس کن بر مقدر کردن این نعمت بر تو؛ و توانی جز با همکاری او نیست.^۱

روشن است که مقصود از سپاس‌گزاری و تشکر از والدین تنها تشکر زبانی نیست بلکه مقصود احترام قلبی و عملی و قیام به ادای حقوق ایشان است. **نیکی به والدین:** مفهوم نیکی بالاتر از شکر است. شکر در واقع نوعی پاداش دهی متقابل است اما نیکی این است که به کسی رفتار خوب کنیم، بدون آن که چشم‌داشتی داشته باشیم. مثل امانت داری را که بدون کدام چشم‌داشت انجام می‌دهیم با پدر و مادر نیز بدون چشم‌داشت نیکی کنیم.

پیامبر بزرگ اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: خداوند جل جلاله برای سه چیز برای هیچ کس اجازه نداده آن را ترک کند: ۱. نیکی نسبت به پدر و مادر؛ چه نیکو کار باشند یا فاجر، وفای به عهد برای نیکو کار و بدکار و ادای امانت برای نیکو کار و فاجر.^۲

فعالیت

شاگردان با همکاری معلم در باره فاصله نسلی بیشتر صحبت کنند.

ارزش‌یابی

۱. سپاس‌گزاری از والدین به چه معناست؟
۲. فرق نیکی با سپاس‌گزاری چیست؟
۳. فاصله نسلی به چه معناست؟

کارخانه‌گی

درباره حل اختلافات بین فرزندان و پدر و مادر از بزرگان فامیل پرس و جو کنید و نتیجه آن را در کتابچه‌های تان بنویسید!

۱. نورالثقلین، ج ۳ ص ۱۵۰

۲. تفسیر نورالثقلین، ج ۳ ص ۱۵۰

مشورت

هدف: آشنایی با جای گاه و فواید مشورت از نظر اسلام
پرسش: آیا مشورت در زنده گی لازم است؟

تکروی ممنوع!

تکروی و استبداد به رأی یک پدیده منفی است و مانع رشد و ترقی فرد و جامعه می شود. استبداد به رأی حالتی است که فرد از نظر روانی احساس می کند از مشورت و راهنمایی دیگران بی نیاز است. این حالت از نظر اسلام نیز ناپسند تلقی شده است. در اسلام، همه گان به مشورت و شریک ساختن نظرات دیگران در تصمیمات خود سفارش شده است.

یکی از سوره های قرآن که «ریم به نام "شوری" است. خداوند ﷺ در این سوره می فرماید: «امت اسلامی امور خود را با مشورت انجام می دهند.»^۱ در سوره آل عمران خداوند ﷺ به پیامبر اکرم ﷺ دستور می دهد که با مردم مشورت نماید.^۲ ابن عباس می گوید: وقتی آیه فوق نازل شد رسول خدا ﷺ فرمود: «آگاه باشید، خدا و رسولش از مشورت با مردم بی نیازند، لکن خداوند مشورت را برای امت من، رحمت قرار داده است. پس هر کس مشورت کند، کمالی بر او افزوده می شود، و اگر ترک کند از گمراهی محفوظ نیست.»^۳

چرا مشورت کنیم؟

مشورت فواید و کارکردهای مثبت زیادی دارد در ذیل به اختصار به مواردی اشاره می شود:

۱. تصمیم گیری بهتر

یکی از فواید مشورت این است که فرد مشورت خواه با طرحها و اندیشه های دیگران آشنا می شود و این مساله کمک می کند تا بهتر تصمیم بگیرد. مولانا جلال الدین بلخی می گوید:

مشورت کن با گروه صالحان
 بر پیامبر امر (شاورهم) بدان
 (امرهم شوری) برای این بود
 کز تشاور سهو و کژ کمتر رود

۱. شوری، آیه ۳۸

۲. آل عمران، آیه ۱۵۹

۳. تفسیر الدر المنثور، ج ۲، ص ۹۰

این خردها چون مصابیح انوراست بیست مصباح از یکی روشنتر است

۲. ایمنی از خطا و پشیمانی

بعد از این که افراد به مشورت می‌پردازند راه حل‌های مختلف سنجیده می‌شود و در نتیجه بهترین راه حل ممکن می‌رسند. به این ترتیب تصمیم گرفته شده کمتر دچار اشتباه می‌شود. امیر مؤمنان علیه السلام می‌فرماید: «شاور ذوی العقول تاءمن الزلل والنم»^۱ اگر با خردمندان مشورت کنید از خطا و پشیمانی در امان خواهید شد.

با چه کسانی مشورت کنیم؟

با چه کسانی باید مشورت کنیم؟ پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: الحزم أن تستشير ذا الرأي و تطيع أمره و قال ص إذا شاور عليك العاقل الناصح فأقبل و إياك و الخلاف عليهم فإن فيه الهلاك^۲ دوراندیشی این است که از صاحب فکر و اندیشه مشورت بخواهید و به آن چه مشورت داده عمل کنید، اگر خردمند خیرخواه مشورت داد، آن را بپذیرید و از مخالفت با نظر آن‌ها پرهیز کنید که مایه هلاک است.

فعالیت

شاگردان در باره فواید مشورت باهم‌دیگر گفتگو کنند.

ارزش‌یابی

۱. استبداد به رای چیست؟
۲. فواید مشورت را نام ببرید!
۳. با چه کسانی باید مشورت کرد؟
۴. ..... علیه السلام می‌فرماید: «.....؛ اگر با ..... مشورت کنید از ..... در امان خواهید شد.

کارخانه‌گی

در باره روش درس خواندن با شخص با اطلاعی مشورت کرده و نتیجه را در کتابچه‌های تان بنویسید!

۱. شرح غرر الحکم ، ج ۴ ، ص ۱۷۹

۲. مستدرک الوسائل، ج ۸ ، ص ۳۴۴

هم‌یاری

هدف: آشنایی با اهمیت تعاون از نظر اسلام
پرسش: تعاون چیست؟

هم‌یاری

یکی از سنت‌های پسندیده در جامعه سنت تعاون و هم‌یاری است. این سنت از نظر اسلام نیز مورد تاکید قرار گرفته است. خداوند عز و جل در قرآن کریم می‌فرماید: «و تعاونوا علی البرِّ و التَّقوی ولا تعاونوا علی الاثم و العُدوان»^۱ و در نیکوکاری و پرهیزگاری با یکدیگر همکاری کنید و در گناه و تعدی دست‌یار هم نشوید. از آیه کریمه چنین بدست می‌آید که هم‌یاری باید در جهت صلاح و نیکی باشد. اگر کسی دیگری را به سمت رفتن به ضلالت و گمراهی کمک کند از نظر اسلام مرتکب کاری ناپسند و غیر شرعی شده است.

حال سوال این است که چه چیزی مصداق تعاون و هم‌یاری است؟ در اسلام اصول زیادی وجود دارد که تعاون و هم‌یاری را افاده می‌کند. در این جا به مواردی از این اصول اشاره می‌شود.

۱. قرض الحسنه

یکی از اصول مربوط به تعاون موضوع قرض الحسنه است. در فضیلت قرض الحسنه در قرآن کریم نیز اشاره شده و روایات زیادی بر آن تاکید ورزیده است. قرض الحسنه مال یا پولی است که شخصی به شخص دیگری برای بهره بردن از آن می‌دهد با این شرط که شخص گیرنده بعد از مدتی عین همان پول یا مال را بدون افزوده به شخص دهنده واپس دهد. این اصل بدون شک یکی از مصادیق بارز تعاون است. حضرت محمد صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «الصدقه بعشر، و القرض بثمانیه عشر، (ثواب) صدقه ده برابر و ثواب قرض دادن هجده برابر است.»^۲ در روایت دیگری از پیامبر آمده است: «من شکا إلیه أخوه المسلم فلم یقرضه حرّم الله علیه الجنّه یوم یجزی المحسنین». هر کس که برادر مسلمانش (از فقر) نزد او شکایت کند و به او قرض ندهد؛ در آن روز که خداوند عز و جل به نیکوکاران پاداش می‌دهد، خداوند بهشت را بر او حرام خواهد کرد.^۳

۱. مائده/۲

۲. وسائل، ج ۱۱، ص ۵۴۶

۳. ثواب الأعمال، ص ۳۴۱

حمایت از قشر آسیب دیده

راه کارهایی که دولت‌ها برای حمایت از قشر محروم جامعه اعمال می‌کند، اصطلاحاً سیاست‌های حمایتی نامیده می‌شود. دولت این سیاست‌های حمایتی را از طریق وضع تسهیلات برای اقشار آسیب دیده جامعه اعمال می‌کند. اسلام تنها دولت را موظف به حمایت از طبقه محرومان نمی‌داند بلکه مردم را نیز به حمایت از طبقه محروم جامعه تشویق می‌کند. زکات و صدقه دو نمونه از آن است.

۱. **زکات:** امام رضا علیه السلام می‌فرماید: «علت وجوب پرداخت زکات آن است که خداوند متعال، افراد صحتمند را به رسیدگی به کارهای مردمان زمین‌گیر و گرفتاران مکلف ساخته است.»^۱ افرادی که تمکن مالی دارند با شرایط خاصی بر آن‌ها واجب است که مال خود را به عنوان زکات به فقرا بدهد.^۲

۲. **صدقه:** صدقه دادن در روایات زیاد مورد تأکید قرار گرفته و ثواب و آثار زیادی برای آن ذکر شده است. نکته اخلاقی که در مورد صدقه وجود دارد این است که وقتی که به افراد صدقه داده می‌شود باید به گونه‌ای باشد که آبروی او حفظ شود. در روایتی آمده است: «الصدقه بالسر والله افضل من الصدقه فی العلانیه؛ به خدا قسم صدقه در پنهانی بهتر از صدقه در منظر عموم مردم است.»

فعالیت

شاگردان در باره انواع همیاری با هم‌دیگر گفتگو کنند!

ارزش‌یابی

۱. ضرورت تعاون را بیان کنید!
۲. نمونه‌های همیاری را نام ببرید!
۳. قرض الحسنه را تعریف کنید!
۴. «.....؛ به خدا قسم ..... بهتر از ..... در منظر ..... است.»

کارخانه‌گی

در باره یکی از شکل‌های همیاری مقاله‌ای در ۵ سطر بنویسید!

۱. عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۸۹
۲. موضوع زکات در بخش فقه به تفصیل مورد بحث واقع میشود. در اینجا به همین حد اکتفا میشود.